

DEFTIG JAREN DOMINEESCHE

Photo Schindler

M. J. de Kriger-Struys.

DESSERTIG JAREN
DOMINEESCHE
HERINNERINGEN EN VERTELLINGEN

DOOR

M. J. DE VRIJER-STRUJJS

MET INLEIDING DOOR

PROF. DR M. J. A. DE VRIJER

D. A. DAAMEN'S UITGEVERS-MIJ.N.V. - 'S-GRAVENHAGE

OPGEDRAGEN

*in dankbare herinnering en vereering
om hun geloof, liefde, offervaardigheid
en trouw
aan alle medewerksters en medewerkers
in Odijk, Bloemendaal en Amsterdam
door de Schrijfster*

TER INLEIDING

Een dubbel gevoel van schroom vervult mij bij het schrijven van deze Inleiding. De Schrijfster staat mij zóó na, dat ik huiver haar vertellingen te beoordeelen; èn zij handelt voortdurend over mij! Ik hoop, dat alleen de indruk zal nablijven, dat het element van heerlijkheid in deze herinneringen een gave God's was. Van onszelfen uit te leven begeerden wij niet. Ik weet, hoe de Schrijfster van der jeugd af haar taak zag als een Goddelijke begenadiging tot geloof en liefdebetoon. Het leven als Domineesche was de uitbouw van wat reeds lang in haar persoonlijkheid aanwezig was.

Van den eersten dag af in onze dorpspastorie tot den laatsten in het onvergetelijk Amsterdam hebben wij onze woning beschouwd als gezinsverblijf en als dienstgebouw, waar ieder welkom was. Wij hoopten, dat met ons „vergaderden alle man die benauwd was, en alle man die eenen schuldeischer had, en alle man wiens ziele bitterlijk bedroefd was”. Wij wilden den dorpingen een dorping, den villabewoners een villa-mensch, den grootestadsmenschen een grootestadsmensch zijn — om aldus, niet glâdgeslepen, maar hen op-beurend, de menschen van ons af te wijzen naar den Verlosser en Trooster der wereld, bij Wien voor ieder plaats is.

Wij bedoelden niet een lauwe algemeenheid uit te spreken, die het gemiddelde aan moraal en religie voor ieder moest trachten weer te geven. De Goddelijke dingen hebben het recht boven het gemakkelijk-grijpbare uit te gaan. Ook in mijn laatste jaren van Amsterdam wilde ik principieel niet een „pauper-theologie” geven. De pauper zelf is te trotsch als mensch, gelukkig, om zich daarmede te laten afschepen. Maar ik wilde hem meenemen naar de stralende Hoogte, waar ik zelf verwaardigd was met het verre uitzicht. Doch ook reeds in ons

eerste dorp bestond de kans van een probleemloze orthodoxie, en in onzen villa-tijd van de zelfgenoegzaamheid van den z.g. intellectuele, waar de uitersten van waarheid en eeuwigheid, van denken en werkelijkheid vermeden worden. Noch onwetendheid, noch iets-wetendheid bevredigden mij. Tot de bekeering behoort het opengaan van de ziel voor de geweldigheid God's, in Zijn Schepping en in Zijn genade. Dan gaat men iets van de incarnatie vermoeden, en van eigen niets-weten.

De herinneringen en vertellingen konden eerst te boek gesteld worden, toen het pastorie-leven ten einde was gekomen. Vóór dien tijd, in de bewogenheid, in de golven, in de kolken liet het journaal zich niet schrijven. Zoo de lezer alles te mooi vindt, dan moge hij bedenken, dat daarachter en daaronder veel eenzaamheid en tranen verborgen liggen. De Schrijfster, die zoo hartstochtelijk de zonzijde van het leven, de menschen, dieren, bloemen bemint, kon dit alles niet in haar gansche hart opnemen, zonder ook veel bittere ontgoocheling en onbeantwoord „waarom”. Ik hoorde Haar dan altijd zeggen het Woord des Heeren: „wat Ik doe weet gij niet, maar gij zult het nà dezen verstaan”.

Die atmosfeer vol geestelijke spanningen bracht ook allerlei gevaar mede. Op de hoogte werden wij, de groep strijders op de tinne, bedreigd met neertuimeling. De bede uit het „Onze Vader”: „leid ons niet in verzoeking” krijgt dan een aparten inhoud. Bij een samenarbeiten in den dienst van Christus blijven de temperamentsverschillen. Soms verduisterden deze de eenheid van hen, die een front naar de wereld moesten vormen en van wie deze laatste veronderstelde (en zij had het recht tot die veronderstelling), dat in onzen kring alles vrede, blijdschap, zelf-vergetelheid was. Mij zelf smartte het ook levenslang in mijn pastorale taak, dat er in mijn omgeving, in de Kerk, menschen waren, met wie ik mij in de diepte geestelijk één wist, en die met mij toch niet wilden samen arbeiden, samen aanbidden. Ik vond dit iets vreeselijks en onderzocht mijzelf altijd weer op mijn eigen dogmatiek en houding en kortzichtigheid. Maar de smart bleef.

Wat in ons eerste dorp Odijk en in Bloemendaal werkelijkheid was:

een parochie-leven, een eenheid van de Kerk, den Kerkeraad, de kerk-gangers — dat begeerden wij ook in Amsterdam uit te beelden. Van alle drie de Kerkeraden heb ik grooten steun ondervonden, veel geestelijke leiding, veel liefde, veel geduld. In de Oude Kerk was in onze jaren dat parochiale voor een deel aanwezig. Niet ten volle, want dan zouden wij ook geldelijk een grootere verantwoordelijkheid hebben moeten dragen — maar dan zoude eerst het probleem principieel moeten zijn doorgedacht, hoe een parochie met drie groote kerkgebouwen en een wijkgebouw (waarbij twee kathedralen, die kapitalen aan restauratie en onderhoud vergen), haar eeredienst op gezonden financiëlen grondslag zoude stellen. Ook zouden dan ouderlingen, diakenen, collectanten uit de parochie moeten zijn ontsproten en den eeredienst bij Woord en Sacrament in de parochie-kerk hebben moeten openbaren. Maar in Amsterdam is de Gemeente drie en een halve eeuw ter kerke gegaan bij den predikant, die haar het meest trok, en dat verandert men niet met één slag. Bovendien is een parochie-leven alleen bereikbaar, als de predikant zelf parochiaal voelt en zich zijn tekort in eigen aanleg bewust blijft. Ik had altijd bewondering voor de trouw, waarmede men in de Oude Kerk blééf komen. Een predikant die, bij zeer goede andere eigenschappen, als spreker niet boeit, zou m.i. dan telkens iemand moeten laten preeken, die het on-leerbaar geheim bezit van het onmiddellijke beslag op de schare. En omgekeerd moet de Gemeente den kanselreus niet afbeulen, tot hij zenuwzwak ineenzinkt. De korte, boeiende preek eischt ontzettend veel aan voorbereiding.

Het wijdvertakte werk in de Oude Binnenstad loste het sociale vraagstuk niet op. De Kerk heeft de Boodschap van God's genade, van eeuwigheid, hoop en liefde te verkondigen. Dat heeft geweldige waarde. De Samaritaan goot olie en wijn in de wonde van den be-roofde — de verbetering van de heirbaan tusschen Jeruzalem en Jericho, de bestrijding van het bandieten-wezen verbleef aan de Overheid. Maar het Evangelie van vergiffenis en genezing heeft heden dezelfde werkelijkheid — menschen blijven menschen in alle eeuwen — als toen de Heer op aarde rondging, goeddoende en genezende de

kranken. Van diè werkelijkheid is het boek der „Domineesche” vol. Het is geschreven in de overtuiging van de Waarheid van het Goddelijk Woord.

In Odijk volgde ik als herder op Ds. J. D. van de Craats, die er slechts zeer kort diende. Door ziekte moest hij emeritaat nemen, een man, die de sympathie der Gemeente won. Te Bloemendaal was mijn voorganger Ds. J. A. van Leeuwen (een zoon van Prof. Dr. E. H. van Leeuwen van Utrecht), een eminent prediker, een miniatuurpenseeler op den kansel; en in Amsterdam: Ds. A. Voorhoeve!

Nà ons kwam in Odijk (na drie jaren van vacature door de onvoldoende bezoldiging) Ds. A. Daran. Toen die overleed volgde de nu er nog arbeidende Ds. W. W. van Haaften. In Bloemendaal werden wij vervangen door Ds. J. C. van Dijk, zoon van den door ons zoo vereerden Prof. Dr. I. van Dijk. Bij ons vertrek uit Amsterdam konden wij den arbeid vol vertrouwen leggen in de handen van Ds. R. Dijkstra en zijn Gade. Zoo ergens, dan is in de Oude Binnenstad de Domineesche een hulpe voor haren Man. De arbeiders in de Kerk komen en gaan. Men is in den keten der Kerk slechts een schakel, verkoren tot de eer een schakel te wezen. De Kerk blijft. De poorten der hel zullen haar niet verweldigen. Eens hebben de arbeiders rekenschap af te leggen.

Ik hoop, dat dit boek aanvure tot grooter vreugde, meer eerbiedigheid, meer huiver, meer heerlijkheidsbesef, meer lankmoedigheid in den dienst des Heeren. De psalmdichters zingen:

„Och, mocht ik in die heilige gebouwen
De vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog,
Zijn lieflijkheid en schoonen dienst aanschouwen.
„Hier weidt mijn ziel met een verwondrend oog”.

En: „Hier wordt de rust geschonken”.

Ook: „Uw liefdedienst heeft mij nog nooit verdrotten”.

En: „Ja, mijn ziel dorst naar den Heer,
God des levens, ach wanneer
Zal ik naadren voor Uw oogen,
In Uw huis Uw Naam verhoogen?”

Van dit alles wil „Dertig Jaren Domineesche” een getuigenis geven. Litteratuur in den zin van kunstuiting bedoelt het niet te zijn. Maar het moge een aanmoediging zijn voor de bewoonsters en bewoners van vele pastorieën,— en voor nog meerderen daarbuiten. Het honorarium der Schrijfster gaat ten volle naar behoeftige bewoners der Oude Binnenstad van Amsterdam.

Utrecht

M. J. A. DE VRIJER

WOORD VOORAF

Er zijn enkele zoo mooie boeken over „Groote Mannen en Vrouwen” geschreven, dat ik het niet zou durven wagen te denken, dat ons eenvoudige leven bij dezen in de schaduw zou kunnen staan. Maar mijn herinneringen te vertellen, — wat de Almachtige in ons deed, — het te vertellen tot Zijn glorie, dat trok mij aan. Men kan nooit weten, hoe Hij ons levensverhaal zou willen gebruiken. Wellicht sterkt het andere discipelen in hun idealen en in hun strijd.

Eenmaal las ik in „Veldtocht der Liefde”, waarin Harold Begbie het leven van William Booth beschrijft: „In weerwil van vele gezegden, die godsdienst alleen schijnen aan te duiden als verlossing van straf, en die verlossing veroorzaakt door het offer van Jezus Christus, waren toch de ziel en het wezen van William Booth *geluk*. Het was een opbruisen van de gevoelens vanuit den druk naar het centrale punt, waaromheen zich alles beweegt, *Eenheid met God*, een triomfeerende en alles doordringende zegen, een overwinnende en afdoende oplossing van alle smart en moeite en geestelijke verwarring”. Zoo is ook mijn ziel en wezen „Geluk” in Hem, bij alles, totdat de dood het wondere borduurwerk ook van ons leven, in al zijn schoonheid ons zal openbaren.

Dan nog één aanhaling uit „Losse karweitjes” door S. E. Howe: „Voor mij zijn het alledaagsche en tijdelijke en het geestelijke en eeuwige, geen afzonderlijke sferen, die streng van elkaar gescheiden zijn. Integendeel, het eene is slechts het voertuig voor het andere, en

het leven is zóó belangwekkend en rijk, omdat de dingen der eeuwigheid met doodgewone gebeurtenissen zijn verbonden". Door deze paar aanhalingen krijgt de luisteraar een kleinen indruk van het zieleleven van de vertelster en van de sfeer, waar wij in leefden. Ik was reeds als jong meisje tot het geloof in den Heiland getrokken. Uit mijzelf gezocht of uit traditie had ik dit niet. Dat geloof werd m'n levensfontein, m'n levenskracht, m'n levenslied. Ik vertel herinneringen uit m'n leven als domineesche. Wat daaraan voorafging en wat daarop volgde, blijft in den schemer. Mocht de lezer op het kleine grasveldje van m'n leven bloemen zien staan — ik geef u: vrij plukken.

DE SCHRIJFSTER

De Kerk van Odijk

De „oude kavalje”
(Zuidzijde) (blz. 16)

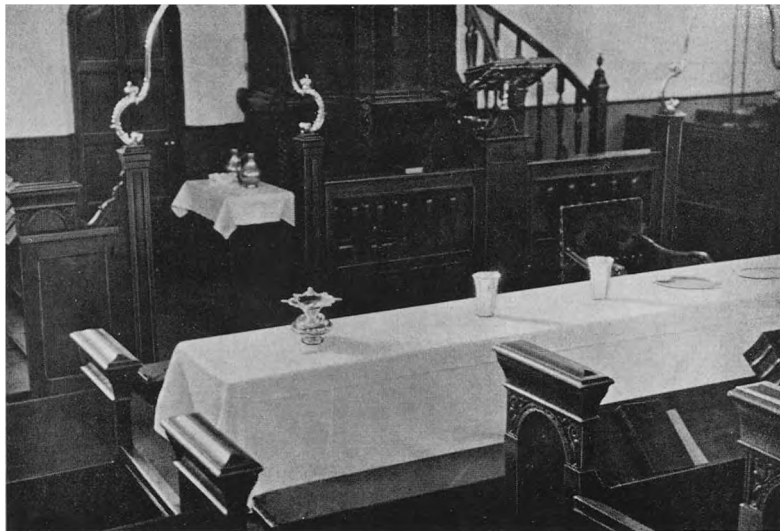

De Kerk van Bloemendaal

Avondmaalsdisch

Photo Dick Boer

I. INTREEDAG 30 SEPTEMBER 1906

Op den 13en September van het jaar 1906 knielden in onze zoo zeer geliefde Oude Kerk te Amsterdam een paar jonge menschen neer, om hun pas gesloten huwelijk te laten inzegenen. De man was de beroepen predikant van het kleine dorpje Odijk, en zijn vrouw had maar één begeerte, n.l. om met haar geliefden man den Heer te mogen dienen, waar de Hemelsche Vader ook maar een arbeidsveld voor hem had. De trouwtekst was: „Wacht op den Heer” (Psalm 27 : 14). Ik vond het een eigenaardigen tekst, want ik dacht in mijn domheid, waar moeten wij nu nog op wachten? Maar dat liet de Almachtige ons wel zien in de leerschool van het leven. „Dag lieve vrouw!” had mijn man tegen mij gezegd, toen wij, na door Jan ter Haar in het burgerlijk huwelijk bevestigd te zijn, weer in onze trouwcoupé gestapt waren. Na bijna 30 jaar is het altijd nog de schoonste muziek hem dat te hooren zeggen. Een vriend van mijn vader mende zèlf de twee paarden. Tegelijk met ons trouwde op het Stadhuis een paar, dat per auto kwam. Mijn aanstaande man zei: „Hoe kun je zóó oppervlakkig zijn om op je trouwdag in een auto te rijden?”

Een kleine huwelijksreis naar Nassau onder het prachtigste herfstweer, dat men zich denken kan! Wat was alles eenvoudig in dien tijd. Wij zouden in Godesberg een nacht overblijven en mijn aanstaande man had naar een hotel uit de reisgids geschreven; en ziet tot onze ontsteltenis werden wij met een soort brikje, waar de naam van het hôtél op stond, afgehaald! Wij voelden ons benauwd om in zóó iets deftigs te stappen en fluisterden elkaar in: „Wat zal dat wel kosten?” Het bleek 1 Mark te zijn, dus zeer overkomelijk. ✎

Op de terugreis bezochten wij te Bonn het geboortehuis van Beet-

hoven. Met welk een eerbied hebben wij daar rondgelopen, en hoè ontroerend was het die kleine zolderkamer te zien, waar de groote meester geboren werd. Welk een zee van droefenis was het, al die gehoorinstrumenten te zien, die hij later moest gaan gebruiken, om op het laatst niets meer van zijn eigen muziek te kunnen hooren!

En toen Maandag 24 September, na een treinreis tot Driebergen, een vigilant voor het station stond, gingen wij samen de duisternis van een landweg in naar onze toekomstige woning. Lantaarns bestonden er haast niet. Alleen bij donkere maan een kleine oliepit op de twee kruiswegen, maar die werd om tien uur weer gedoofd. Na een kwartiertje hielden wij stil voor het huis van den ouden schoolmeester, waar wij den sleutel van de pastorie kregen, en daarna reden wij ons hek binnen. De koetsier sprong van de bok (bij het kaarslicht van de rijtuiglantaarn zag ik, dat het een jonge man was), die tot mijn verbazing zei: „Dominee, wanneer kan ik U eens spreken?” Het bleek onze eerste catechisant te zijn. Hoè weinig konden wij toen denken, dat wij onzen vriend zoovele jaren later, na zeer droeve omzwervingen, op een zolderkamer in Amsterdam zouden terugvinden, een avond voor Kerstmis.

In mijn tasch had ik een kaars en een doos lucifers en zoo vonden wij het sleutelgat in de deur van onze woning. Ons eerste gebed deden wij op den drempel en toen wisten wij dit, dat kleine, zwakke menschenkinderen door Christus, Die kracht geeft, konden beginnen in Zijn dienst. Wat was het een verrassing onze eetkamer geheel klaar te vinden; de tafel gedekt; versche broodjes; een theeblad; water in de bouilloire en thee in den pot; en in het schuurtje een fiets, die mijn mans broer bezat en die nu aan hem was afgestaan met een „welkom in eigen huis” er op. Zooiets kan men natuurlijk nooit meer vergeten.

O dat eigen huis! Zoo'n oude kavalje is haast niet voor te stellen. Toen mijn man zijn beroepsbrief kreeg, stond er, behalve wat zijn werkzaamheden zouden zijn, in, dat het traktement f 900 per jaar was + tot f 50 vrijdom van belasting; een pastorie; een bank in de kerk en... een „pleziertuin”. Nu dat laatste heeft geheel en al aan

zijn naam voldaan. Denkt u eens in: een grooten moestuin en dan een klein park met laantjes, een eilandje en twee bruggetjes (waar bij hoog water de zwanen boven overzwommen) en dan de Kromme Rijn langs dat heele bezit. Het was allerheerlijkst!

Maar die pastorie... Toen wij na de beroeping gingen kijken (wij, domme stadsmenschen wisten nog niet, dat achter alle gordijntjes en horretjes wij van boven tot onder bekeken werden), had mijn lieve moeder mij de boodschap meegegeven, vooral te kijken, of het huis droog was. Een ouderling (wat hebben wij later veel van hem gehouden), die ons het huis zou laten zien, werd door mij met allerlei vragen bestormd. Ook: „Is het huis droog?” Antwoord: „Als kulk”. Hij bedoelde als „kurk”. Een andere vraag: „Kan men hier heusch van *f* 900 leven?” Antwoord: „Mensch, hoè zal oe het op kriegel!” Nu dat was alles heel geruststellend. Maar de werkelijkheid! In verscheidene kamers zat het behang niet tegen den muur, maar lag het op den grond (niet vochtig?). En dan dat niet op te krijgen traktement, waar men een dienstbode, en een tuinman van moest houden. Ook werd verondersteld, en men zou het zelf niet anders willen, dat alle ziekensoepjes en kostjes voor kraamvrouwen ervan betaald moesten worden. O, wat heeft dat een hoofdbreken gekost. Maar wij waren jong en vol moed en geloof, en 1 Korinthiërs 13 is altijd een groote werkelijkheid voor ons geweest en gebleven. Ik was uit een gezin met negen kinderen en de oudste van zeven zusters. Ik had de huishouding, koken en kinderverzorging tot in de bijzonderheden van mijn moeder en haar trouwe dienstbode geleerd en al vroeg zelfstandig behartigd, en wist, wat zorgzaamheid, zuinigheid en reinheid vermogen. Ik verwonderde mij later dikwijls, dat moeders haar dochters het huwelijk in laten gaan zonder deze onmisbare praktijk. Dan moet men de dienstbode orders geven over wat men zelf niet kan. Dan moet een jonggetrouwde vrouw het koken leeren op de maag (en het hart) van haar man.

Voorts had ik vóór m'n huwelijk in Scheveningen vijf zomers het dagsanatorium geleid van de „Ziekenverpleging”. Dat was de Wijk-

verpleging aldaar, gesticht door den philanthroop Adriaan Gilde-meester (een zwager van Allard Pierson). Zijn vrouw heette Margareta de Clercq en was een dochter van den christen-koopman-improvisator Willem de Clercq uit de heerlijke dagen van het Réveil. Ik werkte daar onder tuberculeuze en scrophuleuze mannen, vrouwen en kinderen uit de visscherijbevolking. Het ging nog betrekkelijk primitief; ik droeg de zwakken naar boven; een lift bestond niet; werkte tot 's avonds zeven uur onder hen — en dan moest ik zelf alles nog van den heelen dag afwasschen. Het was er overdag kokend heet in de zon. Hij, die later mijn man zou worden, hield z'n eerste collecte om mij een groot zonnenscherm op het terras te verschaffen. Ik werd er opgevolgd door Mej. Jeanne Posthumus Meyjes (nu Mevrouw Swart—P. M., woning-inspectrice te Heerlen).

✧ Nu moest dan de pastorie tusschen 24 en 29 September geheel klaar komen, want 30 September 1906 zou het de bevestiging en intree van den jongen dominee zijn. Wat zag dat oude huis er na een paar dagen in onze oogen prachtig uit. Wij hadden in Rekken (de Achterhoek) zes boerenstoelen gekocht, die *f* 1.50 per stuk kostten, maar, omdat ze fijn afgewerkt werden, *f* 1.60 werden. Hoe verontwaardigd waren wij, dat de verhuizers ze in de keuken gezet hadden, terwijl ze in de eetkamer behoorden. Ik had er keurige kussentjes voor gemaakt (de stof gekocht in Amsterdam bij „Liberty”, die toen nog in de Kalverstraat was). Ook stond er een antieke kist, die wij in dezelfde plaats als de stoelen voor *f* 20 bij een keuterboer hadden gekocht en die altijd dienst gedaan had om koeienhuiden in te bewaren; dan alles, wat ik op mijn meisjeskamer had bezeten; een tafel van een oudtante van mijn kant, en een ladenkastje van een oudtante van man's kant; verder cadeaux en het mooiste stuk: een bureautje, dat ik van mijn man kreeg en waar ik nu nog deze herinneringen aan zit te schrijven.

En dan: de studeerkamer. Ja, daar stonden door de lieve zorgen van de ouders allemaal nieuwe spullen en een antieke boekenkast (kostte toen maar *f* 40). Hij had en heeft nog geen achterwand; daar zag je niets van, toen er boeken in stonden, die de jonge vrouw aan haar

echt vriend geschonken had. De neteldoeksche gordijnen voor het heele huis, allemaal zelf gemaakt. Op de slaapkamer een prachtige ouderwetsche linnenkast, héél goed gevuld. Welk een verrukking die keurige stapels! Hoe gezellig was het in dien tijd, want omdat wij niet langer dan een goed jaar verloofd geweest waren, moest er hard aan het uitzet gewerkt worden, en iedere vriendin, die in die maanden een bezoekje bracht, kreeg oogenblikkelijk een thee- of handdoek in de hand gestopt om te helpen. Tegenwoordig koopt men dat alles klaar, maar dan bestaat het ook niet meer, dat je die stapeltjes zülke liefdevolle bliken toewerpt, nietwaar?

Toen wij twee dagen in ons huis waren, zou onze dienstbode komen. Een heel ingrijpende gebeurtenis in het leven van dat lieve kind, want ze was altijd ganzenhoedster geweest. Gij zult zeggen: „Hoe haalde je dat in je hoofd?” Maar weet u, stadsmeisjes waren nu niet juist enthousiast om mee naar ons kleine dorpje te gaan, en toen wij kort voor ons huwelijk bij den dominee in Rekken in denzelfden Achterhoek, waar wij die kostelijke kist en stoelen vonden, logeerden en zijn vrouw mij vroeg, of ik al een dienstmeisje had en ik dat ontkennend moest beantwoorden, riep de dominee (het was Dr. W. L. Slot, later de geniale Directeur van de Zwakzinnigen-Inrichting in Rekken), opeens: „Ik weet er een voor je; ze kan „niets” maar... ze heeft een trouw hart”. Nu, wij oogenblikkelijk op dat trouwe hart af. Het bleek, dat wij een heel eind de hei op moesten, en toen bij een klein boerderijtje kwamen, zooals er nu nog maar weinige zullen zijn. Eén vertrek, de vloer bestond uit dikke bobbelsteenen, waar eens in de week een beetje zand over gestrooid werd; een klein raam, waar je, als het door de rook zoo zwart was, dat je er niet meer door zag, een puts water tegen gooide; een bedstee, en een vuurtje op den grond, waar de pan of de ketel aan een ketting boven hing; en natuurlijk een tafel en eenige stoelen gelijk de onze, maar dan niet „fijn” afgewerkt.

De moeder was een lieve zachte vrouw, welke het heel zwaar had met haar man, die, nadat hij geheelonthouder geworden was, onmogelijk

van humeur werd, en b.v. in bar winterweer soms midden in den nacht vrouw en dochter de hei opjoeg; zéér wonderlijk! Toen ik met mijn verzoek aankwam, was de moeder ten hoogste verbaasd. Maar zij had zoo'n liefde en vertrouwen tot den dominee van het dorp, dat alleen daarom zij haar kind aan ons wilde toevertrouwen, maar, zei ze: „Je moet haar niets laten verdienen, want ze kan niets”. Dat vond ik te akelig en na wat loven en bieden mocht ik haar dan f 40 per jaar geven!

Zoo kwam onze Mientje den 26en September 1906 in de pastorie van Odijk aan. Nooit had zij in een trein gezeten, en het was aardigst haar dat evenement te hooren vertellen. Een buurman had zijn wagentje afgestaan, opdat vader haar naar Eibergen, het naaste station zou kunnen rijden. Toen het station op, waar de trein gereed stond. Daar zat al een juffrouw in dien wagen, „maar”, zoo vertelde zij: „Mijn vader vroeg eerst heel netjes, of ze goed vond, dat ik er ook in kwam; nu het was een vriendelijk mensch, want ze vond het dadelijk goed!” Toen ze ons huis zag en de kamers en haar eigen lieve kamertje, dat ik vriendelijk opgetuigd had (gelukkig was er nog een bedsteê in, want ledikanten vond ze zoo open en kaal), sloeg ze de handen in elkaar. Dan ons eetgerei, en de manier van afwasschen, èn een stoffer en een blik, èn een spons en leerlap, allemaal tooverachtige instrumenten. Toen ik haar het strijkijzer liet zien en vertelde, dat daar ons linnen-goed netjes van moest worden, zei ze: „Mensch, wat heb jelui een drukte; wij gaan er even op zitten!”

Zij was een allerliefst en intelligent schepseltje en al heel spoedig de oplettendste en knapste leerlinge van mijn man. Een echt natuur-kind. Niemand heb ik ooit aandoenlijker over een bloeienden appelboom hooren spreken. Van viooltjes zei ze: dat ze vriendelijke gezichtjes hadden. Maar toch was het niet te verwonderen, dat zij na twee dagen bij mij de kamer binnenstormde en zei: „Nou weet ik nie meer, wie de domineer is en wie mevrouw”, zóó was de lieve ziel de kluts kwijt. En wat die engel brak! Niet te beschrijven. Bij alles zei ze: „Stil maar. Je zal eens zien, wat je van mij krijgt, als ik

eens rijk word". Maar al onze nieuwe spulletjes, het was om te huilen. Mijn beste man troostte mij met het gezegde: „Dit is de eenige manier, waardoor die Maastrichtsche aardewerk-fabrieken aan de gang blijven".

Toen zij haar eerste verdiende geld ontving trokken Mientje en ik naar Utrecht, naar het Magazijn „De Vergeet-mij-niet", om een nieuwen hoed te koopen. De keus viel op een met een hard-groene veer. We reden in de electriche tram. Zij hield mij stijf aan mijn arm vast. In het Geheelonthouderskoffiehuis gingen we broodjes en chocolade gebruiken. Zij dacht, dat die allervriendelijkste menschen dit aan iedereen cadeau gaven. Helaas hebben wij dat „trouwe hart", dat zich enorm aan ons verknocht gevoelde, maar ruim een jaar in ons huis gehad, want haar moeder werd ziek en zoo moest zij naar huis.

Welk een ontmoeting was het, toen zij een half jaar later opeens voor mij stond, omdat zij zoo naar ons verlangde en zij daarom voor de reis gespaard had. „Ik heb ook nog wat meêgebracht", riep zij jubelend uit en daar kwam een grauw zakje te voorschijn met 150 halfjes, want zei ze: „Je hebt eens gezegd: al ben je nog zoo arm, dan kan je nog wel een halve cent sparen voor de Zending".

Later deed zij een zeer gelukkig huwelijk. Toen zij mij schreef, dat zij moeder hoopte te worden, hoe gelukkig waren wij toen voor dat jonge paar menschen. Zij heeft het moedergeluk maar acht dagen mogen smaken; toen nam God haar in één oogenblik weg, om haar „de Kroon des Levens" te geven. Zijne wegen zijn hooger dan onze wegen. Nooit vergeten wij „het trouwe hart" van ons eerste dienst-meisje. Het is schoon, dat er in den Bijbel ook eenige verhalen van zulke trouwe en toegewijde dienstmaagden staan. ✨

Het dorp Odijk (= Odichem) ligt tien kilometer ten Zuidoosten van Utrecht. Vóór m'n trouwen wist ik niet, waar het lag, maar ik zou óók meegegaan zijn, als het in China of Labrador was geweest. Lodewijk van Nassau, een zoon van Prins Maurits, (geboren in 1600) werd Heer van Odijk, Beverweerd en de Lek (het vischrecht). In ons

kerkje heette een bank in ònzen tijd nog: „de bank van Beverweerd”. Vóór 1820 had het een romaanschen, tufsteenen toren. Dezen ging men toen „restaureeren door denzelven te amoveeren”, zooals het in oude stukken heette. Het kasteel Beverweerd ligt een half uur den Krommen Rijn stroomopwaarts. Daar gingen we dikwijls 's zomers met onze roeiboot heen om in het gras tegenover het kasteel thee te drinken. Een ketel kokend water haalden we bij den jachtopziener.

Odijk bestaat van veeteelt en akkerbouw (graan, appelen, kersen). Vanouds af telt het tusschen de 400 en 450 inwoners, van welke er $\pm$ 300 streng roomsch-katholiek zijn (hun kerkgebouw ligt te Bunnik, dus op 2½ kilometer afstand). De Pastoor was in onze eerste jaren Prof. Dr. Andreas Janssen, een hoogstaand, klassiek geleerde, een groot kenner van het Oude Testament, met wien mijn man over het apokryphe boek „Judith” sprak. Dat was het lievelingsboek van Prof. Janssen.

De overige bewoners van Odijk zijn orthodox Hervormd. Nòch de „Afscheiding” van 1834, nòch de „Doleantie” van 1886 sloegen er wortel. De Hervormden gingen trouw ter kerk. Eigenaardig is, dat de predikanten er tot 1883 vrijzinnig waren. Eén hunner wilde in 1870 den Heiligen Doop als verouderd afschaffen, maar de Kerkeraad besloot dit eerst nog eens „aan te zien”. Er was één dienst in de Kerk op Zondagmorgen; en in het winterhalfjaar ook een avonddienst in de week; voorts in het winterhalfjaar nog een avonddienst op de zomerkamer van een landbouwer, wonende bij het Station Driebergen; want tot de Kerkelijke Gemeente van Odijk werden ook gerekend de bewoners op den weg naar het Station Driebergen (die burgerlijk tot Zeist behoorden). In dat zomerhuis predikten de Zeister predikanten en die van Odijk. Mijn man wandelde er 's wintersavonds altijd met een diaken heen. Het waren heerlijke diensten. Na afloop: bij den gastheer koffiedrinken en vele verhalen aanhooren.

Maar nu: de bevestiging tot het heilig Ambt en de intrée van mijn man op 30 September 1906. De oude Ds. J. W. Berkelbach van der Sprenkel, die ons huwelijk ingezegend had, zou mijn man bevestigen,

en kwam daartoe 's Zaterdagavond in de pastorie aan. In dien tijd was zoo'n intrêedag voor de domineesche een heele geschiedenis, want niet alleen dat de ouders, broers, zusters en vrienden kwamen, maar ook al de ringdominees met vrouwen of dochters moesten zoo'n geheelen dag je gast zijn. Zoo stonden wij op Zaterdagavond te voren om halftwaalf met ons allen nog in den kelder te kijken naar de opgemaakte hammen en ossetongen; 200 broodjes en 7 tulbanden, omdat ik maar bang was, dat er niet genoeg zou zijn. Ds. B., die meer zulke feesten meegemaakt had, moest mij geruststellen. Een onvergetelijke dag werd het dien 30en September.

Maar ik moet beginnen met iets te belijden, wat in mijn herinnering altijd voor mijzelf een schaduw wierp op dien dag, waarin mijn man het: „Ja, ik van ganscher harte” sprak in Gods huis om in Zijn naam de hem toevertrouwde schapen en lammeren te weiden en te hoeden en waar door den bevestiger en vele ambtsbroeders de handoplegging plaats vond. Terwijl ik boven alles uit in een innige geestelijke sfeer moest zijn, werd ik helaas haast nog meer geabsorbeerd door de gedachte aan de vele huishoudelijke plichten, die die dag meebracht, zoodat het een warwinkel van broodjes, ham, tulbanden, koffie, thee, limonade in mijn hoofd was.

Ik denk, dat het voor mijn straf was, dat de schoonmaakster die reusachtige pan kalfssoep, die ik met zooveel zorg had klaargemaakt, en waarin zij alleen maar had behoeven te roeren, totaal liet aanbranden. Die was oneetbaar. Misschien kan ik tot mijn verontschuldiging zeggen, dat ik mijn man had willen eeren door dat alles, wat er nu eenmaal bij komt, een geruischloos en waardig verloop te doen hebben, maar zeker is het, dat het voor mijzelf altijd een verdriet gebleven is.

De bevestiger had tot tekst: Johannes 1 vers 43: „En hij leidde Hem tot Jezus”. Bijna dertig jaar later, op 1 December 1935, nam mijn man denzelfden tekst in onze parochiekerk van Amsterdam bij zijn afscheid als predikant. Na de bevestiging in den morgendienst, op dien prachtigen Septemberdag, was 's middags de intrêe om drie uur

met den tekst uit Psalm 145 : 5: „Ik zal uitspreken de heerlijkheid der eere Uwer majesteit en Uwe wonderlijke daden”. — O, wat is zoo'n intree een wonderlieflijke en feestelijke dienst. Het blijft een kracht en steun bij latere moeilijkheden en tot in de kleinste bijzonderheden blijft zoo'n dag in de herinnering voortleven.

Ook de natuurlijk nooit ontbrekende grappige momenten! Zoo hoorde ik een rijken boer, uit een omliggend dorp, waar mijn man ook haast beroepen was geweest, zeggen na de preek: „Nou, dat spait me wel voor een rijksdaalder, dat wai im niet gekrege hebbe”. En dan, toen alle gasten een wandeling door den „pleziertuin” maakten en ik een jongen student voor den kwee-pereboom zag staan, die de prachtige gele peren bewonderende, er een afplukte en zijn tanden er in zette! Dät verschrikte gezicht over zoiets wrangs.

Ook zie ik altijd nog voor mij, hoe wij 's middags aan die lange gedekte tafels zaten en er vele vriendelijke toespraken waren, en die oude dominee, (ook uit een kleine plaats met dito traktement) bij zijn toespraak zoo'n lekker stuk ossentong van den eenen kant van zijn wang naar den anderen kant liet verhuizen, want het was tē jammer om den maaltijd te onderbreken. X

De Burgemeester van Odijk, Mr. W. J. van Beeck Calkoen, was 's morgens en 's middags aanwezig. Van hem en de zijnen onder-vonden wij al de jaren, die wij in Odijk woonden, zeer veel vriend-schap — en dat blééf ook na ons vertrek. Alle lief en leed werd samen gedragen en gedeeld. — De Consulent was de predikant van Werk-hoven, toen Ds. J. H. F. Gangel. Hij was een zoon van Meester B. Gangel, een heldhaftig schoolmeester uit Appeltern, die liever z'n brood verloor dan niet op de openbare school met de kinderen te bidden. In 1846 werd hij meester bij den door mijn man zoo vereerden Ds. Ottho Gerhard Heldring, die een school te Hoenderloo op de Veluwe oprichtte, nadat hij er eerst een waterbron had aangeboord. Meester Gangel nam toen verwaarloosde jongens in z'n eigen huis op, soms 46 tegelijk en werd met zijn vrouw in 1851 de eerste Directeur van het „Doorgangshuis” te Hoenderloo, — Ds. Gangel was een klein,

kittig man. Hij was in 1886 als predikant te Aalten tot de Doleantie overgegaan, maar werd later weder Nederlandsch Hervormd. Daarover sprak hij met ons nooit, maar wèl over zijn overleden vrouw, die zeer Godvruchtig was. Hij gaf ons twee bundels preeken ten geschenke: „Uit de Fonteynen des heils” en „Lof ter gedachtenis Zijner heiligheid” en een bundeltje gedichten van zijn hand. Hij was een groot voorstander van een Christelijke School te Werkhoven. Maar dat gaf daar wrijving.

Nu was Ds. Gangel kort aangebonden en wat sarcastisch, 't geen landbouwers niet aantrekt. Maar er kwam nog bij, dat in Werkhoven in 120 jaar slechts drie meesters op de Openbare School waren geweest, grootvader, zoon, kleinzoon. In onzen tijd was er in het vierde geslacht nog een dochter schooljuffrouw, allen kerksche menschen. In Odijk ging het in 120 jaar vrijwel evenzoo. De meester was in de Kerk Voorzanger en Voorlezer, Secretaris der Kerkvoogdij, Bezorger der begrafenis. Hij liep dan voorop met hoogen hoed en lamfer en met de schoolkinderen moest het bij een begrafenis wat geschikt worden. Een verliefd jongmensch, niet al te wel ter penne, hielp de meester met het schrijven van een minnebrief.

Onze beste ouderling was de meester, een trouw, stil, geloovig man, voor wien ieder eerbied had; zijn dochter, evenals de Werkhovensche schooljuffrouw, deed de Zondagsschool. Dat maakte, dat de behoefte aan een Christelijke School niet gevoeld werd. Kerk en Openbare School werkten in Odijk en Werkhoven samen. Wee den knaap, die zijn „vragen” voor den dominee niet leerde, als de meester het hoorde (de meisjes kenden haar „vragen” altijd!). Als er op het Dorp iets ernstigs was en mijn man kwam met den ouderling, den mééster, op bezoek, dan maakte dat altijd diepen indruk. De meester zeide dan maar een enkel woord, maar dat werkte geweldig.

Ook herinner ik mij, dat 's morgens vroeg vóór de intree Ds. D. van Popta uit Bunnik de pastorie binnenstapte, een forsche Fries met witte snor en baard. Hij was de voorzitter van het Classicaal Bestuur en van de Confessioneele Vereeniging, een vereerder van Prof. Gun-

ning Jr. en van Rev. F. W. Robertson. Zijn vader was Burgemeester van IJlst en Ds. van Popta was Fries gebleven. Hij bad voor zichzelf en hij droomde: in het Friesch. Dan vertelde hij uit zijn jeugd, van de Oppedijkken (een familie) in IJlst; van Ds. Guldenarm en Dr. Geesink (die later Gereformeerd werd). Ds. van Popta had jaren lang gestaan in Papendrecht. Dat was zijn glorie-tijd. Hij sprak dat woord „Papendrecht” met een teeder timbre uit; en het woord „Oud-Alblas” daar in de buurt, waar zulke gedegen gereformeerden woonden, en waar „De Lind” in 1892 predikant werd (Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden, geb. 1862; nu nog predikant te De Bilt).

Ds. van Popta en zijn vrouw (een juffrouw Talma, een zuster van den grooten internist Prof. Dr. S. Talma te Utrecht) woonden in onze laatste Odijksche jaren op de grens onzer Gemeente. Zij kwamen iederen Zondag in Odijk ter kerke en bleven dan den geheelen dag. Onze kinderen vonden dat heerlijk, want Ds. van Popta was een groot kindervriend. Hij vertelde verhalen. Hij knipte het cijfer 5 een decimeter groot van papier en spelde dat op de borst van wie zijn bord keurig had leeggegeten. Hij was dikwijls zeer somber gestemd en beoordeelde m.i. dan de dingen en sommige menschen niet in de juiste proporties. Maar in onze pastorie was hij altijd even rustig, een geheiligd man. Hij kende het Kerkrecht. Het liefst ware hij Secretaris der Synode geworden. Hij ried aan om de boeken te lezen van John Bunyan („Eens pelgrims reize”), W. à Brakel („Redelijke Godsdienst”), A. Comrie („Het A.B.C. des geloofs”), W. Schortinghuis („Het Innige Christendom”), Wulfert Floor („Alle de Oefeningen”), want hij zei: „Anders leer je den geest en de taal van je menschen niet kennen”.

Toen na den tulband-maaltijd de predikanten en familieleden vertrokken waren, was de dag nog niet ten einde, want 's avonds kregen wij „de kerkeraad” met hunne vrouwen. Nu, dat is voor een jong domineespaar een zwaar ding. Men kent elkaar nog niet, weet nog niets van de familierelaties af; en de dominee en zijn vrouw waren zoo rozen als gras, waar het het boerenleven betrof. Op het platteland van

Utrecht spreekt men niet gemakkelijk over zijn geestelijk leven; dus, wilden wij daar over spreken, dan hoorden wij niet veel meer dan: „jao, jao”, of: „het is krek als de domenie zegt”. Dan stokte het gesprek weer. Wij liepen door de heele pastorie. Voor de vrouwen moest mijn linnenkast open en mijn kleeren bevoeld. Verder maar veel eten en drinken. Maar hoe verlangden wij naar het einde van zoo'n inspannenden dag. Gelukkig bracht onze koekoeksklok, door vrienden uit Zwitserland meêgebracht, nog uitkomst, want daar zei opeens een kerkeraadslid: „Wat? hoor ik een koekoek??” — „Ja, ja, gaat U allemaal maar mee”, en wij naar de vestibule, waar zij het groote wonder aanschouwden en ik niet moê werd, om aan het touwtje te trekken en het brave diertje te laten koekoeken en buiginkjes maken voor zijn bewonderaars.

Dien avond op onze slaapkamer knielden wij neer en mochten „onze Gemeente” voor het eerst in het gebed den Heer opdragen. Wat is dat altijd een heerlijkheid gebleven, die heilige oogenblikken van het morgen- en avondgebed, waarin het is, of je je armen om al die toevertrouwde schapen en lammeren hebt geslagen en je alleen maar kunt denken en zeggen: „Hier zijn ze, Heer. Wij kunnen niets en Gij alles! Hèlp ons, hèlp ons!” Want ook een dominee en zijn vrouw zijn maar zeer afhankelijke kinderen en kunnen niets dan door Zijn kracht en Liefde en Geest.

II. IN DE DORPSPASTORIE

De pastorie op orde. De dominee thuis op zijn studeerkamer. Het lieve dienstmeisje, dat op allerlei gebied les van de huisvrouw ontvangt. B.v.: hoe ontvangt men visite? Daartoe ga ik zelf buiten staan, bel aan en zeg: „Meisje, is mevrouw thuis?” Op bevestigend antwoord kom ik binnen, en leer haar, hoe ze heer of dame in de kamer laat, een stoel geeft en zegt: „Ik zal dominee of mevrouw zeggen dat u er is”. Nu de werkelijkheid. Toen in een der eerste weken een deftige, adellijke dame zoo vriendelijk was het jonge domineespaar met een bezoek te vereeren, knikte mijn maagd Haar allerbeminnelijkst toe en zeide: „Kom er maar gerust in, hoor!” en gilt meteen naar boven: „Mevrouw, nou mot je maar eens gauw komen kijken, wie er is”. Tableau. — Een paar dagen later komen wij van een bezoekje thuis. Daar staat Mientje in de vestibule, haar muts scheef op haar hoofd van het lachen, en schreeuwt tegen ons: „Neen maar, nou motten jelui eens hooren” en daar leest ze van een visitekaartje: „Baron en Baronesse van Hardenbroek van Hardenbroek—De Pesters van Kattenbroek”! Het kind dacht, dat het een of ander grapje was.

Reeds den eersten dag hoorde ik, dat er een ziek meisje op het dorp was. Dus was mijn eerste gang daarheen. Hoè erg was het in dien tijd om ziek te zijn in zoo'n klein boerenhuisje, waar men geen idee van ziekenverzorging had. In het gewone leven sliepen de kinderen op het zoldertje en vader en moeder in de bedstee in de kamer. Maar bij ziekte werd zoo'n kind dan naar beneden gehaald in de bedstee, waar Jan dikwijls 's winters vlak naast het ziekbed op de kachel een groote pot ingemaakte snijboonen met spek stond te koken. Natuurlijk moesten deur en raam uit angst voor een „toggie” dicht blijven. Bovendien leefde de verdere familie dan om je heen, al was je nog zoo ziek.

Ik zie altijd nog dat allergriezeligste glas met iets geels er in, en de moeder het glas opnemende en tegen mij zeggende: „Hier sta ik nou al drie dagen mee voor haar, en ze wil er niets van nemen”. Het moest een geklopt ei met melk voorstellen.

Hoe heerlijk, dat ik door mijn leven vóór mijn huwelijk, de liefdevolle, maar onkundige moeders kon helpen en haar leeren hoe haar zieken en babies te verzorgen. Fleschjes-uitkoken; „Molenaars”-kindermeel; rust; reinheid; regelmaat — de menschen in Odijk zeiden, dat de mevrouw kon tooveren. Hoe heerlijk was het voor onze menschen in Odijk, dat wij later door vriendelijke zorg van vele vrienden de allerbeste verplegingsartikelen konden aanschaffen, en dikwijls een geheel opgemaakt ziekenledikant de pastorie verliet.

Heerlijk was het ook om in de eerste tijden met mijn man mee te mogen gaan op de huisbezoeken. Onze dorpelingen waren brave menschen; gedronken werd er niet, trouwens de herbergier, een fijnroomsche man, zei: „Mijnheer dominee, ze kennen bij mij nie meer dan 2 glaassies krije, want ik zeg maar, méér is niet goed voor een mensch!” Maar toch hoè moeilijk was het om geestelijk contact te vinden, daar de meesten zeer gesloten waren en anderen meer bevindelijk wilden leven, wat daar veelal inhield, dat, als God je niet greep, je bleef wie je was, en dan ging je voor eeuwig verloren. Maar dat werd met zoo'n rust gezegd, alsof men over het weer sprak. Geleden, gebeden, gestreden hebben wij om en met onze schapen en hoe hebben wij getracht, vooral den jongeren en den kinderen iets te laten zien van het schoonste leven, dat de Heiland geeft aan allen, die zich aan Hem overgeven. Maar ook heerlijke herinneringen zijn er aan innig vrome zielen, naar wie wij zelf maar stil zaten te luisteren.

Wij deden vele bezoeken met ons bootje, daar de boerderijen zeer verspreid lagen en dikwijls met de boot gemakkelijker te bereiken waren. De tweede zoon van Ds. Berkelbach (onzen vaderlijken vriend van Gouda) leerde in zijn vrije uren het sloopstimmeren, evenals de oudste zoon het meubelmaken. Ja, die ouders B. v. d. S. waren paedagogen! Voor f 35.— maakte hij een boot voor ons. Welk een gemak en

pleizier hebben wij van ons vaarttuigje gehad. Een bezoek per boot, dat wij maakten, toen wij pas met ons werk begonnen waren, zal ik nooit vergeten. Wij hadden gehoord, dat er op een boerderij, die nogal ver weg was, twee blinde dochters waren en daar ook nog een tante inwoonde, die lam was. Het was een schoone boottocht en wij werden allerhartelijkst door de boerin ontvangen en in de mooie kamer gelaten. Er werd dadelijk koffie gezet en zij zou de meisjes en de tante roepen, opdat wij met elkaar zouden kunnen spreken.

Hoe ontroerden wij, toen wij zagen, dat de beide blinde meisjes de verlamde tante droegen en binnen brachten. Die blinde zusters wisten op de heele boerderij den weg, hielpen met kaas maken, waren zeer muzikaal en daardoor was de eene organiste in de Kerk, en ze waren immer gelukkig en tevreden. Het was een zeer vroom gezin en menig goed uurtje hebben wij met elkaar doorgebracht.

Zoetjesaan begon ons geregelde pastorieleven, van huis- en ziekenbezoek, van rijke Zondagmorgendiensten in onze kleine Kerk, met prediking, met Doop en Avondmaal, en later bevestiging van de nieuwe lidmaten. Mijn man studeerde veel, daar hij zijn doctoraal examen wilde doen. Ons huis stond voor ieder open, en wij wilden niets liever dan alle lief en leed met onze dorpingen deelen, tot eer van Hem, Die hen en ons had liefgehad en Zijn eigen Zoon niet gespaard, maar Hem voor ons allen had overgegeven tot den dood des Kruises.

Wat kregen wij in onze Zondagmorgendiensten al spoedig een zeer gemengd publiek. Ons dorpje was heel gemakkelijk te bereiken voor de villabewoners uit de buurt, die dan met hun rijtuigje of later met hun auto kwamen, en de koetsiers of chauffeurs, voor zoover zij niet zelf reden, mee in de Kerk namen. Heeft U er wel eens over nagedacht, hoè schoon het is voor een predikant en zijn vrouw om „standlooze” menschen te zijn; en dat een pastorie „neutrale” grond is, waar rijk en arm zich één kunnen voelen als Gods kinderen? X

Verscheidenen hunner schonken ons een hooge vriendschap. De invloed van het Réveil uit de dagen van Da Costa en De Clercq werkte na in de kinderen dier groote kooplieden, die onder Driebergen

en Zeist hun buitenhuizen hadden. Er waren er bij, aan wie de Christelijke philanthropie en de Zending de hoogste verplichtingen hebben — en die in hun eigen leven de grootste soberheid betrachtten. Ik denk hierbij ineens ook aan de geheiligde gestalte van Ds. Th. Nahuijs uit Zeist, die ons meer dan eens bezocht, een herder die zijn schapen bij name kende — en hoe hij dan vertelde van vroeger uit zijn eerste Gemeente Biezeling in Zeeland, waar in de zestiger jaren een geestelijke opwekking zich voltrok. Hij zegende ons oudste kind en dat vonden we heerlijk. — En aan den ouden Ds. C. L. Laan, eens een groot man in het Jeugdwerk te Rotterdam en daarna een groot evangelist te Brussel, die toen in Zeist woonde; met hem speelde m'n man piano en viool. Het was altijd Händel, Mozart, Beethoven.

Dan weer kwam Dr. N. Adriani, de groote taalgeleerde onder de Toradja's van Posso op Celebes, in zijn verloftijd, telkens 's Zondags in de Kerk van Odijk. Voor op zijn fiets had hij twee leeren taschjes. Daar zat wat in voor onze kinderen. Hij vertelde van zijn werk voor het Nederlandsch Bijbelgenootschap. Hij was den Toradja's een Toradja geworden en is in 1926 ook op het middelste plekje van een kerkhof in hun midden begraven. Zijn vrouw, de verheven Maria Adriani—Gunning kwam dan mee naar Odijk. Ook haar broeder Dr. J. H. Gunning, toen op zijn hoogtepunt als predikant van Utrecht, kwam vaak. Hij sprak ons over Henrik Ibsen, met wiens boeken hij zich in dien tijd veel bezig hield. Toen ik lange maanden ziek lag, zond hij mij iederen Zaterdagavond een opbeurend geloofswoord — voor mij onvergetelijk.

✕ Jarenlang hebben wij dat geluk mogen smaken en grappig is het voor ons, dat wij nu nog dikwijls, in vreemde plaatsen zijnde, hooren: „Weet u nog wel, dat wij koffie dronken bij u in de pastorie?” Eenmaal is het zelfs in Spokane in Amerika gebeurd op een Oudejaarsavond, waar de Hollandsche Kolonie bij elkaar was, dat één zei: „Verleden jaar was ik op Oudejaarsavond in het kleine kerkje van Odijk in Holland”, en toen bleek het, dat er nog drie menschen opsprongen en zeiden: „Ik ook, ik ook!”

Die veertien jaren in dat dorp hebben mij zoo dikwijls aan de eerste Christengemeente doen denken. Wij voelden ons allen verbonden in de Liefde Gods, voor Wien er geen onderscheid is tusschen rijk en arm. Onze Gemeenteleden waren in de maatschappij eenvoudige menschen, daar zij meest daggelders of kleine boeren waren. Maar dit mag ik zeggen, dat het hun in tijd van nood nooit aan iets ontbroken heeft; mijn man behoefde het maar te zeggen aan onze vrienden, die wat meer met aardse goederen bedeeld waren, en wij kregen wat er noodig was. Hoè hebben wij daar ook geleerd, dat er in aardsch bezit op zichzelf niets, maar dan ook niets geen geluk zit. Welk een moeite en eindeloos verdriet heerschen er niet dikwijls in de prachtigste huizen. Dan zie ik altijd weer een zekeren „Henk” voor mij, eenvoudigen daggelder, in een eenkamerwoning met zijn frissche, jonge vrouw en met zijn kleine dochttertje op zijn arm als hij 's middags van zijn werk kwam! Dàt was geluk!

III. KOOSJE

Nu ga ik U vertellen van iemand, die van haar eigen begrafenis bijzonder genoten heeft. Tegenover de pastorie stond een schilderachtig boerenhuisje met rieten dak, dat door twee verschillende families bewoond werd. In het voorste stuk leefden twee oude mensen, in het achterste gedeelte, ook één kamer met een zoldertje, woonde... Koosje, de heks van het dorp. Wij woonden pas in de pastorie, toen ons verteld werd, dat wij maar niet naar Koosje moesten gaan, want dat ze er ons toch nooit zou inlaten. Maar wij waren vervuld van de Liefde, die alles hoopt en gelooft. Dus dachten wij er niet aan dien raad op te volgen. 's Morgens heel vroeg of 's avonds laat konden Koosje wel eens op den weg zien; een prachtexemplaar voor een tooneelstukje, waar je een tooverheks in noodig zou hebben. Een gebogen, broodmager, oud wijfje, met een zeer ouden zwarten rok, paars jak en een groote floddermuts op, waar een groote, kromme neus en een paar scherpe oogjes onder uit kwamen kijken; een bezem op den schouder. U begrijpt, welk een doodsbeangstigende heerlijkheid het voor de dorpskinderen was om haar uit te jouwen en dan weg te vliegen, als ze met den bezem bedreigd werden.

Zij was getrouwd geweest. Het verhaal ging, dat haar echtvriend haar zoo nu en dan een flink pak slaag moest geven, en dat zij dan weer tijdenlang goed was. Haar man was reeds vier en twintig jaar dood, toen wij op het dorp kwamen. Men zei, dat na dien tijd niemand meer in haar huisje mocht komen. Maar dat was natuurlijk voor ons geen bezwaar en mijn man zou den eersten aanval doen. Helaas, al zijn kloppen en roepen mochten niet baten. Hij kwam er niet in.

Nu is een vrouw altijd listiger dan een man en ik dacht... ik dacht

en opeens wist ik, hoe ik het zou opknappen. Ik bakte heerlijke flensjes en stapte achterom naar haar huisje. Zij hield het luik van haar raam altijd gesloten. Dus ik klopte er op en riep (ik zou haast zeggen met mijn liefste stem): „Kóósje, daar is de nieuwe domineesvrouw, die U graag een bezoekje zou willen brengen”. Doodsche stilte. Ik herhaalde denzelfden roep eenige malen, met hetzelfde gevolg. Maar ik had nog een snaar op mijn speeltuig en riep nogmaals zoo aanminnig mogelijk: „Kóósje, hier is de nieuwe domineesvrouw; ik kom U iets heel lekkers brengen”. Misschien had zij mij al lang door een kier van haar luik begluurd, want opeens vloog het luikje open, werd mijn bord met flensjes door een paar knokige handen weggerukt en pats, het luik weer dicht. Daar stond ik en kon na al m'n smeeken ook weer naar huis terugkeeren. Den volgenden morgen (mijn „ganzenhoedstertje” was altijd om zes uur beneden) stonden de leege borden op de stoep, maar van Koosje was geen spoor te zien.

Een enkele maal zagen wij haar gaan om langs de wegen mooie grindsteentjes te zoeken. Wat deed zij daarmee? Ik zal het U vertellen. Bij ons kerkje was nog een familiegraf van een bekenden bankier uit Utrecht, die haar in vroeger jaren opgedragen had om het graf te verzorgen; en dat was nu haar levenswerk om mooie witte steentjes te zoeken en die om dien grafkelder te schikken, waar dan ook geen enkel onkruidje te vinden was. Haar tweede werk was aardappelen te koken voor... de vogelen des Hemels. Zoo sprak zij altijd over hen, die dan ook precies wisten, waar de arme Koosje woonde en daar hun maal nuttigden.

Zoo verliepen bijna twee jaar en het was ons niet gelukt bij haar binnen te komen. Maar toen gebeurde het! Het was een koude winteravond en er werd ongeveer om zeven uur aan de pastorie gebeld. Daar was de oude man, die in het voorste gedeelte van het huisje woonde en hij vertelde ons, dat hij de laatste dagen in Koosjes kamer hoorde kreunen en nu ook roepen: „De dominee, de dominee”.

Wij sprongen op en gingen in stikdonkerte (want er was geen maan) naar Koosjes huis. Het „windhokje”, dat den toegang tot de kamer

gaf, was niet op slot. Gelukkig hadden wij een kleine handlantaarn bij ons (electrisch licht bestond in Odiijk nog niet), maar wat wij zagen, gaat alle beschrijving te boven. Een kamertje of hok mag ik wel zeggen, waar je geen voet kon zetten, of je moest over pikzwarte hoopen rommel stappen. Op een tafel, vol en vol met den meest ondenkbaren rommel, een héél klein oliepitje. Een kleine potkachel. En daarvoor op een gebroken stoel, hing een hoopje menschelijke ellende, zooals wij nog nooit gezien hadden. Koosje droeg het bekende toilet, maar was op haar kachelkje gevallen, wat haar een snijwond aan haar hoofd bezorgd had, die hevig bloedde en waar zij met haar zwarte handen in had zitten wrijven. Zij kreunde vreeselijk en haalde zeer moeilijk adem, zoodat zij dadelijk zagen, dat zij heel ziek was.

Ik vloog terug om mijn verbandtrommel te halen en vroeg daarna mijn man om naar den dokter te gaan.

Eerst een klein intermezzo over den dokter! Wij dokterden nooit zelf. Er was een uitmuntend medicus in Bunnik. Maar vóór den tijd van de rijwielen moest men dien te voet gaan halen. De dokter reed in een Utrechtsch wagentje. De menschen haalden niet gauw den dokter. Dan moest de koorts hoog opgelopen zijn. Brandwonden en snijwonden en koorts werden met tooverspreuken „afgelezen”. Een roomsch-katholieke man en een vrouw kenden die en pasten die bij ieder toe. — Een man in Driebergen kon wratten wegglijken. — De smid van Rijsenburg was vermaard om zijn koorts wegnemen. Men behoefde het hem slechts te laten weten. Zelfs toen ik zwaar ziek in het Utrechtsche Diaconessenhuis lag en wonderbaar genas, zeide later een vrouw tegen mij: „Wij waren toch zóó begaan met de mevrouw van meneer dominee; maar we hebben de koorts er voor u laten aflezen”. — Paarden, die „overkoot” waren en zieke varkens werden ook afgelezen. Daarom werden de eieren, die op Witten Donderdag gelegd waren, niet opgegeten. Breukjes bij kinderen (en bij varkens) kon je door met zoo'n ei over de pijnlijke plaats te strijken met het uitspreken van de „formules” genezen. — Voorts gingen alle menschen met een dikke knie naar Werkhoven, waar een man een zalf daarvoor

verkocht. De knie moest dan eerst met pekewater van ingemaakte snijboonen worden afgewasschen.

Een duif in een kooi boven de deur van de huiskamer kondigde door haar koeren regen aan en bezat voorts de vriendelijkheid om huiduitslag tot zich te trekken. Dan kreeg een mensch het niet. Voor kinderen met deze kwaal was ook bluswater van den smid of een lapje van den patiënt in een doodkist, genezend. Een vader beklagde zich eens bij zoo'n ongesteldheid van een kind, dat er den laatsten tijd zoo weinig „dooien” op Odijk waren om zoo'n lapje aan mee te geven.

Mijn man heeft wel tegen het „aflezen” gepreekt. Hij las de bastaardlatijnsche woorden op den kansel voor uit Dr. M. A. van Andel, „Volksgeneeskunst in Nederland” en wees er op, dat reeds het Avondmaalsformulier zich keert tegen hen „die vee of menschen, mitsgaders andere dingen zegenen, en die aan zulke zegeningen geloof geven”. Eén vrouw kwam daarom ook niet aan het Heilig Avondmaal. Ze zei, dat ze er wèl aan geloofde. Later kwam zij van dit bijgeloof af en zat mede aan. Van òns zeiden ze dan altijd: „Uw soort menschen kan daar niet aan doen; maar òns soort menschen doen dat wel”. — Een man haalde, toen hij vermaand werd zijn kleine kind niet te laten „aflezen”, maar liever den dokter te halen, den Bijbel boven van het kabinet en zocht 1 Samuël 28 op: Saul bij de toovenares te Endor. Toen mijn man zeide, dat Saul toen op een verkeerden weg en zielsziek was, zeide hij: „Die dominees weten altijd ergens wat tegen te zeggen”.

Nu: onze dokter werd gehaald en kwam na een uur. Ik had een betere lamp meegebracht, maar die maakte het geheel nog meer luguber. Toen de dokter op den drempel stond en den toestand zag, zei hij: „Zóó kan ik hier niet helpen. Laat dat mensch maar dadelijk naar een ziekenhuis brengen”. Op het woord „ziekenhuis” begon Koosje te gillen en bleef gillen, zoodat ik maar dicht aan haar oor schreeuwde: „Wil je dan wel naar de pastorie bij ons?” — „Ja, ja, dan maar bij jelui”. Dat was dan ook de beste oplossing, want zij

was héél ziek en men kon in dat huisje, waar je geen voet kon verzetten, haar onmogelijk helpen.

Wij hadden in die oude pastorie een groote zijkamer, die ik gezellig had gemaakt voor de catechisanten, en waar een kachel stond. Gauw een boodschap aan ons dienstmeisje om de kachel aan te maken. Mijn man en zij sleepten er een ledikant heen. Ik had bij de boodschap ook opgedragen, zooveel mogelijk warm water te maken. Mijn man haalde een van onze diakenen en zij kwamen met een grooten stoel en een deken om onze toekomstige huisgenooten daar in over te brengen. Maar dat ging maar niet zoo, want met haar benauwde en heesche stem zei zij tegen ons: „Jelui moeten me nog eerst even naar mijn bedsteetje dragen, want ik moet nog wat meenemen”. O wee, dacht ik, dat wordt misschien een flesch jenever. Mijn man en ik droegen haar op onze armen naar het diepe bedsteetje, dat ook één berg zwarten rommel vertoonde, en toen zei ze: „Laat me maar effen wat voorover zakken”, wat wij voorzichtig deden. „Haal me maar weer op”, zei de benauwde stem. En daar hield Koosje in haar kromme, zwarte vingers drie beschimmelde worsten. „Dat is voor de flauwigheid”, zei ze. Daarna zei ze tot mij: „Nu moet je nog even op het zoldertje klimmen, want daar staat de hooge hoed van mijn lieve mannetje en die mot ook mee, want die wil ik aldoor zien”. Ik klom een laddertje op en daar zag ik aan dat kleine, schuine dak een paar broeken, jassen, schoenen, petten, alles wat haar man toebehoord had, hangen. Dat alles had er dus haast een kwart eeuw gehangen, in doodsche stilte, als een herinnering aan den heengegane. Daar in een hoekje stond de doos met den hoogen hoed, waarschijnlijk alleen op zijn huwelijksdag gedragen en later bij een paar begrafenissen van familieleden of bureu. Ik ging het wrakke laddertje weer af en pakte Koosje zoo goed mogelijk in den stoel met de deken. Daar ging de optocht! Ik voorop met de lantaarn en den hoogen hoed en de drie worsten. Daarna mijn man en de diaken met onze Koosje.

Maar o, toen wij in de lichte kamer kwamen, toen wist ik toch waarlijk niet, wat ik zag, zóó iets vies en vuils. Mijn meisje en ik

legden een paar lakens op den grond. Daar zetten wij den stoel op. Toen begonnen we Koosje uit te kleeden en te wasschen. Het ongedierte sprong om ons heen. Maar hoe genoot het oudje van het lekker warme zeepsop. Haar huid was precies leer en enkel een „landkaart van springertjes!” En dan haar voeten, roet en roetzwart. Hoe hebben mijn meisje en ik later gelachen dat ik een stukje „Monkey-Brand” haalde, om er een beetje grond in te krijgen. Maar toen mijn lieve tooverheksje eindelijk in haar schoone bed lag, wat een heerlijkheid! Het eerste wat zij zei was: „Hoef ik hier nu nooit meer weg?” „Neen, Koosje blijft bij ons, hoor!”

En daar begonnen de drie weken, die haar hier op aarde nog restten. Zij sprak nooit anders dan van „mijn lieve domineetje en mijn lieve mevrouwtje”. Maar het lieve domineetje en mevrouwtje mochten haar geen seconde alleen laten. Dat kon ook niet, want daarvoor was zij veel te ziek. Reeds den volgenden dag kwam er uit haar, waardoor zij zich altijd zoo vreemd gedragen had. Zij deelde aan mijn man mede, dat zij op het bewuste zoldertje f 600 verstopd had. Dat was haar schat, en uit angst, dat ooit iemand daar iets van zou merken, had zij al die jaren niemand in huis willen hebben. Toen alles van haar hart af was, werd zij een lieve, zachte vrouw, die er met de grootste vreugde over sprak, dat zij naar de Eeuwigheid ging, en dat de lieve Heere Jezus haar zonden had gedragen, en dat zij haar lieve moedertje en man zou weerzien. Ja, dat ons onbekende „moedertje”, daar vonden wij bij het opredderen later nog aandoenlijke brieven van uit het jaar 1866, het cholera-jaar in Utrecht, vol innige vermaning aan de jonge Koosje. De brieven waren met vochtig brood dichtgeplakt.

Wij beleefden nog wonderlijke dingen met Koosje. Ik moest altijd zoo dicht mogelijk bij haar zitten, haar hand vasthouden en voor haar zingen. Onvergetelijke Zondagsschool, die mij zóóveel mooie liederen leerde. Maar op een ochtend zei ze: „Kom nou eris heel dicht bij mij”, en toen fluisterde ze: „Heb jelui geen kinderen?” Ik: „Neen Koosje”. Zij: „Zou je het graag willen?” Ik: „Ja, heel graag, Koosje”. Zij met

een knipoogje, haar vinger omhoog wijzende: „Dat komt goed; ik zal het vragen voor jelui, als ik Boven kom”. Gezegende, lieve Koosje, zij heeft het niet vergeten, want een jaar later mochten wij onzen eersten zoon ontvangen.

Een andere morgen. Weer zoo dicht mogelijk bij haar. Daar begon haar fluisterstem: „Mag ik uit de pastorie begraven worden?” — „Zeker, Koosje”. — „Zeg en zou je dan den Kerkeraad en de vrouwen willen vragen?” — „Ja, lieve Koosje, die zal ik vragen”. Toen nog zachter: „Ik zou zoo heel graag willen, dat je dan een lekker stukkie vleesch braadde en... de broodjes op Zeist liet bakken, want dat kennen ze hier zóó niet, en, en, dan nog zorgen voor beschuiten met suiker, want de mannen willen het niet weten, maar daar houden ze zóóveel van. En zal je dan nog wel eens naar mijn grafje kijken?”

Al die beloften werden vervuld, maar zoolang Koosje nog redelijk wel was, werd ze niet moe van over haar eigen begrafenis te spreken en... er innig van te genieten. Zoo kwam na eenige weken haar rustig, overgegeven einde, en brachten wij haar naar haar grafje, en hadden wij het mooie begrafenismaal met den Kerkeraad. Zeker weet ik niet meer, wat mijn man uit onzen Bijbel las, maar in mijn herinnering hangt: „Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken”, en ook: „Wie niet wordt gelijk de kinderkens, kan het Koninkrijk Gods niet ontvangen”.

Haar f 600.— bracht mijn man naar den Burgemeester; die gingen in 's Lands schatkist, daar er geen erfgenamen opkwamen. Tegenwoordig zou de Diaconie het al die jaren geschonkene ervan teruggevorderd hebben. Maar die wijsheid leerde men toen nog niet aan de Academie ¹⁾. Op een erfhuis werden al de todden en vodden uit Koosjes huis publiek geveild. Mijn man kocht er Koosjes trouwbijbel uit, opdat die niet in vreemde handen zou vallen en een staartklok. Die hangt nóg in onze vestibule. De boeren vonden dat koopen van die klok mal, want zij achtten een „regulateur” deftiger staan. Koosje had ook nog gezegd, dat wij een groote oranje-cocarde, die in haar trouwbijbel lag, na haar heengaan moesten sturen aan het „Classiaal” (Classicaal)

¹⁾ Het gebeurde n.l. vóór de Armenwet van 1912.

Bestuur te Wijk bij Duurstede. Maar dat hebben we maar niet gedaan. Ook vonden we nog een quitantie, dat zij in 1898 *f* 25.— had gegeven voor het huldeblijk aan H.M. Koningin Emma.

Zoo eindigde Koosjes levensgeschiedenis.

Dikwijls stonden we stil bij haar graf. Een steen was er niet op. Wel was zij in een zware eiken kist begraven. — Dan ging ik voorbij het hek van ons kerkhofje ook een oogenblik staan bij de zerk van mevrouw Wolf—Hennequin (de vrouw van Ds. F. W. J. Wolf), die in 1885 bij de geboorte van haar eerste kindje overleed en daar in één week met haar kindje en haar moeder begraven was. In datzelfde jaar stierf zoo óók de vrouw van Ds. J. C. Prins te Werkhoven en vijftig jaar tevoren (de bemoste zerk ligt er nog) gebeurde hetzelfde met de vrouw van Ds. J. van der Ven van Odijk. Ds. Wolf was de eenige in Odijk, die in 1887 overging tot de Gereformeerde Kerken. Hij werd toen predikant in Axel. Hij leeft nog als emeritus-predikant van Vrouwepolder.

IV. EEN NIEUW HUIS EN EEN NIEUWE TITEL.

Frank Thomas, een bekende Zwitsersche predikant, schreef jaren lang een dagkalender; op een van de schilden stonden de woorden: „En Avant, En Haut” (Vooruit, Omhoog). Zoo moesten wij ook weer verder na het heengaan van onze huisgenoot. De groote kamer werd schoongemaakt; de catechisanten kwamen weer geregeld en onze jongelingsvereniging. Dat alles aan huis te hebben, heeft iets heel gezelligs.

Een van de eerste keeren, dat mijn man zijn lessen gaf, hoestte er een klein meisje en mijn man, die er mee begaan was, dat het arme kind zoo hoestte, vroeg mij haar even mee te nemen naar de huiskamer, waar ik haar wat warmes te drinken gaf en als slot een balletje om op te zuigen. Maar o wee, wat waren wij begonnen! De volgende week werd er oorverdoovend gehoest! Wat moest ik lachen, en ik dacht: dat moet maar oogenblikkelijk de kop ingedrukt worden, dus toog ik met mijn balletjestrommel de catechisatiekamer binnen en zei: „Ach, ach, wat een verkouden kinderen! Ieder moet een balletje hebben, maar dan is ook alles op en kan ik nooit meer iets geven, als er gehoest wordt”. Nu, dat middel hielp en nooit hadden wij meer last van „epidemisch” hoesten.

En dan: het eerste jaarfeest van onze Jongelingsvereniging. De groote kamer als een kerkzaaltje ingericht en een tafeltje met kleed, waar de sprekers achter konden staan! Al de ouders waren aanwezig en ik zat naast een heel dikke boerin; haar zoon zou een lezing houden over Jozef (hij sprak over Jösef). „Is het niet krek den domenie, mevrouw?” vroeg ze mij, toen het uit was. Nu het was „plus que ça”, want hij liet den Bijbel spreken en had al transpireerende het heele Bijbelsche verhaal ons gegeven. Dan de secretaris, die met een

schreeuwstem zei, dat er een lezing was gehouden over... *Jesaja da Costa!* Maar het was een wondergeslaagde avond en de lange pauze met veel kopjes chocolade was een ware verademing.

Al die heerlijkheden gebeurden nog in de oude pastorie, waar wij in de bijna drie jaar, dat wij er in woonden, allerlei beleefden. Dat de regen door den muur kwam en vooral de keuken bij harde regens een rivier gelijk werd en wij dan een vlonder van planken moesten maken, de potten en pannen op zolder onder de gaten van het dak zetten en als het heel erg was een zeil over ons bed om niet kletsnat wakker te worden, dat waren nog maar kleinigheden. Nooit vergeet ik den eersten grooten storm, dien wij meemaakten, een storm, dien je over de wijde velden hoort aan komen gieren en bulderen en die dan beukt en rammelt tegen je huis, zoodat alles trilt en rinkelt.

Toen opeens die vreeselijke slag en gerinkel van een massa gebroken glas. Het was een stikdonkere nacht, maar wij moesten toch gaan zien, wat er was. Op de logeerkamer was het raam met al het hout er om heen naar buiten gevlogen. Ons lampje werd door de tocht uitgeblazen, maar wij zagen nog, hoe de wanden bol stonden en begrepen wel, dat wij het een weinig moesten voorzien, of het heele oude dak zou instorten. Een oud kleed bezat ik niet. Ik moest de ondersprei van ons bed halen en mijn man timmerde die met wel honderd spijkers vast om het groote gat een beetje te dichten; brrr wat was dat alles ijszig.

En dien avond, toen mijn dienstmeisje en ik luisterden naar het bijbel-lezen van mijn man voor wij naar bed zouden gaan, en opeens elkaar aankeken, want wij hoorden geluiden, precies, of men bezig was om in de bijkeuken binnen te komen. Mijn man, die in de lectuur verdiept was, hoorde het niet en wij bleven nog even angstig luisterend zitten, tot wij het weer en nú nog duidelijker hoorden. Maar toen vlogen wij de kamer uit, de vestibule door en renden naar buiten; mijn man denkende, dat er brand of zoo iets was, ons achterna.

Buiten vertelden wij hem, wat wij gehoord hadden. Nu, dan zullen wij den veldwachter roepen; wij gedrieën naar het huisje van den veldwachter, die al in bed lag, maar er dadelijk uit kwam. Zoo togen

wij weer naar ons huis om te probeeren, of wij den dief zouden vinden. Op onze teenen slopen wij de vestibule weer binnen en waarlijk, daar hoorden wij het geluid weer, maar daar begon de veldwachter hartelijk te lachen en zei: „Mensch dat zijn ratten!”

Zoo lang wij daar nog gewoond hebben, hoorden wij 's nachts op de zolders lawaai maken. Men went aan alles, maar toch bleven wij het griezelig vinden.

Welk een zegen, toen wij op een voorjaarsavond bezoek kregen van den bankier Jan Kol, die dat familiegraf in ons dorp bezat. Het gesprek kwam hierop neer: hij was eenmaal in zijn leven in de pastorie geweest en had er toen door de kilte en tocht een bronchitis opgelopen, en nu hij wist, dat er jonge menschen in dat onmogelijke huis woonden, had dat hem geen rust gelaten en kwam hij ons f 2000.— brengen. Wij moesten maar gauw zien meer geld te krijgen, opdat wij dan tenminste in een behoorlijk huis zouden wonen. De Synode en vele vrienden zorgden voor de rest.

Onze oudste zoon was drie maanden, toen wij het oude huis verlieten; en op zijn eersten verjaardag, 11 Mei 1910, trokken wij in de allerliefste met dubbele muren gebouwde en van ramen aan de zonzijde voorziene, nieuwe pastorie. Zij was zóó gebouwd, dat men haar óók zonder dienstbode zou kunnen bewonen. Mijn man droeg den jongen en ik een taart met één kaarsje. Wij hebben nog ruim tien jaar in dat heerlijke, zonnige huis mogen wonen. Ik kan wel zeggen, dat wij er iederen dag dankbaar voor geweest zijn.

Daar het huis op dezelfde plaats moest komen te staan als de oude pastorie, woonden wij dien winter zoolang in Rijsenburg en ging de dominee per fiets naar Odijk om zijn werk te doen. Daar wij natuurlijk toch wat minder aanloop van gemeenteleden hadden, werkte hij daar hard aan zijn doctoraal examen. Toen hij dat examen deed, ging ik mee naar Utrecht; en terwijl hij bij de Professoren was, kocht ik ter eere van het feest een mooi jurkje voor onzen zoon in de „Stichtsche Nijverheid” op de Lijnmarkt. Daarna ging ik op de bovengang van de Universiteit op een bank zitten wachten.

Mijn man promoveerde later in Groningen. De tocht daarheen was tèn aardig om daar niet iets van te vertellen. Toen de Kerkeraad het hoorde, zeiden zij: „Dan gaan wij mee”. Onze oudste ouderling was al ruim zeventig jaar en ik was bezorgd, dat die ongewone reis een tèn groote inspanning voor hem zou zijn en probeerde het af te raden. Maar nog zie ik dat trouwe, lieve gezicht, terwijl hij zei: „Die reis tèn veel voor mij en dat voor ònzen domenie? Al was het Amerika, ik ga mee”.

Jammer is het, dat men toen nog zoo weinig fotografeerde, want een kiek van onze vrienden zou goud waard geweest zijn. Allen in hun beste spullen, misschien nog wel hun trouwpakken en hun ouderwetsche hooge hoeden op. Wij hadden bekijks in Groningen en vooral ook de Professoren keken naar de „studie-vrienden”, waar wij mee aankwamen. Ons hinderde dat niets, want hun trouwe liefde was ons héél wat meer waard, dan het gekijk van menschen. Ik had den oudsten vriend voor mijn rekening genomen en zóó leefde hij mee met zijn dominee, dien hij daar met al de Professoren aan een lange tafel zag zitten, dat hij op zijn borst klopte en mij influisterde: „’t Is of ik hier een steen heb zitten”. En toen het uit was: „Hè, hè, ik ben tien pond opgelucht!” — „Het is toch wat om zoo’n jongen man tusschen al die „gasten” te zetten”. Die „gasten” waren de Hooggeleerden.

Daarna het dinertje, aangeboden door onze lieve vaders en de hartelijke toespraken van den ouden en jongen Ds. B. v. d. S. en andere vrienden. Een van den Kerkeraad vond, dat hij ook een woordje tot den jongen doctor moest zeggen, waar wij geen van allen veel van verstonden, maar wij klaptten flink in de handen en dankten hartelijk. Nog hoor ik mijn lieven ouden ouderling tegen den kellner, die na den eten een kopje koffie presenteerde, zeggen: „Och mienheer, als het oe hetzelfde is, zou ik liever een flesschien bier hebben”, wat hij dan ook dadelijk kreeg en onder zijn stoel deponeerde, om er zoo nu en dan wat van te drinken.

Wij moesten dien nacht in Groningen blijven, daar wij niet meer terug konden. Het was in den oorlogstijd, ik denk, dat er niet veel

treinen liepen. Onze vrienden hadden nog nooit electricch licht gezien, dus moest de dominee op hun slaapkamer het licht komen aan- en uitdoen. Wat was dat allemaal gezellig en toen wij den volgenden morgen met ons allen de stad ingingen om een grooten Groninger koek voor de „vrouwen” te koopen, was het geluk haast volmaakt. Door deze gemeenschappelijke, heerlijke herinneringen was de liefdeband nog weer versterkt. ≡

In Odijk nam het bouwen van een nieuwe pastorie en vooral het collecteeren in den lande ervoor, veel tijd in beslag. Juist voor den grooten oorlog kwam daar de restauratie van de Kerk bij. De pastorie werd gebouwd door Architect Rijk Cruif, de Kerkrestauratie werd geleid door Architect Jan Stuyvinga. We hadden toen een geheelen winter 's Zondags Kerk in de kleine consistorie (nà ons vertrek werd de nieuwe, mooie kerkekamer gebouwd). — Dan het bouwen van drie huizen, waar later nog een vierde huis bijkwam uit een soms gelds, die mijn man van een vriendin, die hij dikwijls had bezocht, persoonlijk ten geschenke kreeg. Hij gaf dat huis toen aan de Diaconie cadeau. Wij werden in die laatste zaak wel bewaard, want toen mijn man de begrafenis van die edele christin had bijgewoond, vroeg later haar tuinman: „En wat hebt ù van de erfenis gekregen, dominee?” In het boek Job wordt immers ook al gevraagd: „Is het om niet?”

Mijn man was negen jaar predikant en leeraar tegelijk. Hij gaf aan het Christelijk Gymnasium te Utrecht dertien uur per week les in Bijbelkunde, Geloofsleer en Hebreeuwsch. Het had 200 leerlingen, jongens en meisjes, Gelukkig heeft nooit besmettelijke ziekte in de Gemeente een conflict van plichten met het leeraarschap verwekt. Toen we een zwaar geval van „nekkrimp” hadden (het genas geheel!) vond de medicus het wetenschappelijk verantwoord, dat de gymnasiumlessen doorgingen.

De Rector was Dr. E. Bessem, een paedagoog van eigen structuur, die aan iederen leerling en iederen leeraar een wijde kans gaf. Mijn man was zeer met hem bevriend. De Conrector was Dr. A. Hengeveld (later Rector geworden), wiens strakheid de onmisbare aanvulling

vormde. Dan waren wij zeer verbonden aan den leeraar L. A. van Melle, een ootmoedig, veelwetend, geheiligd docent. Zijn vrouw was een zuster van onzen vaderlijken vriend Prof. Dr. F. E. Daubanton, een door ons geliefde en vereerde vriendin. De omgang met deze klassieke gestalten werkte verheffend — en het Christelijk beginsel versterkte de verantwoordelijkheid.

Hoe treurden mijn man en ik, toen de gymnasiast Eugène Duurvoort zoo lang en zoo heftig ziek was en heenging. Zijn ouders waren voor hun zieke kind uit Paramaribo overgekomen en gingen eenzaam naar het Westen terug. Eugène's portret kwam op onzen schoorsteen te staan. Hoe kwam mijn man schreiend in de pastorie na het overlijden van de jonge echtgenoot van een der leeraren.

Nog een herinnering aan het Gymnasium. Op een Zondag zaten er twintig gymnasiasten in ons kerkje, per fiets en te voet van Utrecht gekomen. Die week was er op een der lessen gehandeld over de bekeering van Saulus op den weg naar Damascus. In Handelingen 9 : 7 hooren de metgezellen een geluid, maar zien niets; — en in Handelingen 22 : 9 zagen zij wel het licht, maar hoorden zij niets. Een jongen — toen er over gesproken werd — zei ineens: „Dominee, dat durft U wel op het gymnasium te zeggen, maar niet op den preekstoel in de kerk”. Toen zeide mijn man: „A.s. Zondag zal ik in Odijk er over preeken. Ik noodig de heele klas uit daar in de Kerk te komen”. Ze kwamen dien dag, — ik hoop, dat zij den zin der Heilige Schrift, waar het altijd op aankomt, begrepen — en bleven in de pastorie na. Ik schonk katten limonade. — In September 1920 werd Ds. P. C. IJsseling van Loenen de opvolger aan het Utrechtsche Gymnasium.

Jarenlang hield mijn man zich bezig met de studie van Descartes (ik ben van geboorte Waalsch, deed in de Fransche Kerk van Amsterdam ook mijn geloofsbelijdenis bij Ds. S. J. Richard, dus die Fransche wijsgeer boeide ook mij), Voetius en Coccejus. Het boek over „Henricus Regius”, was er een vrucht van. Dan schreef hij over „Godsdienst-
onderwijs aan ontwikkelde jongens” (dit was dat boekje „De dominee en zijn jongens”). — „De Gereformeerd-Ethischen, ter verzoening

onder de orthodoxen". De verzoening tusschen gelijkgelooivgen zat hem in de ziel. — Verhandelingen uit de kerkgeschiedenis in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede". Dr. A. W. Bronsveld van Utrecht was er de Redacteur van. Na zijn dood heeft mijn man in 1925 een jaar lang iedere maand er de „Kroniek" in geschreven. Wij konden niet vermoeden, dat eenmaal al die studie een rustige kracht in het drukke Amsterdam zou zijn, en nòg weer later in het Academie-leven in Utrecht. Ik zèlf deed mijn best, dat de studeerkamer een plaats van stilte, gebed, meditatie, studie en biecht kon zijn. In de Amsterdamsche jaren, later, was dat met het onophoudelijk telefoneeren dikwijls een probleem. Maar de bloemen en het geruischlooze van de atmosfeer bleven er.

V. „WAAR LIEFDE WOONT”

Ik las, dat „de geloovigen het voorrecht hebben, dat al wat zij gewinnen, hun tevens een gave is. Zij nemen, doch hun nemen is ontvangen. En wie waarlijk ontvangt, ziet de dankbaarheid in zich opbloeien. Waar de dankbaarheid bloeit, ontspruit het geluk. Bid-dende menschen zijn voor geluk ontvankelijke menschen”. Hoe zou men dat onuitsprekelijke geluk van de kracht van het gebed aan ieder gunnen. Nooit en nooit is de Almachtige moede om naar ons te luis-teren. Hij geeft ons precies, wat wij noodig hebben, zoowel aan ons zelf, als aan de ons toevertrouwde schapen.

Hoe zou het anders hebben kunnen bestaan, dat daar opeens drie keurige werkmanswoningen konden worden gebouwd. Er woonden n.l. drie families in een huis met een vergaen rieten dak. Eigenlijk waren het drie kamers naast elkaar, ieder met een deur en dan was je in de woning, een kamer met steenen vloer en een klein venster en ieder een stuk zolder, waar de kinderen sliepen.

In onzen tijd verdiende een daggelder nog *f* 6 per week, maar als het regende en er dus niet gewerkt kon worden, werd er niet verdiend. De Kerk gaf aan zulke menschen dan voor een luttel bedragje een stukje grond, voor aardappelen en wat groenten. De Diaconie hielp — en toch werd niemand gaarne „van den armen” geholpen. Zij hielden een geit en een varken. De arme big was natuurlijk de trots en het geluk van de familie. Als de maand October in het land kwam, dan moest hij zoo groot en vet mogelijk zijn, want dan werd hij geslacht en kwamen er spek en worsten en mooie stukken vleesch in de pekel, de hammen werden gerookt, en voor de kinderen was er in de najaars-dagen 's avonds de „balkenbrij”. Dat is het vleeschnat, waar de

worsten enz. in gekookt waren, dik gemaakt met meel, koud in stukken gesneden en dan met een stukje reuzel in de koekenpan gebakken en zoo het er op kon overschieten wat stroop of suiker er op. Dat zoo'n slachtpartij, behalve dan Kerstmis en de verjaardag van den dominee, waarop alle kinderen een feest in den pastorietauin hadden, tot de drie feesten behoorde, die er in hun jonge leven bestonden, kunt gij wel begrijpen! Hoe meer dan lief was het dus van de menschen om van hun dierbaar varken altijd een van de fijnste stukjes aan de pastorie te brengen.

Ik ben van de nieuwe woningen afgedwaald, maar in mijn gedachten zie ik me weer bij al de bewoners van die vervallen huizen en hoè lief hadden wij ze. In twee woningen waren de moeders zulke verheven vrouwen van vroomheid, trouw en geduld voor hun gezin in al de moeilijkheden, dat zij als heldinnen in mijn gedachten zijn blijven voortleven. De derde was ook een lief mensch, maar misschien door haar bestaan en omstandigheden, vreemd en eenzellig geworden. Ieder noemde haar tante Miegie. Zij had een groote liefde voor de kinderen uit de pastorie, die altijd een balletje kregen uit het blikken busje, dat op den schoorsteen stond!

Nu zou in het middelste huisje eens een groot feest zijn, want vader en moeder waren 25 jaar getrouwd en hoewel een beetje vroeg, het dierbare varken zou geslacht worden, om de mogelijkheid van een feestmaal te geven. Maar welk een ramp... het varken stierf plotseling. Alles in diepe droefenis en bittere teleurstelling. Doch de dominee wist raad. In alle stilte werd er voor dertien gulden een nieuw varken gekocht. Denkt U nu eens even dat gezin in. Allen zitten 's avonds bij een spaarzaam licht om de tafel, triestig en stil. Daar gaat opeens de deur wijd open (je kwam van den weg af meteen de kamer binnen), een geknor en geschreeuw en daar komt als in een sprookje een prachtig schoon en rose varken de kamer binnen waggelen en de dominee er achter met een stokje, om hem op te jagen. Nu, zulk een vreugde gaat alle beschrijving te boven. De Heiland spreekt van een beker koud water geven aan een arme in Zijn naam, maar in dien-

zelfden nooit volprezen Naam bij arme lieden een varkentje naar binnen jagen, dat is meer dan verrukkelijk.

Op een morgen wordt mijn man wakker en roept uit: „Zoo kàn het niet langer!” Al gauw wist ik, dat het met die treurige huizen in verband stond. Wij zijn nu al ruim dertig jaar getrouwd, maar hoè dikwijls als er nood was, heb ik mijn man zich zien opsluiten in zijn studeerkamer, waar hij dan een onnoemelijk aantal brieven schreef, héél zeker altijd in geloof en gebed, want altijd kwam er rijke zegen op.

In dit geval echter kon de Diaconie het doen. Heel spoedig daarop werden de drie huisgezinnen bij familie en bureu ondergebracht en werden de oude huisjes gesloopt. Mijn man had de teekeningen van een prijsvraag voor werkmanswoningen bestudeerd en zoo verzeen er drie allerkeurigste woningen op de oude plek. Mijn man liet er een mooi steentje in metselen, waarop de woorden stonden: „Waar liefde woont, gebiedt de Heer den zegen”. Het kan geen kwaad, drie geburen, die onder één dak wonen, daar zoo nu en dan aan te herinneren, nietwaar?

Op een goeden dag was al het gemetsel, getimmer en geverf afgevoeren en daar stonden de smakelijke en solide huisjes kant en klaar om bewoond te worden. De eene vrouw (één van mijn heldinnen) kon niet loopen; haar hadden wij eenige maanden tevoren naar een familielid gebracht. Op dien gedenkwaardigen morgen gingen wij haar weer halen. Wij hadden een duwwagentje, waarin mijn man haar reed. Een diaken ging mee. Ik liep er naast met een taart, waarop stond: „Welkom in de nieuwe woning”. Hoe verlangden wij haar gezicht te zien, als wij bij de huisjes zouden komen, en hoè sloeg zij haar handen maar steeds weer in elkaar en riep maar: „Dominee, is het niet „krek” een boerderij?” Nu is het vergelijken met een boerderij wel de allerhoogste lof, dien een daggeldersmensch aan een huis kan geven.

Toen naar binnen. Een mooie voorkamer met een houten vloer, welk een rijkdom. Een opkamer èn een keuken èn een kelder! Ik zette mijn oudje in een leuningstoel voor het raam, haar dochter zette water op en mijn man maalde de koffie. Juist kwam onze zoo geliefde ouderling voorbij, die natuurlijk ook binnen moest komen, en even daarna zaten

wij allen om de tafel met de taart en de geurende koffie. Mijn man las een stukje uit den huisbijbel en wij zongen met elkaar eenige psalmen. Dat zijn in een pastoraal leven „voorsmaken van den Hemel”.

Den 19en December 1936 beleefden wij den kostelijken dag, dat onze geëerbiedigde en geliefde Prinses Juliana („ons kostbaar Kleinood”, zooals Majoor De Bas Haar in een radio-rede noemde) de Bruid werd. Als een heerlijke verrassing kwam Hare verloving met Prins Bernard over land en volk. God zij er voor geprezen. Ik hoorde hen zelf voor de radio zeggen: „Wij hopen gelukkig te worden door gelukkig te maken”. Dan kan het ook niet anders, of alles zal mooi zijn. Sinds werd Prinses Beatrix geboren!

Hoe goed herinner ik mij de geboorte van Prinses Juliana op 30 April 1909. Tweemaal in de veertien jaar, die wij in ons dorp woonden, heb ik onzen veldwachter, die oud en stijf was, hard zien loopen; den eersten keer op 30 April 1909, toen hij naar de pastorie kwam hollen om ons de zoo blijde gebeurtenis mee te deelen; èn in 1914, toen de oorlog was uitgebroken en men dacht, dat de Duitschers ook in ons land zouden komen, om hijgend en blazend namens den Burgemeester aan den dominee te komen mededeelen, dat er nog maar één telegram behoefde te komen, of binnen vier uur moest de toren van de kerk af wezen. Gelukkig staat hij er nòg op.

Maar o die geboortedag van onze Prinses en die blijde saluutschoten, die uit het fort „Vechten” over het Utrechtsche land golfden. Hoè hadden wij aldoor gehoopt, dat ons eerste kindje op denzelfden dag zou geboren worden. Maar dat liet nog elf dagen op zich wachten. Nog zie ik onze lieve ouders dien morgen komen met een zak muisjes met een grooten oranjestrik.

Nog een herinnering uit de Odijksche pastorie. Op Woensdag 30 September 1917 zou Professor Dr. A. H. de Hartog zijn intree doen als predikant van Amsterdam. Mijn man wilde dit bijwonen. Maar om het stormweer bleef hij in Odijk. Dien nacht werd er in de pastorie ingebroken. Met een balk was het raam der studeerkamer gelijkstraats opengewrongen; alle papieren over den grond, waaronder

het manuscript der dissertatie. Een busje met geld, bestemd voor een arme zieke in het Utrechtsche Diaconessenhuis, gestolen. Door het ruischen der populieren in den storm hadden we niets gehoord. Politie-honden zochten den tuin af. Vanonder een struik kwam later het kerkboekje terecht, dat ik van mevrouw Margareta Gildemeester—De Clercq had gekregen, het gouden sloopje eraf. Gelukkig gingen de politie-honden geen Odijksch huis binnen, want ik zou het vreeselijk gevonden hebben, als een uit eigen kudde den diefstal had gepleegd.

De bedoeling was geweest, dat mijn man 's avonds laat uit Amsterdam komende, het studeerkamerraam van buiten zou openschuiven. De eenige sleutel van de pastorie werd n.l. meegenomen door onze schoonmaakster, die naast ons woonde. Zij was het ook, die 's morgens vroeg in huis komende, de grenzenlooze verwarring aantrof. Maar wat zou er gebeurd zijn, als mijn man in den donker 's nachts den dief of dieven op zijn kamer had ontmoet!

Hij legde altijd 's avonds zijn trouwring naast een médaillon van zijn moeder op zijn inktstel. Ring en médaillon waren ook ontvreemd. Toen liet ik in Utrecht mijn eigen trouwring smelten en er twee nieuwe van maken, voor hem één en één voor mijzelf. Zoo draag ik sinds uit één huwelijk twee trouwringen.

VI. UNA SANCTA

Ik denk, dat Jonkvrouw Else uit het boek van Ingeborg Maria Sick, ons „bruiloftskinderen” zou noemen, want wij zullen voor zóó oneindig veel te danken en te loven hebben, als wij eenmaal in het Huis met de vele woningen mogen komen. Ik zal U nog van zoo'n Hemelsch uur vertellen, dat ieder jaar weer terug kwam tot... maar dat is het slot van de mooie geschiedenis. Vlak naast de nieuwe woningen, waar ik van vertelde, stond een gezellig, oud huis, bewoond door een oude ongetrouwde boerendochter, die volgens de dorpingen een „bietje cente” had. Wat hielden wij veel van haar, maar wát was ze eenzelvig geworden. Zij verliet haar huis alleen om naar de Kerk te gaan en een- of tweemaal in den winter (maar dan moest het donkere maan zijn) kwam zij 's avonds eens een bezoekje brengen en zij genoot er dan heel erg van om bij ons in de pastorie te zijn. Nu had zij een achterkamer, die ook een aparten ingang had, aan een weduwe afgestaan, die één zoon had, een kapelaan. Het was een arm vrouwtje, fijn besnaard en heel hartelijk. Nu kunt gij denken, dat haar groote geluk was: „haar zoon de kapelaan”. Dat was ook een prachtmensch. Een groot verstand, maar door en door eenvoudig en vol liefde voor zijn oude moedertje.

Nu en dan kwam Heer-zoon een paar dagen naar ons dorp bij zijn moeder. Dat waren voor haar glorie-dagen. Zoodra dat bericht kwam, holde het vrouwtje naar „juffrouw van den meester”, waar zij vroeger gewerkt had en vroeg, of de juffrouw een „stukkie vleesch wou braaien”, want... Jan kwam. Dan naar „meneer-domenie” om te vragen, of mevrouw en hij een avondje kwamen, wat wij dan altijd deden, want wij genoten er zelf zóózeer van. De schooljuffrouw, dochter van den ouden meester, een schoolkameraad van „Jan” geweest zijnde, werd ook gevraagd.

Dikwijls toover ik dat rustige, gezellige kamertje weer voor mij. Een raam, waar de tafel bij stond, de lamp boven de tafel; een kachelkje, een hangklok, die zoo heerlijk rustig tikte, en in een hoek een bedstee, met groene saaien gordijnen ervoor; en aan den wand een kruis met onzen Heiland er aan. Dan zaten wij daar om de tafel, de goede kapelaan zette de koffie, want de dagen die hij thuis was, mocht zijn moedertje niets doen. Hij schonk ook de koffie en had altijd iets van koek meegebracht, dus was het feestelijk.

Wij vrouwen zaten maar stil te luisteren naar de goede en vrome gesprekken van den kapelaan en den dominee. De liefdevolle glans, die er dan op het gezicht van het oudje met haar neepjesmuts lag, was onvergetelijk. Dr. Gunning zou zeggen: dat was de „Una Sancta”.

Nu had het oudje mij al eens ingefluisterd, dat „Jan” haar had gezegd: als hij eenmaal pastoor mocht worden, dan nam hij zijn moeder mee naar zijn eigen huis. Maar dat was voor haar een „Château en Espagne”, waar ze haast niet aan durfde denken. Op een goeden dag echter kwam het bericht van de bevordering. En wat deed die beste man? Zijn moeder had nog nooit een mantel bezeten, en hij wist, dat dat toch ook wel een hartewensch was en ziet, daar kwam een prachtige, warme zwarte mantel. Welk een rijkdom om daarmee naar de Kerk te gaan en te kunnen vertellen, dat „mijn zoon de pastoor” dien gekocht had. De rijke Roomsche boeren uit ons dorp schonken den nieuwen pastoor, die een plaats in de Betuwe gekregen had, zijn meubelen en „Jan” maakte zelf in zijn huis een zit- en slaapkamertje in orde voor zijn moedertje.

Toen kwam in ons dorp op een dag een Utrechtsch wagentje voor bij ons lieve oudje, en kwam „mijnheer Pastoor” zijn moeder halen. Dat het heele dorp in die groote vreugde deelde en ook de dominee en zijn vrouw niet ontbraken, kunt U wel begrijpen. Nog een paar jaar heeft het oudje van „haar hemel op aarde”, zooals zij het noemde, mogen genieten en toen werd zij naar het Hemelsch Vaderhuis gehaald, vergezeld door de gebeden van haar besten Zoon. Zij dacht nog veel aan het oude dorp, want toen zij in haar ziekte door den

dokter bezocht werd, zeide zij, dat hij „veel leek op ònzen dominee”. De dokter vond dat een vreemde opmerking van de moeder van den pastoor. Zij bedoelde den predikant van Odijk.

Ook staan in het teeken van de „Una Sancta” de volgende gebeurtenissen. Daar er op ons dorp geen Roomsche Kerk en dus ook geen pastoor was, zorgde ik voor de arme Roomsche zieken. Wij mochten dikwijls van onzen Heiland en Zaligmaker getuigen. Zoo hadden wij als overbuurman een zeer zieken tuberculoselijder en zorgden wij voor zijn maaltijden, daar zijn vrouw het al zoo druk had en geen ziekenkostjes kon klaarmaken. Onze kinderen hadden om de week de beurt om hem alles te brengen, wat zij altijd vol liefde gedaan hebben. Op een dag komt onze tweede zoon, die de beurt had, bij mij en zegt: „Moeder hebt u niet wat witte bloemen voor het Heilig Hart van Jezus?” Samen zochten wij de mooiste, die wij hadden, en uit den Protestantischen pastorietuin gingen de witte bloemen om aan den zieke te wijzen, dat zijn Heiland ook de onze was. Veel heeft mijn man met hem gebeden.

In den oorlog lag ons dorp in de Hollandsche Waterlinie en zou het bij werkelijk gevaar ontruimd moeten worden. In Vreeswijk moesten de dorpelingen op een schip. Dat zou dan naar de Zuid-hollandsche eilanden worden gesleept. De Burgemeester moest in Odijk blijven om met den vijand te onderhandelen. Mijn man zou te voet met de geheele bevolking naar Vreeswijk hebben moeten gaan. Maar onze tuberculose-lijder kon niet loopen. Daarom hadden wij in ons schuurtje een duw-wagentje gereed staan en mijn man had dien zieke beloofd: „Als die ontzettende ramp geschiedt, neem ik u mee op dat wagentje” — en dat gaf dien zieke toen rust. Hoe eerbiedig luisterden ook op ons kerkhofje bij begrafenissen onze Roomsche dorpelingen. Misschien hebben eenigen toch wel iets mogen gevoelen van „de vrijheid der heerlijkheid van de kinderen Gods”.

Op een dag werd er 's avonds aan onze pastorie gebeld en daar het meisje uit was, deed ik zelf open. Daar stond een rijke Roomsche boer, die in die dagen 25 jaar getrouwd zou zijn. Hij trok aan zijn

pet en zei: „Hier, juffer, hier hei je *f* 25 voor de protestante armen“. Welk een heerlijke gift was dat. Weet U wat ik deed? Ik kocht tien rollades en braadde die den volgenden dag. Mijn man bracht ze met de kinderen rond. Dat was me een feest! Hoe dikwijls moest ik hooren: „Mensch, hoè maak je toch die lekkere sju?“ (waar jus mee bedoeld werd). De Heer zij geloofd voor al die zegeningen!

Het was onze begeerte, dat de Zondag in de pastorie altijd een geheiligde en een vroolijke dag zou zijn — een lust, een lichtende herinnering voor onze kinderen. Vele kinderen, Protestantsche en Rooms-katholieke, speelden 's middags in onzen tuin. M'n man sløjde met jongens 's middags in de consistorie. Telkens lieten we er dan in den laten middag een paar bij ons blijven eten om iets in ze over te gieten van onzen levensstijl.

In de Kerk zaten voor op de stoelen de dorpskinderen, een kleine Kerke Christi. Op Vrijdagmiddag kregen ze altijd een tweede uur catechisatie. M'n man noemde dat de „Bijbel-techniek“. Daar leerden ze alle teksten in den Bijbel opzoeken, de psalmen en gezangen. Dan uit de consistorie met hen de leege Kerk in, de kinderen op hun stoelen, de dominee op den kansel om alles voor den komenden Zondag, den tekst, de liederen, onmiddellijk te kunnen opslaan. Daar zaten ze dan op Zondagmorgen, een actief deel van de Gemeente. Die te hard zongen, kregen den volgenden Vrijdag een kalmeering, en de verstrooiden werden opgewekt er beter bij te zijn.

Ja, die heerlijke, groote pastorie-tuin! Maar ik heb er ook staan (of liggen) zuchten. Op m'n eersten verjaardag in Odijk kreeg ik van m'n man een Weck-toestel — toen we uit Odijk vertrokken, gaven wij het aan een bruidspaar ten geschenke. Het had z'n groote nut. Vele zieken genoten van onze geweekte vruchten. Maar hoeveel uren heb ik in den moestuin gestaan of gelegen, als de groente ineens in massa rijp was en ingemaakt moest worden. En dan kwam er weer plotseling bezoek en moest de ketel van het vuur — en er weer op, — bij horten en stooten.

VII. EEN STOEL EN EEN SCHAKING

Ik vertelde U van de eenzelve juffrouw, die alleen bij donkere maan ons bezocht. Nu vond zij het altijd heerlijk, als ik zoo nu en dan met de kinderen een middagje bij haar kwam. Dan vertelde zij graag uit de dagen, dat zij bij den vroegeren schoolmeester huishoudster was en wat wel de gelukkigste tijd in haar leven geweest was. Toen de meester gestorven was, kreeg zij den stoel waar „meester” altijd in gezeten had, maar, uit angst dat hij zou slijten, stond hij in de opkamer.

Ik moest op een dag mee naar boven om dien stoel te zien. Het was een prachtig antiek stuk en ik zei: Menschje, gebruik hem toch; het is een sieraad voor je kamer”. „Neen”, zeide ze, „want de „joden” zijn er al een paar keer om komen zeuren, of ik hem verkoopen wil”. In die dagen reisden antiquairs nog de boerderijen af om mooie oude dingen te koopen, dikwijls voor een appel en een ei. De boer b.v., van wien ik die *f* 25 kreeg, had op de „deel”, — dat is een stuk van de boerderij, waar 's winters de koeien en paarden staan, — een prachtige Oud-hollandsche kast en een Engelsch bureau staan, waar rustig spijkers ingeslagen waren voor de knechts, om hun petten aan op te hangen.

Nu, op een goeden dag belt er een jongen aan de pastorie, of dominee of mevrouw dadelijk even bij Mina wilde komen. Daar mijn man naar de stad was, ging ik zelf, niet anders denkende, dan dat zij opeens niet goed was geworden. Toen ik binnenkwam, bleef ik verstijfd staan, want daar zat wel een doodsbleeke Mina aan haar tafel, maar aan den anderen kant een deftig joodsch heer, en de tafel lag belegd met bankbiljetten. De mijnheer stond op, maakte een diepe buiging voor mij en zei: „Mevrouw, U moet mij helpen. Deze juf-

frouw heeft een ouden stoel, nu heeft een rijke Amerikaan vijf van deze exemplaren en wil, wat het ook kost, den zesden er bij hebben en dat is deze; en nu heb ik hier zes honderd vijftig gulden voor de juffrouw op tafel gelegd. Maar ze wil niet gelooven, dat het „echt” geld is. Wilt U dit geld nazien, of het goed is, dan wil de juffrouw mij voor dien prijs den stoel verkoopen”. Ik was verbluft en zei: „Dan moet ik het geld even meenemen om rustig na te zien”. Dat was best! Ik naar een boer, die het bekeek en zei: „Mevrouw, hadden wij er maar een schip vol van”.

Toen ik terug kwam en zei, dat het geld goed was, heb ik nog nooit zoo gauw iemand met zijn nieuwe bezit zien verdwijnen. Hij had een rijtuig bij zich. De stoel ging er boven op en weg was hij. De man had goed begrepen, dat als Mina en ik niet versted waren geweest van die massa geld en ze rustig had nagedacht, zij nooit „de stoel van den meester” had weggedaan. Want wat had die lieve, oude, eenvoudige ziel er aan, of ze daar al die bankbiljetten, waar geen enkele herinnering aan was, in een kistje had liggen. Maar U begrijpt, hoe in ieder gezin een heftig verlangen was, om ook zoo’n oud ding te bezitten en hoe er dagenlang gesproken werd over wat in hun oog een groot fortuin was. Ik hoop, dat het geld later aan de Diaconie is gekomen, dan zou de „stoel” nog wat lavenis gebracht hebben.

Dit over dien stoel. En nu de schaking! Dat is toch iets, waar je alleen maar over leest in ouderwetsche boeken? Toch hebben wij er een in „optima forma” meegemaakt.

„Er waren twee Koningskinderen
Zij hadden malkander zoo lief”.

In dit geval was de „hij” een leeraar aan een van onze Christelijke instellingen, wiens oude vader in ons dorp woonde. „Zij” stamde uit het Westland. Zeer zeker waren het ook Koningskinderen, n.l. oprechte volgelingen van Koning Jezus.

Maar helaas, wij zijn nog niet in den Hemel en ik kan niet nalaten

te gelooven, dat de booze de kinderen Gods in verwarring brengt met al die loketten, die er zijn in ons Christelijk Nederland. Wat al voortreffelijke kinderen Gods loopen langs elkaar heen (bleef het daar maar bij), alleen omdat hun beginsel h.i. zuiverder is dan welk ander ook. Nu behoorde deze jonge man tot een ander kerkgenootschap dan de jonge vrouw en de vader van het meisje had gezegd, nimmer en nimmer toestemming tot het huwelijk te geven. Hun mooie, jonge leven ging in verdriet voorbij. Vrouwen zijn dikwijls doortastender dan mannen en toen, wat nooit gebeurde, de ouders van de jonge vrouw samen eenige dagen op reis gingen, schreef zij haar aanstaanden echtgenoot: „Kom mij maar halen en breng mij bij je vader, dan zullen mijn ouders, als zij zien, dat ik er den vreeselijken stap van wegloopen uit mijn ouderlijk huis voor over heb, misschien hun toestemming geven”. Wij, die dit niet hadden aangeraden, maar er wèl in deelden, waren vol spanning. Hoè ontroerde het ons, toen de jonge vrouw op ons dorp bij haar aanstaanden schoonvader kwam logeeren. Mijn man schreef en schreef, maar voorloopig mocht niets baten en na eenige maanden besloten de jonge menschen het heilig huwelijk in te gaan zonder toestemming van de ouders. De heele Gemeente leefde er in mee en wij wilden het verdrietige jonge paar toch een kleinen glans op dien dag geven.

Wij hadden een koster met een rijke fantasie en nu gingen wij samen aan het beraadslagen. „As mevrouw nou zorgt voor het groen en wat jonge meissies vraagt, dan gaane me mooie slingers met papieren rozen maken en dan, as ze 's nags allemaal sloape, maak ik een eerepoort voor het huis en versier het huis met de slingers”. Zoo gezegd, zoo gedaan. Wij maakten de mooiste rozen en slingers en waarlijk, toen de bruid op haar trouwdag ontwaakte, zag ze „de eerepoort” en al de versierselen. Ons lieve oude kerkje was bij de huwelijksplechtigheden alleen maar in het bezit van een heel oud knielbankje met twee groenlakensche kussens, die zoowat geheel door de motten waren opgegeten. Mijn beste koster en ik verzonnen daar ook wat op; wij haalden een karpert uit de pastorie, dat voor den preek-

stoel kwam te liggen; de stoelen keurig in een vierkant er om heen en over het knielbankje ons... beddekleedje. Verrukt waren wij over het resultaat, en toen wij allen onder klokgelui achter het jonge paar aanliepen (de bruid had mijn trouwsluier en -kousen en -schoentjes aan) leek het alles toch een beetje feestelijk. Mijn man trouwde ze met den tekst: „De Volmaakte Liefde kent geen vrees”. Ik vraag mij nog dikwijls af, of mijn liefde tot den Allerhoogste zóó groot is, dat bij ál de zorgen en het verdriet, die wij op onzen weg ontmoeten, er die kalme overgave en diepe vrede is, omdat de vrees niet aanwezig is, wetende, dat God àlle dingen laat medewerken ten goede voor degenen, die Hem liefhebben. Ons jonge geschaakte vrouwtje werd een zeer gelukkige vrouw en moeder. Na een poosje konden de ouders het toch niet langer uithouden en verzoenden zij zich met de jonge menschen: gelukkig!

VIII. DE OORLOG

Toen kwam de grootste beroering: de wereldoorlog. Vreeselijke en schokkende gebeurtenissen gaan dikwijls met komische gepaard. Het was het jaar 1914. Zooals iederen zomer logeerde in de maand Juli mijn schoonvader bij ons, die dan bleef tot na 4 Augustus, den verjaardag van mijn man. Het was Vrijdag 31 Juli en „grootvader” zou trakteren op een rijtoer naar de Pyramide van Austerlitz. Er ging een boodschap 's morgens naar den stalhouder in Zeist en om drie uur kwam de landauer den oprit in en hield stil voor de pastorie. Een allervroolijkst troepje stapte in. Maar ziet, de stalhouder had alleen maar een paard thuis gehad, dat best liep, als hij eenmaal liep; en nu was het de groote toer om hem daartoe weer te krijgen, toen hij eenmaal stilstond om ons in te laten stappen. Wat was me dat een geschreeuw en geduw van de dorpingen, eer wij op weg waren. Maar toen genoten wij ook intens.

Wij waren ten hoogste verbaasd, toen wij zoo vroolijk door Driebergen reden, dat wij daar allemaal troepjes menschen met bedrukte gezichten bij groote plakATEN zagen staan, waarop met vette letters het woord „Mobilisatie” stond. Wij dachten aan overdreven dorpsgedoe en aan valsche geruchten. Maar, o, dien volgenden morgen van 1 Augustus, toen wij voor het ontbijt beneden kwamen en hoorden, dat alle dienstbare mannen al om 5 uur 's morgens opgeroepen waren en alle paarden ingeleverd moesten worden en ook ons dwaze paard, dat den vorigen dag zoo onzen lachlust opgewekt had, voor kanonnenpaard moest dienst doen.

De angst, het verdriet en de verwarring waren onbeschrijfelijk. Nog zie ik de jonge vrouw van onzen wagenmaker, over haar zenuwen heen; het was haast niet mogelijk, haar te troosten, want ieder

geloofde stellig, dat er oorlog zou komen. Zij verwachtte een kindje en toen de maanden verliepen en de man niet thuis kwam dan op verlofdagen en zij geen geld hadden om een wiegje te koopen — ik zal dien avond nooit vergeten — hebben wij onze eigen wieg keurig opgetuigd en brachten mijn man en ik die opeens bij haar binnen. Hoè hebben wij later gejuicht, toen daar een tweeling in kwam te liggen. De heerlijke groote wieg heb ik nooit terug gezien, evenmin onzen kinderstoel en box en kinderuitzet, want dat alles was immer in gebruik. Een prachtig gezond, groot gezin, al waren er dan niet altijd „karremenades”, dat wil zeggen „karbonade” (haast het heerlijkste in een boerengezin) op tafel.

Zoo was dus 1 Augustus alles in rep en roer. Mijn man en zijn vader gingen naar het station, maar er was geen kwestie van, dat Vader weg kon. De treinen waren zóó vol soldaten, dat ze er haast uitpuilden. En toen 2 Augustus, dien vreeselijken Zondag, dat de Duitschers de Belgische grens overtrokken en ons land al heel gauw overstromd werd met vluchtelingen. Maar ieder beweerde, dat een moderne oorlog onmogelijk langer dan... zes weken kon duren! En vier lange jaren hebben wij in die grootste van alle ellenden geleefd, en millioenen jonge menschen lieten hun leven. In den Bijbel staat, dat wij allen slecht zijn en niemand goed is dan God, dus oordeelen mogen wij niet, alleen probeeren „zondaars” lief te hebben en de „zonde te haten”. Graag zou ik uitschreeuwen: zonde te haten!

Zoo begonnen die vreeselijke jaren. Oók met allerlei dwaasheid. De menschen plunderden haast de winkels om maar zelf eetvoorraad te hebben. Mijn man verkoos niet, dat ik ook maar iets zou inslaan en het bleef dan ook bij vijf pond bestelde havermout, die we weer weg-gaven. Een heel slechten tijd hebben wij dikwijls gehad, nooit een kopje thee of koffie, nooit een stukje vleesch, kleverig bruin brood, waar je heele heidetakken in vond, en een enkelen keer wat Amerikaansch spek of een heel klein stukje paardevleesch, maar dat was mij onmogelijk te eten. Hare Majesteit de Koningin gaf in alles een ontzaglijk-verheven voorbeeld.

Als er iets aan voedsel of brandstof te distribueeren was, werd de brandklok geluid. Ieder stormde er op af. Gelukkig hadden wij prachtige melk (ook ieder zijn portie); die was bij onzen boer zeer vet en liet ik eerst roomen, om dan zelf van de afgeschepte room in een klein karntje boter te maken. En dan het licht en de brandstof! Wij kregen één pak kaarsen voor een heele maand, dus meer dan één kaars mocht er nooit branden. Daar kookten en aten wij bij en werden de kinderen bij naar bed gebracht. 's Avonds zat mijn man aan zijn dissertatie er bij te schrijven en ik zoo dicht mogelijk bij hem, om toch ook nog iets te zien bij mijn naai- en verstelwerk. Gas en electriciteit bestonden op ons dorp niet en petroleum kon men soms stilletjes krijgen à f 3.50 per liter. Maar wij moesten en wilden een voorbeeld geven om niet te „hamsteren”, dus was het dikwijls wel heel somber. In den Bijbel wordt gesproken over de „buitenste duisternis”. Nu, een klein denkbeeld hebben wij in die jaren van de buitenste duisternis gehad. Het is het vreeselijkste wat er is.

Ik zie mij nog voor ons open haardje, waar wij de onmogelijkste attributen in verbrandden als: papieren ballen; dat waren oude couranten, met aardappelenwater natgemaakt en tot ballen geknepen; een soort briketten, uit vuilnis gemaakt; een paar houtjes; en daarboven hield ik mijn pannetje water, om van gedroogde kersenblâren thee te zetten. Ja, dat was wat moois; op een dag kwamen wij in een boomgaard, waar de boer bezig was, kersenbladeren in zakken te doen. Hij stond te proesten van het lachen, want zei hij: „Ik veegde ook een... egel mee, die heb ik er maar bij gedaan, dan wordt de thee wat krachtiger”.

In het begin dacht men ook, dat alle bankbiljetten geen waarde meer hadden; ik kon mijn boodschappen van het kruidenierswinkeltje wel krijgen, maar toen ik niet anders had dan een biljet van f 25.—, wilde het vrouwtje de boodschappen wel meegeven, maar het bankbiljet niet aanpakken. Later kwam er „nood”-geld, „nood”-verlichting, bons voor vet, rijst en eigenlijk zoo wat voor alles. Maar wat was dat alles vergeleken bij de vreeselijkheid van den oorlog zelf!

Men zegt wel eens, dat er een duivel en een engel in ieder mensch woont. Nu, in die tijden zou men dat zeker gezegd hebben. Aan den eenen kant vernielde men elkaar op de meest gruwelijke wijze, aan den anderen kant werden er de grootste offers gebracht en grenzenlooze liefdedaden betoond. Ik weet van een jongen Belgischen predikantszoon, die bij een gevecht neerviel en 's nachts heel zacht zijn naam hoorde noemen. Een paar vrienden, die hem hadden zien vallen, waren hem in het vijandelijk slagveld gaan zoeken en hebben hem onder het grootste levensgevaar bij beurten op hun rug genomen en hem eenige uren verder naar een klooster gebracht. Later werd hij naar een soldaten-ziekenhuis vervoerd en daar door een bezoekdame gevonden, die het aan zijn ouders meldde; daar hij ongeneeslijk was gewond, hebben de ouders de „grootte gunst” gehad, hun mooien, gezonden jongen, als een wrak terug te krijgen en hem nog in zijn laatste levensdagen te mogen verzorgen. Zoo zou men duizenden verhalen van wreedheid en liefde kunnen verhalen, maar ik vertel alleen maar uit ons pastorale leven op dat kleine dorp en „oorlogsboeken” kunt ge in iedere bibliotheek vinden.

In ons dorp moest het leven dus zoo goed en kwaad als het ging, verder geleefd worden. Hoè versmolt ik immer van weedom, als onze lieve kinderen zoo vroolijk om mij heen speelden in den tuin en ik aan één stuk, soms dagen achtereen, het gedreun der kanonnen in België hoorde. Dan las men 's avonds van 25000 gevallenen, die maar met vloeibare brandstoffen overgoten werden en verbrand, om de besmetting tegen te gaan. Op ons dorp werd er als altijd geploegd, gezaaid, werden er kinderen geboren, menschen begraven. Ook werd er alom vreeselijk bedrogen om uit al die ellende nog geld te slaan! En dan bestaan er nog menschen, die niet aan „zonde” gelooven.

Mijn man kreeg het druk. Wij lagen immers in de zoogenaamde „gevechtlinie” en alle forten rondom ons dorp waren bezet met soldaten. Onze kleine Kromme Rijn werd dag en nacht bewaakt, ik geloof met het oog hierop, dat als de vijand kwam, opeens alles onder water gezet zou kunnen worden. Op een morgen kwamen een massa

militairen onzen tuin in, namen allerlei maten, en een onder-officier kwam mij kalmeerend zeggen, dat, mocht de vijand komen en alles onder water gezet worden door de Nederlandsche troepen, ons huis, daar het wat hoog stond, juist droog zou blijven. Ik weet, dat mijn man en ik eenigszins glimlachend die mededeeling aanhoorden. Op de vraag: „Hoe hoog komt het water, als een vijandelijk leger ons dorp inundeert?“, had hij natuurlijk geen antwoord.

Dikwijls ging mijn man naar de forten rondom Utrecht om te spreken voor de soldaten, soms om er muziek te maken. Later trok hij ook met zijn viool naar de interneeringskampen onder Amersfoort; alles eigenlijk zóó indroevig.

Een uur van beklemming herinner ik me nog. 's Zondags kwamen er in Odijk altijd allerlei menschen uit den omtrek ter Kerke. Die kwamen allemaal na den dienst in de pastorie op de koffie, soms tot veertig of vijftig. Een deel zat dan op den grond. De kinderen waren inmiddels naar Zondagsschool. Vóór de Kerk begon, zette ik een groote pan met melk op een laag petroleum-pitje; die was dan juist goed van warmte, als de Kerk uitging. Een paar jonge meisjes-vriendinnen wisten, waar het koffie-extract of wat in den oorlog koffie heette, en de suiker en alles stonden en bedienden met gratie. Het gezelschap was dikwijls zeer gemengd van stand en theologie.

Ik zat dus op een morgen in de Kerk. Het was in de oorlogsdagen van 1916. Naast mij zat de Heer F. A. C. Graaf van Lynden van Sandenburg, de Commissaris van H.M. de Koningin in de provincie Utrecht, een edel, eenvoudig, geloovig man, dien wij zeer hoog achtten. Daar kwam ook Bart de Ligt de Kerk binnenstappen. Ds. de Ligt was juist in Nuenen (de geboorteplaats van Vincent van Gogh) uit de Gemeente gebannen door het Militaire Gezag, omdat hij in een preek sterk tegen den oorlog had getuigd. Ik dacht maar onder den dienst: „Hoe zal dat straks gaan in de pastorie?“ Het gesprek was geëleveerd. En Professor Obbink van Utrecht, die er óók was, overbrugde met zijn verhalen de luchtpauzen.

Ook was mijn man voorzitter van de sajet-, klompen- en schoenen-Domineesche.

commissie; later ook voorzitter van de Burgerwacht, met eindeloze paperassen, die dan weer ingevuld naar Den Haag moesten. En eindelijk: op dien Zondag, toen zoowat iedereen moedeloos geworden was, die kleine lichtglans, toen mijn man van den preekstoel voorlas, dat er schepen met vet, vleesch, spek en rijst onderweg waren. En toen eindelijk die 11e November van het jaar 1918, toen de wapenstilstand geteekend werd en de Duitsche Keizer in Limburg over onze grens kwam. Wie had zich zóó'n afloop ooit kunnen indenken?

Op den somberen Maandagmorgen, dat de Keizer in Maarsbergen aankwam, werd juist een man bij ons begraven. Ik herinner het mij nog goed. Er was Donderdags tevoren om half zeven Avondkerk (bij kaarslicht). Wij zouden juist aan tafel gaan; hutspot was het menu — daar kwam bericht, dat een gemeentelid, ver in het veld wonende, zwaar ziek lag aan Spaansche griep. Zou mijn man er vóór of nà de Avondkerk heengaan? Hij liet onmiddellijk het eten staan, en fietste weg. De vriend lag stervende. Mijn man sprak een woord, bad en keerde snel terug naar de Kerk. Na afloop vernam hij reeds het overlijden. Hoe gelukkig, dat hij het bezoek niet had uitgesteld. — Daar kwam de begrafenisstoet aan. De klok begon te kleppen. Ik stond bij de groeve. Ineens raakte het klokketouw onklaar en verstomde het geluid. Ieder stond beteuterd. Een begrafenis — zonder klokgelui! Ik riep tegen den eerste den beste: „Gauw, de toren in, luiden!” In die dagen leed het heele dorp aan griep: onze kinderen, ik en de dienstbode hadden de ziekte tegelijk. Mijn man kwam overal en kreeg het niet.

Natuurlijk was er bij ons een vrouwtje, dat al eenigen tijd tevoren „gezien” had in een droom, dat de Duitsche Keizer in een koets over de „Ojiksche” (Odijksche) brug ging. En nu is het 1938 en woont de gewezen Keizer nog op het huis Doorn en vierde hij er zijn 80sten verjaardag. Een kleine jongen van ons dorp in den tijd, dat wij er woonden, is nu Rijksveldwachter en speciaal belast met het bewaken van den Keizer.

Onze kinderen mochten 's Zaterdagsavonds na hun badje in hun

schoone nachtgoed altijd nog even beneden komen. Welk een ontroerende vreugde, toen ze na vier jaren oorlog en oorlogsvoeding weer het traditioneele „kadetje” kregen. Wilt ge er aan denken, als ge het „Onze Vader” bidt, en ge zegt: „geef ons heden ons dagelijksch brood”, dat ge dan oneindig dankbaar moet zijn, dat het kostelijke tarwekorrels zijn, die gij moogt eten? Als ge dan bedenkt (zooals eens een Scheveningsche vrouw tot mij zeide), voor wat je nog méér dan brood krijgt, mogen wij wel héél, héél dankbaar zijn, al denken wij in deze jaren ook wel eens, dat wij het slecht hebben! Ik heb in mijn moeders naaidoosje, aan den binnenkant van het deksel dezen tekst ziten: „Ik zal tot den Heere zeggen: „Mijn God, op Wien ik vertrouw”. Mijn Roomsche medechristenen in ons dorp hadden een z.g. „schietgebedje” en zeiden een paar keer per dag: „Mijn God, mijn Al!” en Nellie van Kol:

„Wij weten, wat wij weten,
Maar ik weet véél,
Ik ken het groot mysterie,
God is mijn deel!”

En dan bij al het vreeselijke op aarde: „Door een nacht, hoè zwart, hoè dicht, voert Hij mij in 't Eeuwig Licht!”

Het was de 13e Maart van het jaar 1919, kort nà den oorlog, en wij waren 12½ jaar getrouwd! Het was in den tijd, dat alles nog met bonnen ging, maar wij hadden in ons hoofd om van dit heuglijke feit een heerlijk gemeentefeest te maken. En het slaagde; ik zou haast zeggen „Hemelsch”. Onze familieleden en vrienden hadden ons in die dagen zeer verwend, maar de „clou” zou toch zijn een feest in de Kerk met al onze gemeenteleden, groot en klein. Wij hadden er voor gespaard om die gemeenteleden eens recht te tracteeren en nog zie ik den boerenwagen onzen tuin binnenrijden, volgepakt met roombroodjes, koek, bruidsuikers, enz. Al 's morgens vroeg kwamen onze trouwe jeugd-vrienden: 's middags was er receptie, daarna een maaltijd in het oude

meestershuis, dat juist leeg stond en daarna onder het luiden van de kerkklok in optocht naar de Kerk, waar de heele Gemeente ons opwachtte en onze organist de Hochzeitsmarsch speelde. Onze koster met zijn rijke verbeelding had in de kaarsenkroon twaalf en een halve kaars aangestoken en de meisjesvereniging zong toepasselijke liederen. De vrienden, Ds. Berkelbach, Ds. Bartels en Ds. Le Roy spraken en aan het slot de koperen bruidegom. Dierbaar Kerkje van Odijk, dierbare Gemeente, welk een onvergetelijke avond is dat geworden. Boven alles was het de oneindige Liefde Gods, welke ons zoo innig samenbond.

Ook de Rector en Leeraren van het Utrechtsche Gymnasium kwamen een avond in die bruidsdagen met een grooten wagen. De koetsier was blijkbaar aan onze dorpsche duisternis niet gewend, want hij verdwaalde ver weg op een achterpad en het gezelschap kwam een uur na afspraak eerst bij ons aan.

Hoe weinig dachten wij toen, dat wij ruim een jaar later naar een nieuwe Gemeente zouden gaan. Mijn man had in die jaren wel beroepen gehad, maar èn door zijn studie èn later ook, omdat hij aan het Christelijk Gymnasium in Utrecht verbonden was, immer gemeend, dat zijn tijd van gaan nog niet gekomen was.

Een enkel woord nog uit ons persoonlijk leven. God had ons in die jaren drie kinderen geschonken, twee jongens en een meisje, onze grootste aardsche schatten, die ons toevertrouwd werden. Zij hebben een kostelijke jeugd gehad. Naar mijn gedachte kan er geen mooier jeugd zijn dan die van een „pastorie” kind. Van je geboorte af te zijn opgenomen in de liefde en het gebed van de Gemeente en bij het opgroeien die liefde terug te geven in trouwe vriendschap met al de dorpskinderen; de „week” te mogen hebben om de zieken hun eten uit de pastorie te brengen, en het heerlijke, eenvoudige, gezonde landleven met mensch en dier te mogen beleven: dat zijn schatten, die een stempel op je heele verdere leven drukken. — En dan onze vrienden! Ik gedenk U met blijvende ontroering, vrienden mijner jeugd, harten van goud, gidsen ten eeuwigen Leven.

IX. BLOEMENDAAL

In de maand Mei van het jaar 1920 kwam het beroep naar de Gemeente Bloemendaal. 's Jaars tevoren was mijn man benoemd geweest als predikant-director van „Oegstgeest”. Maar na beraad meende hij dienstdoend predikant te moeten blijven. En nu, met het beroep naar Bloemendaal, kwam de mogelijkheid om weer enkel-predikant te zijn en niet predikant en leeraar aan het gymnasium, zooals te Odijk. Hoe lief hij dat gymnasium-werk ook had (uit die periode dateert zijn geschrift: „De dominee en zijn jongens”), het predikantschap zonder meer trok hem nog méér aan en zoo werd het beroep naar Bloemendaal na strijd en gebed aangenomen.

Na die kostelijke veertien jaren was het niet alleen voor ons, maar ook voor de Gemeente een groot en moeilijk te dragen verdriet om te scheiden, vooral daar wij ons allen aan elkander verbonden gevoelden als in een heel groot gezin. Zoo kwam op een mooien zomerdag, 5 September 1920, het afscheid met den tekst uit 1 Thessalonicenzen 2 : 8. „Alzoo wij, tot u zeer genegen zijnde, hebben u gaarne willen mededeelen niet alleen het Evangelie Gods, maar ook onze eigene zielen, daarom dat gij ons lief geworden waart”. Deze Bijbelsche woorden lieten ons binnenste zien.

Onze Odijksche jaren waren voorbij. Het was alles dieper, schooner, ook veel moeilijker, heiliger en voller dan ik in enkele flitsen u kon laten zien. Maar dit is waar: de Drie-eeuige God was ons in voren tegenspoed nabij geweest met Zijn Woord en Geest en verborgen omgang. Onze kinderen groeiden vroolijk op en waren gespaard gebleven. Hem zij de glorie.

Nicolaas Beets zingt:

„Een aardig dorp is Bloemendaal,
 En 't heeft een spitsen toren;
 Daar laat zich 't eerst de nachtegaal,
 Het langst de lijster hooren”.

Bloemendaal is heerlijk gelegen in Kennemerland, een villa-dorp; de villa's bewoond door industriëelen, reeders, kooplieden uit Amsterdam en de Zaanstreek, die 's morgens naar hun kantoren gaan en tegen den avond naar huis terugkeeren. Het is meer een voorstad van Amsterdam dan van Haarlem, waar het toch het dichtst bij ligt. De duinen en de bloembollenvelden zijn verrukkelijk.

Armen, zooals wij die later in Amsterdam zouden leeren kennen, waren er niet. Het getal Hervormden was vier duizend. Toen wij er kwamen, was er een jonge Gereformeerde Gemeente; ik geloof met ongeveer $\pm$ 250 personen. Later breidde zich dat uit. U kent allen de Radio-Bloemendaal, waar Ds. J. C. Brussaard jaar in jaar uit de geweldige taak volhoudt van tweemaal 's Zondags voor de radio te prediken. In Overveen, dat kerkelijk (en ook burgerlijk) tot Bloemendaal behoorde, woonden van ouds vele Rooms-Katholieken, bollenkweekers en bleekers (het zuivere duinwater wascht prachtig). Vroeger behoorden ook Vogelenzang en Aerdenhout kerkelijk tot Bloemendaal. De dominee ging dan eens per jaar met een rijtuig naar Vogelenzang om er de leden der Kerk te bezoeken. In onze tijd was Vogelenzang bij de Kerk van Bennebroek en Aerdenhout bij die van Zandvoort gevoegd. Maar de Bloemendaalsche Diaconie betaalde toen nog alle jaar honderd gulden aan de Diaconie van Bennebroek ten bate van de Vogelenzangsche armen.

Des Zondags was er 's morgens dienst in de Kerk. In het winterhalfjaar ook des avonds om vijf uur een weekdienst. In Overveen was toen (in 1920) juist een tuindorp gebouwd. Mijn man begon in een lokaal der Openbare School van Overveen te prediken. Een dame gaf het orgel. Daar groeide later uit: een mooi kerkje en een tweede predikantsplaats. Een catecheet en huisbezoeker, de heer K. Koopman, stond den

predikant trouw, bescheiden en vroom terzijde. De voorganger, Ds. van Leeuwen, had zich zeer ingespannen, dat er achttien keurige werkmanswoningen werden gebouwd in Bloemendaal. Het mooie zaaltje voor catechisaties vlak bij de pastorie heette „Maranatha”. En dan het Kerkje, dat is een architectonisch juweel van 1636. De oude Ds. Lieuwe Steinfort had voor de schoone beplanting van het kerkhof eromheen gezorgd; hij was een groot natuurliefhebber (en wandelaar!). In het kerkje waren oorspronkelijk acht gebrandschilderde ramen, maar die had men in 1860 voor geen honderd gulden de acht verkocht, omdat ze tochtten. Nadat wij naar Amsterdam vertrokken waren, heeft men er zes terug kunnen koopen. Maar twee zitten er nog in het Stadhuis van Haarlem.

Welk een reusachtig verschil was er tusschen de aankomst inder tijd in ons kleine, lieve, afgelegen Odijk, waar wij met een kaarsje het sleutelgat in de pastorie-deur zochten — en die in Bloemendaal. Welk een innerlijk verschil ook: de Utrechtenaren in zichzelf gedoken menschen, zwijgzaam in hun godsdienstig leven, zwaartillend. De Noord-Hollanders opgewekt, joviaal, vlot. Als zij geloovig waren, en wij hadden in Bloemendaal een heerlijke kern van Godvreezende en kerksche menschen, waren ze ook in hun geloofsleven hartelijk, vertrouwend, de zonzijde opmerkende. De bekommernis uit het Sticht ontbrak daar. Des Zondags klonken in de Kerk de Gezangen diep uit het hart, een levende taal des geloofs.

De pastorie was in 1875 gebouwd na het vertrek van Ds. L. Steinfort naar Amsterdam. De latere Professor Valetton was er van 1876—1878 de eerste bewoner. Het huis heeft een ruime gang in het midden, links een groote suite met serre, rechts de ruime keuken en aan de voorzijde een spreekkamer; daarnaast een zaal als studeerkamer, met een prachtige gouden-regen voor het raam, die in Mei verrukkelijk bloeide. Boven: een volledige verdieping en daar nog weer boven een zolder met vertrekken. Ik ontstelde, dat ik voor al die hooge ramen voor tweehonderd gulden aan glasbatist moest koopen. Het was de allerduurste tijd na den oorlog.

Maar op den morgen van 12 September 1920 was de pastorie door vriendelijke hulpvaardigheid, ook van onze vrienden, een huis, dat klaar stond om de gemeenteleden met open armen te ontvangen.

Het huis stond op een stuk grond, van het groote en verrukkelijk-mooie buiten „Wildhoef” en was met een hekje ook daarmede verbonden. De bewoonster, Mej. C. A. van Wickevoort Crommelin, was een zeer gefortuneerde dame, waar iedereen van kon leeren, hoe een ware christin het haar toevertrouwde geld en goed alleen besteedde in den dienst des Heeren, en voor zichzelf zóó eenvoudig leefde, dat het menigeen moest beschamen. Ook de pastorie had een ommuurden tuin met een paar prachtige boomen, waar onze jongens al heel gauw zich wel tien zitjes hadden gemaakt en met de vriendjes allerlei vergaderingen hielden, tot grooten schrik en angst van een overbuurvrouw.

Op dien mooien warmen najaarsdag werd mijn man 's morgens bevestigd door Dr. S. Berkelbach van der Sprenkel, zijn jeugdvriend, toen in Haarlem, met den tekst Jeremia 22 : 29: „O land, land, land! hoor des Heeren woord”. 's Middags deed hijzelf zijn intree met de woorden, die boven de hoofddeur van het prachtige kerkje staan, n.l. Prediker 4 : 17: „Bewaar uwen voet, als gij ten Huize Gods ingaat”. Na afloop van den kerkdienst hielden wij receptie op het groote grasveld in onzen nieuwen tuin voor de Gemeente, en wij mochten gevoelen, dat wij met hartelijke liefde in hun midden werden opgenomen.

Zoo konden wij in dat aardsche paradijsje, wat de natuur aangaat, beginnen met ons werk. Wat was alles anders en vreemd. Ik was veertien jaar lang gewend geweest om ieder mensch en kind op straat te groeten, maar nog zie ik de verbaasde gezichten van de Bloemendalers (waarvan ook een deel Rooms-Katholiek was), toen ik daarmee begou.

Dan: àl die prachtige villa's. Wij hadden het gevoel, dat wij haast de eenige menschen waren, die nog te voet of per fiets gingen, want in den eersten tijd zeiden wij wel eens: „Je ziet hier meer auto's dan menschen”.

Behalve de ontelbare villa's had men de dorpsstraat met winkels, o.a. die gezellige ouderwetsche brood- en kleingoed-bakkerij, waar men de onvervalsche „Bloemendaalsche kruidnoten" kon koopen. Voor ons dochtertje en mijzelf was het een weelde, dat er een bloemenwinkel was, waar wij samen ieder keer eens gingen „neuzen", en waar wij al heel gauw trouwe vriendschap met de bewoonsters sloten.

In Odijk liet ik één- of tweemaal in den winter door den bode uit Utrecht een paar bloemen meebrengen. Nog hoor ik de stem van ons kleine zoontje zeggen: „Moeder, kon je het niet langer uithouden zonder bloemetjes?" Ja, „Mij spreekt de blomme een tale". Of dat nu een madeliefje, of een ruikend viooltje was, dat in ons dorpje onder de heggen groeide, en waarvan de dorpskinderen mij in het voorjaar zakjes vol brachten, het zijn alle aanbiddelijke wonderen Gods!

Het was in Bloemendaal niet zoo heel gemakkelijk om te beginnen, want wij ontdekten al spoedig, dat de villa-bewoners zeer gereserveerd leefden. Een van de eerste weken kwam een oude dominee uit den omtrek ons een bezoek brengen en daar mijn man in de Gemeente was, ontving ik hem alleen. Dadelijk toen ik binnen kwam, zeide de grijze prediker tot mij: „Hoor eens, ik moet u één ding zeggen: ik weet al, dat jelui idealisten zijt en in je pastorie rijk en arm in dezelfde kamer ontvangt, maar dat kan hier *niet!*" U begrijpt mijn verbazing. Ik kon alleen maar antwoorden: „Wij zullen het toch maar rustig doen". Kinderen Gods zouden niet kunnen samenzijn in een en dezelfde kamer van een pastorie, de eenige plaats, behalve de Kerk, waar alle aardsche standen wegvallen en we ons allen Kinderen mogen voelen van Eén Vader, door de liefde van Christus? Het enige resultaat was, dat wij van dat oogenblik af de buitendeur al 's morgens na het ontbijt maar altijd wijd openzetten en ieder, die wilde komen, welkom was.

Het liep wel zoo, dat op het spreekuur van mijn man niet alleen de twee woonkamers vol waren, maar ook nog de kleine wachtkamer. Eenmaal hadden wij zelfs een grooten schrik, want toen bleek het, dat er één vergeten juffrouw nog stééds zat te wachten, nadat allen vertrokken waren naar wij meenden. Of je nu arm of rijk bent: lief en

leed, geboorte en dood, blijdschap in God en Godverlatenheid, zijn overal en welk een zegen voor een prediker om bij al die omstandigheden een geroepen mensch te mogen zijn en samen alles te doorleven, en te mogen wijzen, altijd maar weer, op den Zone Gods, die tot ieder spreekt: „Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven; want Mijn last is licht en Mijn juk is zacht”. Dat kan toch alleen maar met volle overtuiging gezegd worden, als men het persoonlijk in zijn leven, niet alleen van dag tot dag, maar in dieptepunten van leed of hoogtepunten van vreugde, van zóó dichtbij onderzocht, alsof de Heere God in ons woonde en sprak. Het „blijf in Mij en Ik in u” is de grootste schat voor tijd en Eeuwigheid.

Ik herinner mij uit den Bloemendaalschen tijd, dat mijn man de jonge lidmaten eens bevestigde met den tekst. „Want God de Heere is een zon en schild”. Ik hoop, dat er iets in u trilt als u dit leest en zeggen kunt en moogt: „Ook voor mij, ook voor mij!” Wonderlijk, dat het bezit van die Zon en dat Schild je heele leven beheerscht, àl je leed verzacht en overgegeven doet dragen, en je kracht geeft om het zoo dikwijls eentonige leven rijk en schoon te maken en je een biddend mensch maakt, omdat je dat éénige, volmaakte geluk zóó heel graag aan ieder zou gunnen! Een van mijn lievelingsliederen is:

„O Jezus, levenszonne,
 Voor Wie àl 't duister vliedt;
 O Jezus, Levensbronne,
 Die zóóveel heil ons biedt,
 Wat went'len moog' of keeren,
 Gij zijt mijn grootste schat,
 Hoe onuitspreeklijk, Heere,
 Hebt Gij ons lief gehad.

En nu Gij zoo genadig,
 Mij naar de Haven leidt,
 En nu Gij zoo weldadig,
 Mij zaligheid bereidt,

Nu kan geen kwaad mij naken,
 Neen, 'k zing in U verblijd:
 'k Zal eeuwig zien en smaken,
 Hoe naamloos goed Gij zijt!"

En dan nog dit:

„O, laat mij 't u vertellen,
 Wie Jezus Christus is;
 Hoe Hij tot mij wou komen
 In leed en droefenis,
 Mij vriendlijk wou vertroosten
 In 's lijdens donkren nacht,
 En als met eigen handen,
 Mij hulp en redding bracht.

Maar neen, mijn zwakke woorden
 Vermelden 't niet, o Heer!
 Gij zijt voor wie U volgen,
 Nog eindloos, eindloos meer.
 In leven en in sterven,
 Zijt Gij ons steeds nabij...
 Een Heiland, vol ontfermen,
 Ja, Jezus, dat zijt Gij".

O, ik geloof dat ik wel haast duizend liederen ken, die ik wel wilde, dat in ieders hart leefden. Wat heb ik véél gezongen in mijn leven! Ik zeg: „'k zal van Uw lof gewagen, zooveel mijn lied kan doen". Het heerlijke van dat bezit is, dat je ondervindt, wanneer er tijden van ernstige ziekte komen, zoodat men zelfs tè ziek is, dan dat men je uit Gods Woord voorleest, dat die liederen als een zachte balsem uit je ziel opwellen en je oneindig vertroosten. Dat heb ik tenminste rijkelijk mogen ondervinden.

Maar ik lijk wel een dominee, zoo ben ik opeens aan het preeken

gegaan, en ik ben toch maar alleen aan het vertellen uit ons pastorale leven. U van het innerlijk leven spreken, dat moet mijn man maar doen; of leest u daarvoor de stukjes uit zijn boek „Het Heilig Voorhangsel”. Ik herinner mij, dat wijlen minister De Visser hem schreef, dat hij iederen Zaterdagavond zijne vrouw er uit voorlas.

Ik vertel dus verder nog een paar voorvallen uit onzen Bloemendaalschen tijd, die slechts ruim twee jaar duurde, maar door God rijk gezegend werd. Een bewijs daarvan is, dat onze Gemeente daar ons nu nog laat meeleven in al hun lief en leed. Het was, of Gods Geest daar rijkelijk werd uitgestort. Welk een genot waren de diensten in de Kerk, en welk een liefde heerschte er onderling. Een ieder wilde graag meewerken. Wij hielden een bazaar voor de uitbreiding van het Jeugdwerk in het Hôtel „Duin en Daal”, die in twee dagen tijds ruim vierduizend gulden opbracht. Wij kregen van den schilder Dysselhoff, die die heerlijke, mysterieuze aquariumstukken schilderde, een teekening voor de bazaar. Hij was een diepzinnig geloovige. Hij stelde één voorwaarde: zijn werk moest verkocht worden en nièt verloot. Bij verloting immers kon het in handen komen van iemand, die er niet voor voelde. Zoo was Dysselhoff. Als een schilderij, zijn hartewerk, het huis uit ging, zaten man, vrouw en dochter te schreien. Het werd hun uit de ziel gescheurd. Zijn vrouw was ook zeer kunstzinnig en ontwierp prachtig borduurwerk. — Maar een groote bazaar, met alle artikelen en regelingen in de pastorie, boet je met drie maanden korter leven, zóó mat het af.

Dan: onze Christelijk-Nationale Werkmansbond, die werkelijk een beetje te kalm was geworden in den loop der jaren; wij bedachten daarom, dat een fanfare-corps wel eens een frisschen wind zou kunnen doen waaien; hoè vlug was de enorme som voor al die blaasinstrumenten bij elkaar en het fanfarecorps „Sursum” te Bloemendaal gesticht, dat onder uitstekende leiding na eenige jaren reeds prijzen ging behalen. Maar dat kon alleen door ernstige studie bereikt worden en de geluiden, die in die dagen uit de huisjes klonken, waren abominabel!

Hoe hartelijk en allerlieftst waren hun eerste pogingen om ons te verrassen. Zij hadden, naar ik meen, drie maanden les gehad, toen wij met vakantie gingen, en toen wij na een maand thuis kwamen, werden wij door de „Sursummers” opgewacht, die uit hun instrumenten lieten komen: „Op bergen en in dalen, en overal is God”. Natuurlijk ging het nog niet onberispelijk, maar het ontroerde ons zeer. Daarop vroegen wij de mannen met de vrouwen de week daarop in den pastorietaan en werd die eerste, zoo hartelijke poging nog eens feestelijk herdacht. Hoewel het nu al haast achttien jaar geleden is, ontvangen wij nog immer een uitnodiging voor hun jaarfeest.

Even moet ik u een schrik vertellen, dien ik gehad heb, toen wij pas eenige dagen in de Bloemendaalsche pastorie waren. Ik had de kinderen naar bed gebracht en daar stond onder aan de trap mijn dienstmeisje met een doodsbleek gezicht; die vertelde mij bevende, dat zij achter bij de keukendeur zulke vreeselijke geluiden hoorde. Nu ik dacht: „Dat zal wel niets beteekenen”, maar toen ik heel dapper de deur opende, deed ik die toch ook weer heel gauw dicht, want een allerakeligst gesteun klonk in mijn ooren. Mijn man was op huisbezoek. Dus telefoneerde ik een van de kerkeradsliden, denkende, dat of iemand, die een beroerte gekregen had, of een dronken man daar lag te kreunen. Toen het kerkeradslid het hoorde, vond hij het maar geraden om naar den tuinbaas van „Wildhoef” te gaan, die op zijn beurt nog een daggelder meebracht. Zoo togen wij allen weer naar de bewuste keukendeur, angstig over het drama dat zich zou ontwikkelen. Maar toen de tuinbaas even geluisterd had, begon hij onbedaarlijk te lachen. Wat was dat ijselijk geluid? Het waren uilen, die in den grooten boom in den tuin sliepen en zoo'n innig droefgeestig geluid voortbrachten. Toch ben ik het altijd griezelig blijven vinden. Op het laatste St. Nicolaasfeest, dat wij eenige weken voor ons vertrek naar Amsterdam in Bloemendaal vierden, werd er hard aan de deur gebeld en vonden wij daar op de stoep een groote met groen gevulde mand, met erin een levensgroote uil, zeer natuurgetrouw nagemaakt, die in een hartroerend gedicht kwam afscheid nemen. Wij moesten maar eens

in zijn „binnenst ingewand” kijken; daar vonden wij een mooi zilveren lijstje in, waar in ons verdere leven altijd het Bloemendaalsche kerkje in is blijven prijken.

Wat hebben wij in die paar jaar bijzonder hoogstaande en lieve menschen leeren kennen. Eéne ervan zullen de ouderen, die naar mij luisteren, zich zeker nog wel herinneren, n.l. de juffrouw uit het „pannekoekenhuis” van Bloemendaal. Toen zij was heengegaan naar haar Eeuwige Huis, schreef mijn man er het volgende over en dat wil ik nu overschrijven, want dan kent u Haar ook.

„PANNEKOEKENHUISJE”.

„Dat was in het jaar 1887. De tijden waren toen eenvoudiger en de menschen ook. Een dag in de zomer-vacantie naar het Tolhuis van Amsterdam was een feest, en een dag naar Bloemendaal, daar konden wij kinderen niet van slapen. De Marnixschool (dat was de school waar mijn man op was) ging in dat jaar per boot naar Haarlem, door het Noordzeekanaal en het Spaarne. Met een militaire trompet voorop naar Bloemendaal gemarcheerd. We zouden naar de Blauwe Trappen, waar Hildebrand vijftig jaar vroeger naar toe wou om wilde bloemen te zoeken, toen neef Nurks zijn plan kwam verstoren. We speelden daar roovertje in de duinen. Maar het gloriepunt was het Pannekoekenhuisje in het Bloemendaalsche bosch. We aten er aan lange tafels onder de boomen gebakken aardappelen met sla en pannekoeken toe; wie kon er zóó bakken, als de juffrouw daar; we speelden in het bosch op de schommels. De ouderen keken er naar van den koepel uit.

Weinig kon ik denken, dat ik jaren en jaren later predikant in Bloemendaal zou worden. Het huisje stond er nog net zoo, maar het bosch was aan de Burgerlijke Gemeente verkocht. Er kwamen breede lanen in en pannekoeken kon men er niet meer eten. Maar dezelfde bewoonster was er nog. De man, die de ezeltjes verhuurde, en ook stalhouder was, leefde ook nog. Toen hij ziek naar het Haarlemsche

Diaconessenhuis moest en niet uit zijn bedstede dorst uit vrees voor pijn, vroeg ik hem, of ik hem in het rijtuig mocht dragen. En dat mocht. We baden, en toen reden wij samen naar Haarlem; maar hij keerde niet levend weer. — Er zijn nog fijne arbeiders. Dat zag ik toen ook, want zijn trouwe koetsier, die hem jaar en dag had gediend, kon dien morgen wel inspinnen, maar zijn patroon rijden ging niet, zoo aangedaan was hij. — Vanouds af mochten de kinderen van den Bloemendaalschen dominee een dag vrij ezeltje rijden. Weten de Amsterdammers ook, dat de ezelingen, die vijftig jaar geleden voor de deur op straat werden gemolken voor tuberculose-lijders, ook uit Bloemendaal kwamen van dienzelfden vriend?

Met haar pannekoekjes kwam de vrouw van den boschwachter in goeden doen. Maar ook háár dupeerden de Russen. Toen ik dat hoorde, sprak ik er over tot een edele vrouw in Bloemendaal. Die gaf toen een koninklijk jaargeld, en zoo leefde de juffrouw uit het pannekoekenhuisje stil voort. Aan mij gaf ze toen de ketels en presenteerbladen en kopjes, waar honderden Amsterdamsche (en waar niet vandaan) huismoeders en kinderen in den zomer van hadden genoten, en ik bestemde ze voor gemeentebijeenkomsten.

Maar wat men misschien niet merkte, als men er zat onder de boomen in het Bloemendaalsche bosch: dat de spijs met liefde was bereid, — dat mocht ik weten. Juffrouw Kalkman was een innig, vrome vrouw. De heerlijkste brieven, vol geloof en vertrouwen, zond zij mij. Tallooze armen en arbeiders verkwikte zij met liefdegaven. Zij was eene leerlinge van Ds. Lieuwe Steinfort, die van 1854 tot '75 in Bloemendaal stond, en daarna tot zijn dood, 10 September 1885, hier in Amsterdam, een geweldig prediker. Toen ik in 1920 te Bloemendaal kwam, dus 45 jaar na zijn vertrek, vertelde mij de oudere generatie nog, wat dominee Steinfort zei en deed, een singulier man, een profeet, een, die in zijn ontdekkenden omgang herinnerde aan Ds. Buddingh, aan Ds. Heldring, aan Ds. Doedes Jr., die gelijk met hem in Velzen stond en stierf. Ik kan die generatie het best aanduiden als reformatisch en innig. Laat ik eerlijk bekennen, dat ik mijzelf met haar het

meest verwant weet. Laat ik ook met tranen bekennen, dat ik van weinigen in Bloemendaal zoo innig veel hield als van tante Kalkman, zoo noemden we haar, om onze liefde te toonen, in het Pannekoekenhuisje. Vrijdag den 27sten Maart 1925 ontsliep zij in haar Heer. Haar laatste woord was: „ik ga naar den Heer en naar m'n lieve man". Dat teekende die trouwe weduwe in één uitdrukking geheel. Rust zacht aan den voet van Bloemendaals kerkje, lieve vriendin".

Het was voor mijn man en zijn vriend Dr. Berkelbach van der Sprenkel in Haarlem heel aangenaam zoo dicht bij elkaar te wonen. Zij overdachten iedere week samen een morgen hun preek voor den volgende Zondag en zoo kon men in die dagen in Haarlem en in Bloemendaal over denzelfden tekst hooren preeken. Vele jaren hebben zij dat volgehouden, maar toen Dr. Berkelbach in Rotterdam stond en mijn man te Amsterdam, nam de reis te veel tijd van hun zoo drukke werk af en moesten zij het opgeven, hoewel zij zoolang mogelijk volgehouden hebben elkaar tenminste eens per maand te bezoeken om alles over de hun toevertrouwde Gemeenten en allerlei belangen van de Kerk te bespreken. Ik herinner mij, dat zij in den Bloemendaalschen tijd samen voor de Synode een enquête moesten houden over het „Godsdienstonderwijs in de Nederlandsch Hervormde Kerk" en dat dat een zéér omvattend werk was. Hoe mooi, dat zij samen later weer in Amsterdam waren en ieder een wijk hadden, die men zeker niet tot de gemakkelijkste kon rekenen en nu beiden in Utrecht als Kerkelijk Hoogleraar mogen werken met hart en ziel, laat ons hopen en gelooven tot zegen van de toekomstige generatie predikanten.

Zoo ging ons leven in Bloemendaal zijn gang, zooals in iedere pastorie verstaan zal worden, met preeken, catechisaties, bijbellezingen, zieken- en huisbezoek en menschen ontvangen, altijd in de kracht van Hem, Die ons geroepen had, en, mocht het zijn, tot Zijn eer en verheerlijking. Ik begon een Moedersamenkomst, die iederen Donderdagmiddag gehouden werd. In korten tijd bloeide deze zeer op. Onze kinderen waren dan naar school, dus dat ging.

Wij waren zeer bevriend met Ds. Brussaard en de hoogtepunten waren de eerste week in Januari, de „Week der gebeden” genaamd, als er iederen avond een kerkdienst, (die trouwens dan over de geheele wereld wordt gehouden) den éénen avond door den Gereformeerden dominee in de Hervormde Kerk en den anderen avond door den Hervormden dominee in de Gereformeerde Kerk, werd gehouden. Overvol waren dan de beide kerken en rijk gezegende, geestelijke uren waren het, waar wij dan iets van de „Una Sancta” mochten verstaan.

In Bloemendaal was de week van Maandag tot Zaterdag zoo vol aandacht aan zielszorg gewijd, dat er van boekenschrijven niet kon komen. Mijn man werd zóó voortgestuwd, dat ik wel eens tot hem zeide: „Pas op, dat je niet baloorig wordt, of lezingen over „Huiselijkheid” houdt en zelf nooit thuis bent”. Dan was hij in die jaren Voorzitter van den Bond van Nederlandsche predikanten. Vooral de zorg voor de toen zeer mager verzorgde predikants-weduwen nam veel tijd in beslag. Dat werk eindigde, toen de arbeid in de Gemeente Amsterdam zich te zeer uitbreidde.

X. DE KEIZERSTRATERS

Wat ook een verrukkelijke dag in Bloemendaal was, dat was de Hemelvaartsdag. Wie Amsterdam kent, weet de Nieuwmarkt met zijn prachtige Oude Waag te vinden, met de daaromheen liggende oude straten en stegen, waar tot op de vlieringen de menschen wonen. Soms zijn het marktmenschen of kleine venters en veelal werkloozen, die daar nog dikwijls een troosteloos bestaan leiden.

Nu had men in dien tijd in de Keizerstraat een Kleuterschool „De Paauw”, waar ook iedere week een samenkomst werd gehouden door den Heer Dankbaar en zijne echtgenoot. Zij hebben het groote geluk gekregen, dat hun beide zonen predikant zijn geworden. Deze samenkomsten werden trouw bezocht door de bewoners van dat oude stadsdeel van Amsterdam. Zij hoorden het Evangelie verkondigen, zaten er warm, kregen een kop koffie, en bij het heengaan de mannen een sigaar. En dan het toppunt op Hemelvaartsdag: een reisje naar Bloemendaal, waar de heer en mevrouw D. woonden.

Toen wij er van hoorden, waren wij enthousiast en vond mijn man het aardig, dat de Bloemendaalsche Gemeente, die het over het algemeen zoo goed had, haar arme medebroeders en -zusters uit Amsterdam feestelijk zou ontvangen. Ieder hielp daartoe mee. Onze beste bakker gaf honderden broodjes, de slager Köhler gaf mij 60 liter krachtige bouillon en ponden en ponden gehakt om balletjes in de soep te maken. Daartoe kwamen den avond te voren verscheidene dames in de pastorie en zaten wij om onze groote eetkamertafel om het hardst balletjes te maken.

Nu hield ik er van om mijn gordijnen in huis altijd wijd open te hebben, want ik vind: pastoriebewoners moeten van buiten en van

binnen bekeken kunnen worden. Staat er niet in Gods Woord: „Ik zal uw vensters kristallijnen maken”? Nu, voor mijn gevoel beteekent dat ook zoo'n beetje, dat wij ten allen tijde „transparant” moeten zijn. Voor de voorbijgangers langs de Bloemendaalsche pastorie moet het een dwaze vertooning geweest zijn, al die met de handen draaiende dames, maar het was een kostelijk gezicht die schalen vol met gehaktballetjes. Dan broodjes gesmeerd en belegd. Vlak bij de pastorie lag, zooals ik reeds vertelde, het mooie wijkgebouw, dat voor Moederkrans, bijbellezingen, catechisaties, jeugdavonden, vergaderingen van den Werkmansbond enz. gebruikt werd en nu geheel met lange tafels gevuld was, die keurig gedekt en met bloemen versierd werden.

Zoo was op den Hemelvaartsmorgen alles gereed om de Amsterdamsche vrienden te ontvangen. Eerst kwamen zij in onzen kerkdienst, waar plaatsen voor hen gereserveerd waren. Daarna gingen wij in optocht naar „Maranatha”, waar de koffie met koek klaar stond. Dan naar het allerverrukkigste buiten „Wildhoef”, waar onder de prachtige boomen liederen werden gezongen, gewandeld werd door het bosch, gevaren op den vijver, en ook de moestuin bekeken mocht worden. Ik weet nog, dat een jongeman verbaasd was, dat komkommers op den grond groeiden. Hij had altijd gedacht, dat ze aan boomen zouden hangen. Zij raakten niet uitgekeken en snoeven met volle teugen de heerlijke, zuivere lucht op. Wij kunnen ons haast niet indenken, wat zóó'n heerlijke, onbezorgde dag voor die zoo arme luidjes beteekende. Dan kwam de maaltijd! Mijn man bond zich een schort voor, onder groote hilariteit, en schepte zelf de soep op. Onze kinderen mochten mee bedienen. Wat smaakte dat. Het record sloeg een man, die elf borden leeg at. Daarna was er voor ieder een eigen pudding met bessensap, gemaakt door de diacones Neeltje de Bruijn, die in Bloemendaal Directrice van het meisjes-tehuis Eben-Haëzer was.

Na het diner bleef ik met de vrouwen wat zitten praten en gingen de mannen buiten een sigaartje rooken. Met welk een diepe bewondering en eerbied luisterde ik naar die vrouwen, van wie de meesten zóó'n zwaren levensweg hadden. Een van de vrouwen (een heel teer

menschje) had eigenlijk niet meegekund, omdat ze geen rok bezat, maar een buurvrouw, die het wist, was het buurtje rondgegaan en kwam toen den morgen van den uittocht met een rok voor haar en lekkere boterhammen voor de kinderen, opdat diè ook een prettigen dag zouden hebben.

Bij al die droeve verhalen schaamde je je alleen maar, dat je het zelf zoo goed had en kon je alleen maar bidden: „Heer, geef toch, dat wij ons leven in dienst van die arme stumperds mogen geven en er een klein beetje zon in mogen brengen”. Toen wist ik nog niet, dat dat later ook zou gebeuren, op Gods tijd.

Na den maaltijd kwamen er auto's voor, van de Bloemendaalsche vrienden, er werd een mooie tocht gemaakt over het Bloemendaalsche Kopje en zoo naar zee. Nu, u begrijpt, het was de vreugde ten top. Om zes uur weer terug in „Maranatha”, waar de koffie en de broodjes weer klaar stonden; een van de mannen had zelf een gedicht gemaakt en droeg dat voor om ieder te bedanken; dat sprak uit aller hart!

Mijn man, wetende dat arme menschen zoo dolveel van bloemen houden, had op de buitens om bloempotten gevraagd, opdat onze Amsterdamsche vrienden er allen een zouden meekrijgen. Opdat niemand vergeten zou worden, stond mijn man in de vestibule, om er ieder een aan te reiken, bij het afscheidnemen. Daar betrapte ik er een paar op, dat zij buiten hun potje op een veilig plaatsje zetten, hard achterom holden en zich weer in de rij aansloten, om nòg eens zoo iets dierbaars machtig te worden. Later heb ik gezien, ik zou haast zeggen, hoe men „loog en bedroog” om maar een bloemetje machtig te worden, voor mij een bewijs van een droef en troosteloos bestaan.

Zoo maakten wij tweemaal in Bloemendaal dien allerheerlijksten Hemelvaartsdag mee. Daarna zouden wij zelf inwoners worden van die groote, prachtig mooie stad Amsterdam, door een oude vriendin van ons zelfs de „Hemelpoort” genoemd. Maar zij kende niet de keerzijde van de medaille, de straten, grachtjes, sloppen en stegen, waar nog eindeloos geleden en gestreden wordt en de ontucht woont. Maar dat zult u wel hooren, als ik u van onze Amsterdamsche jaren vertel.

In het najaar, in de maand October, van het jaar 1922 kwam het beroep naar Amsterdam. Waarom moesten wij zoo kort blijven in Bloemendaal, waar wij het met de Gemeente zóó goed hadden? Wij weten het niet, maar heel zeker wist mijn man, dat hij moest gaan. „Wij volgen altoos verder, als schapen onzen Herder, door struiken heen en heg”. Het was dan ook een heel hartelijk, maar droevig afscheid op Zondagmiddag 14 Januari 1923, toen mijn man voor den laatsten keer in zijn Gemeente Bloemendaal preekte en allen nog eens opdroeg aan de Liefde Gods, die blijft tot in eeuwigheid. Er werd uit de Heilige Schrift gelezen: Ezechiël 34. Dat was levenslang onze herderspiegel, naar het voorbeeld van den grooten Ds. Ottho Gerhard Heldring van Hemmen. De afscheidstekst was Romeinen 8 : 35a. „Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?” Toespraken werden er niet gehouden; daar voelde mijn man niet voor. Maar de Gemeente zong uit Gezang 224 : 1 en 5: „u zegne God”. Dat was een verkwikking op de reis naar een onbekende toekomst. Onze Bloemendaalsche jaren zijn in mijn herinnering als een droom, een heerlijke droom met veel eenzaamheid doormengd, — en het voorspel op Amsterdam.

XI. IN DE NIEUWE KERK VAN AMSTERDAM

Op den 15den Januari van het jaar 1923 had u langs den Haarlemmerweg een auto kunnen zien gaan, waarin de nieuwe Amsterdamsche dominee, zijn vrouw en drie kinderen zaten, bepakt en bezakt met de laatste dierbaarheden, die nog uit Bloemendaal mee moesten komen naar de nieuwe woonplaats. Daaronder waren ook ons lief kanarievogeltje, dat wij vijftien jaar mochten bezitten en onze „Ka”, een mooie kouw, een groote vriend van onze kinderen, die in Bloemendaal in den grooten tuin woonde en na schooltijd de speelkamer van de kinderen was en alle nieuwe vriendjes op de speelkamer eerst eens bekeek en in de beenen pikte alsof hij zeggen wilde: „Ik deel er ten zeerste in, wat soort vrienden mijn bazen krijgen”.

Gelukkig hadden wij in het nieuwe huis ook een tuintje en al de burens hadden ook tuintjes, waar onze „Ka” zich maar spoedig thuis moest gaan voelen in de populieren, die daar stonden, maar de rechte vreugde heeft het lieve dier daar nooit gehad, want, wachtte hij in Bloemendaal rustig, tot de kinderen uit school kwamen, in Amsterdam kwam „Ka” met zijn snuitje en pientere oogjes al om halftwaalf en halfvier voor het raam kijken en moest ik zeggen: „Nee, Ka, de kinderen zijn er nog niét”. Maar iederen keer, daar zat hij weer te gluren en dan was het me een blijdschap, als de kinderen kwamen. Op een keer kwam Ka al 's morgens om 10 uur naar binnen gluren en pikte hij met alle macht tegen de ruit. Ik zei: „Maar, lieve Ka, nu ben je heelemaal de kluts kwijt, want je bent veel en veel te vroeg”. Ka bleef nog eens pikken tegen het raam en mij aankijken. Weer zei ik: „Nee, heusch, ik kan je nu niet binnen gebruiken, want ik heb mijn werk”. Denkt u mijn ontsteltenis: toen de kinderen thuis kwamen en

naar gewoonte het eerst naar „Ka” toe liepen, was hij verdwenen en is nooit terug gekomen. Was hij afscheid komen nemen, en wilde hij zeggen: „Ik kan hier niet aarden”, of is hij angstig over iets geweest? Het heeft mij lang vervolgd, of ik het goede dier toch in huis had moeten laten, maar dat bracht vele bezwaren mee.

Na een paar weken kwam onze jongste zoon thuis en zei: „Ik heb Ka in het Vondelpark met andere vogels zien spelen”; toen waren wij allen gerust. Ik hoop, dat het zoo was, maar in ieder geval staat er in Gods Woord: „Hij behoudt menschen en beesten”. Dieren hebben in het leven van onze kinderen altijd een gróóte rol gespeeld. Wij probeerden het in Amsterdam nog met kippen, konijnen, witte muizen, een hond, — maar een klein stadstuinje was op dat alles niet berekend en wij eindigden met „Sint”, een poes, die ons dochtertje op Sint-Nicolaasavond als een klein molletje in een doosje kreeg en die een jarenlange lieve huisgenoot is geweest.

Zoo kwamen wij dus op dien bewusten 15en Januari in de Nicolaas Witsenstraat no. 4 te Amsterdam aan. In die nà-oorlogsjaren was het niet gemakkelijk een huis te vinden, vooral daar mijn man en ik in- of vlakbij onze Wijk wilden wonen. Daar waren wij gelukkig in geslaagd, want wij behoefden de straat maar uit te loopen, de brug over en wij waren er.

Wijk 28, die aan mijn man was toebedeeld, begon op de Stadhouderskade bij den Amsteldijk, Amsteldijk tot Zorgvlied, Van Woustraat, Rijnstraat, en dan nog verder het zand in, met alle zijstraten en geweldige blokken „nieuwbouw”, waar allerlei menschen samen woonden door gebrek aan woningen en hooge huren. Daar zal ik u straks nog wel het een en ander van vertellen.

Vóór ons huis stond een straatlantaarn, en nog zie ik, hoe mijn man keek, waar in onze stoep 's avonds het licht het beste viel, om daar een groot geëmailleerd naambord, met er onder het woord „predikant” te laten hangen, opdat onze wijkbewoners en ook andere Amsterdammers, die misschien 's avonds laat in nood zouden zijn, altijd duidelijk zouden kunnen zien, waar zij moesten zijn.

Ik had gezorgd, dat den 15en Januari ons huis kant en klaar was, en mijn man eenige dagen zou hebben, om zich het nieuwe werk in te denken, voor hij bevestigd werd op den 28en Januari, door Dr. Berkelbach v. d. Sprenkel met de woorden uit Johannes 8 : 12: „Ik ben het Licht der Wereld”. Daarop volgde den 31sten Januari de intree met als tekst: Mattheüs 14 : 14. „En Jezus, uitgaande zag een groote schare, en werd innerlijk met ontferming over hen bewogen, en genas hun kranken”.

Wie zoo'n bevestiging en intree meegemaakt heeft in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, weet, dat dit iets geweldigs en onvergetelijks is. De Amsterdamsche Gemeente zelf was (ik zou haast zeggen) „dol” op die beurten en terwijl de dienst pas om acht uur begon, stonden er al rijen menschen om zes uur in de Mozes en Aäronstraat, om toch maar een goed plaatsje te bemachtigen. Die geheel gevulde Kathedraal, het prachtige orgel, toen nog bespeeld door den kunstenaar A. W. Rijp, al die brandende kronen, het is alles indrukwekkend.

Dan waren er nog ouderwetsche gewoonten, b.v. dat eerst alle domineesvrouwen, voorgegaan door den Koster, door de Kerk heen naar hun plaatsen werden geleid. Daarna de ouderlingen en diakenen, dan al de predikanten, die dan voor den preekstoel plaats namen, terwijl na afloop van den dienst iedere predikant met zijn gade gearmd door de Kerk naar de consistorie ging tusschen de rijen van menschen door.

Maar het heerlijkste is te weten, dat er daar werkelijk eenige duizenden zijn, die den nieuwen predikant opdragen aan God, en ook daarna zoo dikwijls toonen in offergaven met het werk van hun Herder en Leeraar mee te leven. Nog altijd zie ik met innige liefde naar een gehandwerkte tekst, die kwam op den dag, dat mijn man één jaar in Amsterdam was, met een... opgepoetsten rijksdaalder er bij voor zijn wijk. Nooit zijn wij te weten gekomen van wie dat pakje was, maar de hartelijke liefde konden wij er uit proeven.

De intrepreek van mijn man werd ook gedrukt. Ik wil er u hier en daar iets uit laten hooren, omdat gij zijn wezen daar mijn of meer uit

zult kennen. Hij liet het bijgaande vers van Jacq. E. v. d. Waals voorop afdrukken.

„DE HERDERSFLUIT“.

„Eens ging ik langs het lage riet,
 Dat ruischen kan en anders niet,
 Toen langs mijn pad een herder kwam,
 Die één van deze halmen nam,
 En dien besnoeide en besneed,
 En maakte tot zijn dienst gereed.
 Door dit gekorven rietje, dat
 Als dood hij in zijn handen had,
 Dien stemmeloozen stengel zond
 Hij straks den adem van zijn mond,
 En als hij blies, zoo zong het riet,
 En als hij zweeg, verstomde 't lied.
 De zoete, pas ontwaakte stem
 Bestond en leefde slechts door hem.

Zoo gaf ik gaarne wensch en wil
 In 's Heeren hand en hield mij stil.
 Zoo dan, als door een rieten fluit,
 Bij zwijgend eigen stemgeluid,
 Gods adem door mij henenblies,
 Hoe groote winst bij kleen verlies“.

Mijn man sprak: „Lieve vrienden, gij voelt met mij mede, welke ontroering mij vervult, nu ik hier in deze Kerk voor de eerste maal op den kansel sta. Deze Kerk, waar van den 30sten Maart 1814 tot het jaar 1898 onze vorsten zijn ingehuldigd; en onze bede is, dat het vele jaren nog moge duren, eer dit opnieuw zal geschieden. Deze Kerk, door burgers van Amsterdam alleen gebouwd en waar alleen burgers

van Amsterdam rusten: bij gindschen pilaar, naamloos onder zerk 231 neergelegd: de kousenkoopman-dichter Vondel. Daar in het choor: P. C. Hooft, met zijn spreuk: „Allen dezelfde”; daar ook de Ruyter de schrik des Grooten Oceaans; daar aan den Zuidmuur Jan van Speijk, de burgerwees en held; links achter mij Da Costa, gij bewogen profetenzoon, wiens vaderland was, waar de zon ontwaakt, die hier den 3en Mei 1860 te ruste werd gelegd, terwijl het orgel met den Psalm van het hijgend hert allen ontroerde, gij vriend van Willem de Clercq, gij die stervende zeide: „Gij, Jezus, zijt toch mijn beste Vriend”.

* * *

Ik denk op deze plaats aan den zegen, dien ik als jongen ontving, om slechts een enkelen naam te noemen, door Ds. Aalders, en door Ds. Snethlage, den man met het teere hart, wiens catechisant ik was, en door wien ik den stoot ontving om in plaats van koopman prediker te worden. Uit dien jongentijd zie ik nu nog in het leven u twee ouden eiken: Gronemeyer ¹⁾ en u, Wiersma, van wien ik een zegen ontving en naast wien ik nu sta.

* * *

Na mijn studietijd werd ik in 1906 herder te Odijk, onder mijn stille, diepe boeren, rasmenschen, en voorzoover zij waarlijk geloofden, rotsmenschen in Hem. Daar ook begon mijn werk in 1911 onder de gymnasiasten, dat voortging tot den huidigen dag. Veertien jaar diende ik mijn boerenvrienden, Toen riep Bloemendaal mij; en ik zie er velen

1) Ds. C. F. Gronemeyer had mijn man op 2 Mei 1906 te Amsterdam mede het proponentsexamen afgenomen. Toen hij als emeritus te Utrecht woonde, vroeg hij ons jaarlijks op de Utrechtsche Predikantenvergadering aan den maaltijd, waar wij dan met Ds. L. Heldring, L. C. Schuller tot Peursum, Van Gheel Gildemeester e.a. te gast waren. Bij onze intree te Bloemendaal was Ds. Gronemeyer in 1920 ook. Hij vertelde toen met zijn innemenden glimlach, dat hij in 1849 te Bloemendaal (waar hij was opgevoed bij den Rentmeester van „Elswout”) op catechisatie was geweest!

vanavond hier uit dat dorp, waar ik zoo kort was, maar dat mij onder den moeilijken arbeid dierbaar werd: met zijn Kerkeraad, allen mannen des Geestes, met zijn gezinnen van gebed en leven met Gods Woord, met zijn geestelijke opwekking, die God daar te voorschijn riep.

* * *

En nu riep gij mij, Gemeente van Amsterdam; neen God riep mij en ik verwacht Zijn Woord en den zegen der heilige Sacramenten om u die over te reiken.

Gij, die hier mij woudt inleiden, mijn vriend Berkelbach, ik dank u; vriend, morgen op den eersten Februari, van vijf en twintig jaren lang, vriend in Uw dierbare Ouders, Vriend in Christus.

Medearbeider aan mijn Kerk en aan mijn volk wil ik zijn, met ieder in deze Gemeente, van U, Heer Burgermeester, tot den jongsten dienaar dezer Gemeente en dezer stad. In het bijzonder vraag ik uw vriendschap, mannen en broeders in het Ministerie, in den Kerkeraad en in de Kerkvoogdij, en de uwe, gij vrouwen der predikers, draagsters in gebed van het werk uwer mannen, stille heldinnen in het doophek ¹⁾. Wie het goede in onze Gemeente zoekt, in welk ambt ook, kan zich verzekerd houden van mijn meelevens; vooral gij, mannen en vrouwen in Wijk 28, waar met dankbaarheid herdacht wordt uw werk, studiemakker, nu medearbeider Ds. Remme.

* * *

Gemeente, verheft u nu een oogenblik van uw zitplaatsen en gedenkt met mij hem, wiens opvolger ik ben: „Ds. Ahazuerus Voorhoeve, den trouwen, kloeken prediker, den priesterlijken zielszorger, den krachtigen bouwer, den vriend der zieken, den in het harnas gevallen herder, den in zijn Verlosser welbewust ontslapene, „Gedenkt uwer voorgangers, die u het Woord van God gesproken hebben, en volgt

1) Daar hadden in die dagen de Amsterdamsche domineesvrouwen haar aangewezen plaats.

hun geloof na, aanschouwende de uitkomst van hunnen wandel” (Hebr. 13 : 17). Amen”.

* * *

Velen vroegen mij: „Ziet gij er niet tegenop om naar Amsterdam te gaan?” Ik moet zeggen: neen. Want viervoudige liefde drijft mij!

Liefde voor mijn Kerk, van welke ik hoop, dat nieuwe kracht door haar schat in Bijbel en in den Heiligen Geest moge uitgaan over enkeling, gezin, gemeenschap;

liefde voor mijn ambt, het wondere ambt met zijn zorg en zijn verrukkenden zegen;

liefde — ja, gij die het hoort, begrijpt mij, nu ik het zeg — liefde voor Amsterdam, dat zich heerlijk opendoet aan d’Amstel en het IJ: waar ik schoolging, eerst bij mijn vader op de Marnixschool, toen bij IJzerman op de H.B.S., toen bij Hülsmann op de Handelsschool: Amsterdam, waar mijn moeder rust, waar ik mijn vrouw vond; liefde voor zijn grachten en zijn torens, meer nog voor zijn menschen; liefde, waar men een Amsterdammer voor moet zijn om haar vreugde te verstaan;

liefde voor het Evangelie van Christus, dat ik u mag brengen. Dat alleen verwacht gij van mij en dat alleen — de blijde Boodschap — die wil ik u brengen.

* * *

Mijn tekst is: Mattheüs 14 : 14: „En Jezus, uitgaande zag een groote schare, en werd innerlijk met ontferming over hen bewogen, en genas hun kranken”.

Ik zie vanavond een groote schare, en aan u wil ik zeggen: Jezus Christus is over ù innerlijk met ontferming bewogen en Hij geneest uw krankheid. Uit dezen open Bijbel spreekt het hart van God, en dat sprekende hart is uw Heiland, de Gekruisigde. Zijn bewogenheid is Zijn wezen; zij is het eigenlijke van wat God u te zeggen heeft. En daarom is het niet toevallig, maar vanzelfsprekend, dat het Evan-

gelie ons op die innerlijke ontferming van Hem zoo dikwijls wijst. Leest er dit Evangelie van Mattheüs op na en ge vindt er die uitdrukking vijfmaal ¹⁾).

Jezus ging uit uit de woestijn, waar Hij zich had teruggetrokken na den dood van Johannes den Dooper. Na diens dood was Zijn wandeling door Galilea als Degene, die komen zou, als de Verwachte, een tocht naar Jeruzalem, dat zijn profeten steenigt. Maar na het gebed op den woesten bergtop gaat Hij uit — opnieuw naar de schare. Hij is niet de hooghartige; midden onder die menigte draagt Hij Zijn Middelaarshart. Zij wil Hem Koning maken, en zij wil Zijn ware boodschap niet. Hij weet het, Hij, die zich aan hun Hosanna niet betrouwde, omdat Hij ze allen kende; Hij, die niet noodig had, dat iemand getuigen zou van den mensch, want „Hijzelf wist, wat in den mensch was” (Joh. 2 : 24, 25), maar Hij gaat tòch uit naar de schare, die doolt als schapen zonder herder — en Hij met het bewogen hart is de Herder.

Hij is innerlijk met ontferming over hen bewogen. Hij heeft met hen te doen; Hij is over hen ontroerd. Maar het is toch niet, zooals zoo dikwijls bij ons: ontroering, aangedaanheid, en dan met een traan in het oog en met het gevoel van machteloosheid doorgaan; zooals wij een courantenbericht over een kind, dat verdronk, ontroerd lezen en... het leven gaat weer door. — Hij is bewogen en Hij helpt. In de met mijn text gelijklopende plaats zegt Lukas (9 : 11): „Hij ontving de schare en sprak tot hen van het Koninkrijk Gods”. Die dolende, veelhoofdige menschenmassa spreekt Hij van Gods Maatschappij, Zijn Rijk en van het wonder, dat zij daarin is opgenomen. Hij schildert het paradijs niet als een tooneelscherm, maar Hij opent hun het paradijs van Zijn hooge priesterlijk hart, van het harte Gods, dat om hen bewogen is.

---

1) 9 : 36; 14 : 14; 15 : 32; 18 : 27; 20 : 34.

Mijn taak is om u dit Evangelie iederen Zondag bij de prediking en bij het heilig Sacrament te verkondigen. Zijn verbond is er. Zijn Evangelie is er. Er is geen verdoemenis voor die in Christus Jezus zijn. Mocht ik dan met een bewogen hart u uw Verlosser prediken. Uw gevoelens, die uw denken, voelen, willen, beheerschen, en zoeken te beheerschen, de uitgangen uws levens wil ik u klaar doen zien en het overwinnende-, ziele-, harte-overwinnende Woord van God aan u reiken. Nu nóg ontfermt Hij zich over de schare. Hij veracht haar niet. Hij vleit haar niet. Dat baatte haar ook niet. Maar Hij heeft u lief met rechtvaardige liefde. En dat verdraagt gij evenmin als Israël toen. De schare kruisigt haar Verlosser. Maar in Gods ondoorgrondelijkheid is het Kruis, dat wij oprichten, ons behoud. Dat heet gadelooze ontferming. Dat is liefdezegen, zegen voor onzen vloek; dat is liefde, waarvoor ik kniel en die ik aanbid. Hij weent over u, als eens over Jeruzalem. Och zaagt gij heden, wat tot uw vrede dient. Gij, groote schare, Hij ziet in u den enkelen mensch. Gij schare-man, gij schare-vrouw: Hij kent u. „Gods Zoon vergeet den broeder niet, dien Hij op aarde liet”. Hij kent u bij name. Gij zijt geen nummer bij Hem. Gij agent, met uw nummer; gij conducteur, met uw nummer op uw kraag; gij patiënt van kamer nummer zooveel; gij schooljongen, nummer zooveel op de lijst; de gevangene, een nummer in de cel; gij kantoorman met uw dikwijls vale leven; gij arbeider achter de machine; gij huisvrouw achter uw huishoudboek; Hij kent het schaap bij name en leidt het uit. „Hij zal zich ontfermen over Lo-Ruchamah (de niët-ontfermde); en Hij zal zeggen tot Lo-Ammi (niet Mijn Volk): Gij zijt Mijn volk; en dat zal zeggen: o mijn God” (Hosea 2 : 22).

* * *

En dan, mijn vrienden, als God u bewoog, grijpt dan uw roeping. Onze tijd roept om bewogen menschen, maar die dan: met Goddelijke, standvastige bewogenheid. „Stelt door de ontfermingen Gods uw lichamen tot een levende, heilige, Hem welbehaaglijke offerande” (Rom. 12 : 11). „Wij, wetende den schrik des Heeren, bewegen de

menschen tot het geloof en zijn Gode openbaar geworden, en ik hoop ook in uw geweten geopenbaard te worden" (2 Kor. 5 : 11). Als de Heer ons genas, kunnen wij niet laten te vertellen, hoe Hij zich onzer ontfermd heeft (Mark. 5 : 19; Hand. 4 : 20; Matth. 18 : 33).

Hij was bewogen over de schare. Weest gij het, als Zijne navolgers. Grijpt uw roeping. Den geestelijken nood zaagt gij op het diepst bij Zijn Kruis. Den balsem ontvingt gij zèlf; ge zijt Zijner zalving deelachtig; geeft de medicijn door met innerlijke bewegingen van Jezus Christus (Fil. 1 : 8; 2 : 1). Brengt de blijde mare, dat Hij in de schare den enkelen zwerver ziet, en uit de verlostte enkelingen zich een Gemeente vergadert ten eeuwigen leven.

Dat is Zijn Kerk, die de poorten der hel niet overweldigen zullen en waarvan onze Kerk de gebrekkige openbaring is; maar waarin Hij nog werkt en zielen tot Zich trekt. Strijdt dan mede om het gescheurde kleed der bruid te heelen; dat ook onze Kerk mag arbeiden aan haar hoogste doel: den bouw van de ònzichtbare Kerk, van het Rijk, dat er is en dat komt en waarbij God door een wonderbare genade het werk van ons, menschen, gebruiken wil. Maranatha, ziet Hij komt. Medearbeiders aan een nieuwe maatschappij, dat moogt gij zijn, gij schare. Hij heeft zèlf de stad gegrond. Zijn volk komt daarbinnen, door de oordeelen heen. Leeft en werkt dan als menschen, die weet, dat Zijn stad èn de weg er heen, er is. Wedergeboren menschen, die een samenleving vormen, gebouwd uit enkele persoonlijkheden, die groeien ieder naar hun aard, door Hem gekweekt. Gelijksnamige polen van een magneet stooten elkander af. Maar in Zijn Rijk zijn de vele deelen één in Zijn lichaam, waarvan Hij het hoofd is. Eén Rijk van persoonlijkheden. Is het: een-vierkanten-cirkel-willen? Het is de spanning; het is de oproep tot nederigheid; het is het niet-zien op zichzelf, maar alleen op Zijne eere; en het is mogelijk bij een bewogen hart, in beweging gezet door de genade van Zijn Kruis.

Mocht ik u profetisch en priesterlijk daarbij leiden, mijn vrienden. Ontdekkend en samenbindend; getuigend en met u den eeredienst in Zijn tempel volbrengend. Mocht ik u aanvuren tot nieuwe vreugde in

Zijn dienst; tot nieuwe wijding voor uw goddelijk beroep; tot gerechtigheid; tot deernis voor den aan uw hart toevertrouwd naaste. Grijpt uw heerlijke roeping: Gods brood — hoeveel en hoe weinig gij hebt doet niet ter zake — uit te deelen aan de schare; een riet te zijn, dat de Goddelijke Pijper gebruikt tot Zijn melodie.

Mocht in onze Kerk iets zijn van die kracht des Heiligen Geestes, die de harten beweegt bij Woord en Sacrament, bij catechese en zielszorg. De Herder is er. En laat ons het aan de dwalende schapen buiten getuigen: Komt tot Hem, die aan vermoeiden en beladenen rust geeft. „Ziet, hier is de beste weide; hier stroomt water, rein en frisch” (Gez. 220 : 2). O Groote, bewogen Herder, voor U knielt Uwe kudde neer. Geloofd zij Jezus Christus. Amen”.

XII. EERSTE AMSTERDAMSCH E JAREN

Het is wonderlijk in het leven: als men zeer goed gestemd en met blijdschap Gods weg wil gaan, krijgt men opeens soms een koude ontzucltering. Nog zie ik den eersten dag na de intree, toen ik even in onze eetkamer kwam, die vlak naast de voordeur was, en waar ieder dus een oogeblik gelaten werd, een net heer, met zoontje, zitten, die met een ernstig gezicht met mijn man, den nieuwen dominee van Amsterdam, zat te spreken. Ik trok mij dus dadelijk terug. Later hoorde ik, dat hij *f* 15.— kwam leenen, die wij zeer zeker binnen een maand terug zouden hebben, omdat ze alleen maar in een tijdelijken nood moesten voorzien. Er zou een handel in zeep mee begonnen worden. Maar nimmer is dat geld in onze beurs teruggevloeid. Men moet als nieuwe grootstads-dominee maar leeren, dat er altijd menschen zijn, die van je goede voornemens en hooge stemming willen profiteeren.

Zoo kon men er zeker van zijn (wat ons ook al onze Amsterdamsche jaren door overkomen is), dat op de avonden vóór de groote Christelijke Feestdagen (vooral Kerstmis) er altijd (soms keurig gekleede) personen kwamen, die dan op zijn minst een tientje wilden hebben. Helaas, die verhalen waren niet te gelooven, want na informatie bleken meestal de namen en adressen dan niet te bestaan.

Ik herinner mij een wanhopigen jongen man, die ook om *f* 10 kwam vragen, want zijn jonge vrouw, die een baby verwachtte, was ontijdig bevallen van een tweeling. Ze hadden, naar hij zeide, niets — niets — voor moeder noch voor de beide kinderen. Gelukkig waren wij zoo wijs, naam en adres te vragen. Hoewel het Zaterdagavond was, pakte ik van alles in, ging in ons wijkhuis allerlei babykleertjes halen en vlug

Domineesche.

met een taxi naar het adres, waar ik dacht al die ellende te vinden, maar... het was een pakhuis, dat in die steeg stond. Toen er dadelijk allerlei vrouwen kwamen kijken naar wat ik wilde, wist niemand iets van dat gezin af, nog minder van den tweeling. Dan kom je verdrietig thuis over zooveel boosheid, maar het is toch altijd verreweg het ergste voor de bedriegers.

Of dit op Zaterdagmorgen. Een mijnheer vertoont een mooien Engelschen brief: hij is benoemd op een sleepboot als stuurman en moet met die sleepboot van Southampton een baggermolen brengen naar Buenos Ayres. De sleepboot droeg den vertrouwenwekkenden naam van „Uncle Tom” („oom Tom” uit mevrouw Harriet Beecher Stowe's „Negerhut”). Hij zou gemakkelijk (zei hij) van Hoek van Holland naar Londen worden meegenomen. Maar het reisgeld Amsterdam—Hoek van Holland, dat was nu, wat ontbrak.

Wij: „Komt u om twee uur precies in de Hall van het Centraal-Station onder de klok, — dan gaat u naar den Hoek”.

Hij stond er op tijd, hield meteen de hand op om het „reisgeld” te innen. Maar zóó ging dat niet. Er werden voor hem een enkele reis Amsterdam—Hoek van Holland en een perronkaartje gekocht. Hij kreeg niets in handen, maar mocht mee naar den gereedstaanden trein. Het treinkaartje zou aan den hoofdconducteur ter hand worden gesteld en hem eerst in Schiedam bij het overstappen worden gegeven. Anders stappen ze in Haarlem uit en probeeren het overschot van het spoorkaartje aan het loket terug te krijgen.

Toen had de „stuurman” ineens zijn bagage niet! „Goed, hier hebt u een bon, waarop u bij een kruier uw bagage naar het station kunt laten bezorgen. Komt u dan vanavond om negen uur hier terug, dan gaat u beslist naar den Hoek”.

Om negen uur géén „stuurman”. 's Maandags vernamen wij, dat een reeks Amsterdammers hem op z'n mooien brief en praat vijf gulden ieder hadden verstrekt.

Een „collega” van dezen „stuurman” belde op Zaterdag één uur aan (dan is het Centraal-Bureau van den Armenraad, waar men alle

inlichtingen kan krijgen, gesloten) en vroeg reisgeld naar 's-Gravenhage. Hij zou 's Maandags als chef de réception in het „Hôtel des Indes” gaan werken. — „Komt u over een half uur even terug”. Den Haag opgebeld. Men wist daar van een nieuwen chef niets af. Om vijf uur eerst kwam de man terug aan de pastorie en zei: „Dominee, ik ben een zondaar; — krijg ik een gulden?” — „Een zondaar zijt ge — maar den gulden krijgt ge zoo niet”. Maar dan wroette weer in je de tekst: „om uwer onbeschaamdheid wille...” Als je alléén wat slimmer bent dan de arme vrager, heb je nog niet de ware liefde. M'n man zei meer dan eens: „Zalig zijn de voor de mal gehoudenen”.

We kenden ook een „groetenbrenger”, een speciale branche. Die zoekt in de familie-advertenties op, of er Indische adressen bij zijn. Dan komt hij eenige dagen later „de groeten” uit Indië brengen, praat als Brugman, verspreekt zich wel eens, maar redt er zich weer uit. Tenslotte vraagt hij heel even tien gulden te leen. De tien gulden bent u bij lichtgeloovigheid dan kwijt, en in Indië weet uw familie nergens van.

Een ander nam rouw-advertenties en inde aan het sterfhuis een paar dagen later een contributie ten name van een mooi philanthropisch doel. Bewogen betaalden velen. „Hoe was toch de geliefde overledene met sympathie voor edele doeleinden vervuld!” De quitanties bleken frauduleus te zijn.

Wij wisten van menschen, die alleen bestonden van de opbrengst van bedelbrieven schrijven. De goede adressen van gevers zijn een kostbaar bezit! Mijn man stond bij hen op de lijst van: „die doet het niet zoo maar; die onderzoekt eerst”. Ze wisten precies bij welke predikanten en pastoors (hier is óók de „Una Sancta”!) men met een klaaglijk verhaal geld los kon krijgen. Een enkele zei bij òns, dat hij er voor voelde om protestant te worden (met bijgevoegd verzoek om een rijksdaalder) om dan daarna bij den pastoor een zelfden wensch te uiten, maar nu om roomsch-katholiek te worden — op gelijke voorwaarde.

Sommige vragers kwamen bij ons in de vestibule en gingen met

dreigementen weg. Er behoorde ook altijd bij: „En dat zet op z'n deur „predikant”, wanneer wij de aanvraag eerst wilden onderzoeken.

Reisgeld aan z.g. „passanten” is alleen reisgeld, als men streng controleert, dat ze reizen. — Menschen, die in den laten namiddag beweerden dien dag nog niets gegeten te hebben — leugenaars! — Wie in den avond aan de deur geld voor nachtverblijf vroeg, kreeg een bon mee voor de „Metropool”, een volkshôtel van het Leger des Heils. Dan belden wij op: „Die en die komt; één nacht; één avondboterham en één ontbijt. Nota bij ons”. Als men dat de eerste keeren deed, moest men zich dadelijk uit de „Metropool” terug laten telefoneren ter contróle, dat de opgave van dat logies inderdaad door ons was opgegeven. Anders gaan de gasten met een verdraaide stem zèlf logies en eten bestellen, of geld vragen. Eén, wiens stem niet klopte, zeide: „Ja, ik ben wat verkouden”. Een ander belde na zijn maaltijd ons op en verkondigde ons: „Weet u wel, dat de jus in de Metropool niet zoo dik is?” Maar... de meesten gingen niet eens naar de „Metropool”. We kregen zelden een nota. De bedoeling van de vragers was: geld in de hand.

Een juffrouw, met een kapthoedje op, belde aan. Gewichtig: „Ik wilde den dominee persoonlijk spreken”. Ik zette haar dus in een gemakkelijken stoel in de bewuste eetkamer, riep mijn man en maakte zelf gauw een kopje koffie klaar voor het oudje. Toen ik het binnenbracht, hoorde ik haar juist zeggen: „En zesduizend gulden voor de blindeninrichting!” Terwijl ik weer verdween, dacht ik: „Nu, dat oudje zit er warmpjes in”. Maar wat bleek? Zij had mijn man gevraagd een lijst te willen maken van al de stichtingen, die zij na haar overlijden wilde bedenken. Zij noemde maar duizenden, na duizenden op, totdat mijn man haar waagde te vragen: „Is uw bezit zóó groot?” Toen kwam er uit, dat zij niets bezat, maar dat zoo heel graag zou wenschen! Arme, goede ziel! Zulke stakkerds moest men dan maar weer met een zoet lijntje het huis uit zien te krijgen.

De woorden van Frank Thomas: „Si tu veux être libre et fort, 'travaille”, („wilt ge vrij en sterk zijn, werk”) hebben ons altijd in het

bloed gezeten. Als men er dan nog achter zet: „Welzalig hij, die al zijn kracht en hulp alleen van U verwacht”, dan reist men zijn weg met blijdschap, ondanks duizenden moeilijkheden.

Wij kregen dus als wijk een groot stuk oud- en nieuwbouw in Amsterdam-Zuid, met als Kerk de Oranjekerk, in 1903 gebouwd door Ds. A. Voorhoeve. Er waren ook lokalen bij voor catechisatie, Zondagsschool, diaconessen-arbeid en ernaast lag een groot wijklokaal, het Oranjehuis, waar wij Kerstfeesten en jaarfeesten van de wijkverenigingen mochten houden. In het stuk „oudbouw” van Amsterdam-Zuid was ook een door mejuffrouw J. Everwijn Lange gesticht „Tehuis voor schoolgaande kinderen”. Dat was een „thuis” voor kinderen, wier moeders uit werken moesten, of ziek waren, en dan konden de kinderen naar het Tehuis gaan, waar zij beziggehouden werden, en 's middags een warm maal kregen. Toen onze dochter in 1932 de „Opleidingsschool voor Christelijk-Maatschappelijken Arbeid” afgeloopen had, werd zij gevraagd er directrice te worden, wat zij ook eenige jaren geweest is. Daar ontving zij een voorbereiding voor het grootere werk later bij de Stadszending in Leeuwarden.

Met welke droeve verhalen kwam zij dikwijls thuis. Wat zegt u van een ventje van vijf jaar, welks moeder juffrouw in een bioscoop is en dat daarom met de huissleutel op zak loopt? 's Morgens vroeg ziet hij moeder even, maar verder niet meer, want 's middags en 's avonds is moeder in den bioscoop en als het ventje 's avonds om 7 uur het „Tehuis” verlaat, doolt hij nog wat door de straten en gaat dan in zijn eentje naar hun kamerwoning, hangt nog wat uit het raam en moet dan maar zelf zijn bedje opzoeken.

Toen juffrouw Everwijn Lange met de wijkdiacones Zuster Van der Elst, of liever Zuster Jo, zooals allen haar noemden, het werk begon in buurt IJ, had die Wijk nog een slechte reputatie en waren daar vele huizen van ontucht. Ook heeft in onze Wijk, in de nu verdwenen Wiegelstraat, gewerkt Ds. J. C. H. Scholten, die toen nog candidaat was, een schoonzoon van Ds. Voorhoeve. Hij werd later een geweldig evangelist in Rotterdam.

Er waren in het oude stuk ook blokken zeer goede huizen, die solide, maar wat stijf gebouwd waren, en waar keurige werkmansgezinnen woonden. Mijn man kon er enorm veel huisbezoek doen. Vele catechisanten kreeg hij er door en daardoor weer een kern van trouwe kerkgangers, met wie wij spoedig al het lief en leed in hun gezinnen deelden.

De nieuwe straten met reusachtige huizen, alle flats, bergden in dien tijd vele moeilijke schapen. In dien woningnoodtijd waren vele van de huizen, die bedoeld waren voor betergesitueerden, verhuurd aan menschen, die iedere kamer onderverhuurden. Als men daar de groote voordeur in kwam, hoorde men soms een kabaal van belang, want in één kamer huisden soms zeven of acht menschen en kinderen. Toen de werkloosheid begon, gingen vele mannen maar met haring of ijskarretjes op stap om wat te verdienen en dat alles woonde daar in die mooie woningen, die daar heelemaal niet op berekend waren en in minder dan geen tijd er ook hopeloos verveloos en uitgewoond aan toe waren.

Wij organiseerden weldra „Wijk”-avonden om een klein beetje zon in die moeilijke levensomstandigheden te brengen en een onderlingen, christelijken band te kweeken. Den eersten wijkavond gaven wij in het gebouw „Heystee” op de Heerengracht. Wij hadden een paar honderd wijkbewoners geïnviteerd, en dronken gezellig met elkaar thee. Onze vriend Ds. le Roy declameerde, en mijn man sprak over „Huisbezoek”. Zulke avonden hebben het groote voordeel, dat een paar honderd wijkbewoners dan tenminste weten, wie hun dominee en zijn vrouw zijn, en dan ook hooren, dat die graag hun vrienden willen zijn, en ten allen tijd hun ten dienste staan.

Toen wij in 1923 te Amsterdam kwamen, waren er in de Zuiderkerk kinderdiensten, daar die Kerk in het centrum van Oud-Amsterdam door de Gemeente niet meer erg gezocht was. Die kinderdiensten waren omstreeks 1900 door Ds. Schuller tot Peursum met groote liefde daar gehouden. Alle kleine diaconie-weeskinderen kwamen daar; ook burgerweezen en de kinderen van „Jonker”, zooals zij genoemd werden,

naar den vroegeren directeur van de „Toevlucht voor Onbehuisden”. Mijn man probeerde vele van die diensten, door ruiling met andere predikanten, te mogen houden. Wij vonden het heerlijk, daar met al die lammeren te zijn, voor hen te bidden en te trachten er een voor hen aantrekkelijken dienst van te maken, zoodat het geen straf, maar een blijdschap voor ze werd, zoo'n kerkdienst. Zeer zeker kwam er een schoon contact tusschen den dominee en al die lieve kinderen, die aan zijn lippen hingen en er zullen er, denk ik, bij zijn, die daar een zegen kregen voor hun verdere leven. Mijn man liet reeds een van de eerste keeren mooie liturgieën drukken met een plaatje van de Zuiderkerk er op. Misschien vinden in later jaren sommigen van die kinderen dat blaadje nog eens terug in hun kerkboek en denken ze nog eens met vreugde aan die uurtjes, dat hun de „Blijde Boodschap” gebracht werd.

Ook hadden wij in die steenkoude Kerk met de kinderen Kerstdienst. Den vorigen dag had ik met jonge meisjes uit onze Wijk honderden chocoladekransjes in mooi wit papier gepakt, en met een lintje er een tekst opgebonden. Vriendelijke, smakelijke pakjes, die ieder na het beëindigen van den dienst kreeg. Dat is het begin geweest van de kinderkerstdiensten, die nu nog in de Westerkerk gehouden worden en waar uit iedere Wijk dan een heel troepje kleine kinderen mogen komen.

Ook werd toen het Kerkkoor „Omhoog” gesticht, waar mijn man eere-voorzitter van was en dat bij feestelijke gelegenheden de kerkdiensten opluisterde. Ons is gelukkig niet overkomen wat een anderen predikant weervoer, die lang en niet-boeiend preekte, en eindelijk zijn horloge te voorschijn haalde en met plechtige stem zei: „En, wat zullen wij nu tot al deze dingen zeggen?”, waarop een grotere weesjongen grif antwoordde...: „Amen, dominee”. De weeshuis-directeur gaf den knaap geen straf.

In 1929 werd tot onze smart de Zuiderkerk gesloten. Toen wisten wij niet, dat wij later zouden probeeren de kosterij van de Zuiderkerk voor onszelf te huren als pastorie bij ons werk in de binnenstad.

In die jaren begonnen (Maart 1925) in de Nieuwe Kerk op den Dam de jeugdbeurten, éénmaal per week, voor jonge menschen van 18 tot 30 jaar. Die beurten namen geweldig op. In 1928 volgde een jeugdbeurt, ook eens per maand in de Oude Kerk, later eveneens in de Bethlehemskerk over het IJ. Het was en is een prachtig gezicht: die oude Kathedralen, gevuld met een paar duizend jonge menschen. Zij ontvangen allen een gedrukte liturgie, waarop ook de te zingen verzen staan .

H.M. onze Koningin was in dien tijd eens met Haar gemaal Prins Hendrik en onze Prinses Juliana voor het jaarlijksche bezoek te Amsterdam. Vroeger wist men altijd, dat de Koningin, in Amsterdam zijnde, naar de Nieuwe Kerk ging. Maar dat werden per slot zulke onheilige diensten door den toeloop van volk, dat de Koningin besloot, zonder dat men vooruit wist waar, dan eens hier en dan eens elders te kerken. Alleen kreeg de predikant, die de beurt had, dan 's Zaterdagavond even bericht.

De Zaterdagavonden zijn in ons huis altijd heerlijke, huiselijke avonden geweest. Mijn man heeft altijd de gewoonte gehad vóór in de week zijn preek voor te bereiden en haar op Zaterdag slechts rustig te overdenken en uit het hoofd te leeren. Het is aangenaam luisteren, als de predikant niet behoeft te lezen op den kansel. Zoo zaten wij allen genoegelijk in onze woonkamer op Zaterdagavond 29 Mei 1926, toen er om halftien gebeld werd en een Kamerheer van H.M. de Koningin binnen gelaten werd en mijn man vertelde, dat de Koninklijke Familie het plan had den volgenden morgen bij hem te kerken, wat juist een jeugddienst in de Nieuwe Kerk zou zijn. Heel gezellig bleef de Kamerheer van Hare Majesteit thee drinken en praten en vertelde ook, dat de oude gewoonte, die er vóór den oorlogstijd was, n.l. dat de predikant, bij wien H.M. onder het gehoor geweest was, op het Paleis gevraagd werd om het middagmaal te gebruiken, weer in eere was hersteld, en mijn man daar dus Zondagavond half acht verwacht werd. Bij het heengaan zei de Kamerheer tot mijn man: „U wordt verwacht in rok en

witte das". Welk een ontsteltenis: mijn man bezat geen rok. Zoodra de Kamerheer vertrokken was, zijn mijn man en ik geheel Amsterdam door gevlogen om nog een rok te bemachtigen, maar alle zaken waren reeds gesloten. Mijn man, die altijd even kalm is, troostte mij met: „Nu, het duurt nog lang eer het morgenavond halfacht is". Ik, als huisvrouw, kon dien nacht er niet rustig van slapen. Gelukkig kwam er 's Zondags na den kerkdienst uitkomst.

De dienst was indrukwekkend. Even voor de Koninklijke Familie binnenkwam, beklom mijn man den preekstoel der Nieuwe Kerk, vertelde aan de jonge menschen, dat de Koningin met den Prins en de Prinses in de Kerk zouden komen, en verzocht de jongelui om niet met hun hoofden te draaien en naar de Koninklijke Familie te staren, wat zij ook keurig volbracht hebben. Daardoor dan ook bleef het een geheel gewone en ordelijke dienst.

Heerlijk vond ik het te zien, dat onze Prinses alle verzen van „De Heer is mijn Herder, 'k heb al wat mij lust" enz. geheel uit Haar hoofd en met zoo'n ernstig gelaat meezong. De prediking was over Johannes 10: 10b: „Ik ben gekomen opdat zij het leven hebben en overvloed hebben". En het thema was: „Levensnegatie?" Ik herinner mij, dat mijn man begon met te zeggen, dat hij op een schutting had zien staan met groote letters: „Godsdienst is opium". Dus dat wilde zeggen dat er nog van die domme, suffe menschen waren, die in godsdienst geloofden en hun betrouwen hadden, maar dat waren zielige wezens... Daar tegenover, wat de Heer zegt: „Ik ben gekomen opdat zij het *leven* hebben en *overvloed* hebben". Wij zongen na de prediking: „Hoe zalig is het volk, dat naar Uw klanken hoort, Zij wand'len Heer, in 't licht van 't Godlijk aanschijn voort, Zij zullen in Uw naam zich al den dag verblijden, Uw goedheid straalt hun toe, Uw macht schraagt hen in 't lijden, Uw onbezweken trouw zal nooit hun val gedoogen, maar Uw gerechtigheid hen naar Uw woord verhoogen". Dit kostelijke zingen uit een paar duizend jonge menschen-monden had niets van een verdoovingsmiddel.

's Avonds had mijn man dus de eer om aan H.M.'s disch deel te

nemen en graag zou ik u van alles ervan vertellen en het menu, dat nu voor mij ligt, u overschrijven, maar eerbiedige bescheidenheid verbiedt dat. Maar zeker is het, dat het voor mijn man een mooi levenssouvenir is.

In onze eerste Amsterdamsche jaren moest er een nieuwe Kerk in Amsterdam-Zuid komen. Dr. Los en Ds. Poot begonnen daar gelden voor te verzamelen. Na het vertrek van Ds. Poot naar Haarlem werd dit aan mijn man overgedragen. Het kapitaal was toen, als ik mij goed herinner, ongeveer *f* 20.000 en het moest *f* 250.000 worden. Mijn man zei altijd: „Er is voor een zaak zooveel geld, als je geloof hebt”. Wat leer je je gemeenteleden in zoo'n tijd liefkrijgen en vereeren. Als onze brievenbus kon vertellen van al de stille geefsters en gevers, dan zou men er iets van verstaan, hoe door de Gemeente de Kerk van Christus wordt gedragen in hart en gebeden.

Een paar treffende voorbeelden wil ik u daar graag van verhalen. Er waren twee vriendinnen, die ons iedere maand, jaar in jaar uit *f* 3.— in de brievenbus stopten en dan stond er op de enveloppe: „Eén uur loon”. — Op een avond moest ik naar een zieke en terwijl de tram er aankwam (ik kon vanaf de halte precies in ons portiek kijken) zag ik een heel oude juffrouw met kapothoedje op, die zeer moeilijk liep, bij ons aanbellen en dacht ik: „Hoe jammer, dat ik haar nu niet even kan ontvangen, want zij heeft misschien zorgen”. Van mijn bezoek terugkomende vroeg ik ons dienstmeisje, of die oude juffrouw een boodschap achtergelaten had. Neen, zij had alleen een brief afgegeven. Hoè verbaasd waren wij, toen er *f* 500.— uit dien brief kwam, waar alleen op stond: „Met dank aan God. Voor de Willem de Zwijgerkerk”.

Dan had mijn man bedacht wat hij noemde: „Het oude dubbeltje” voor de meubileering van de W. d. Z. kerk. Hoeveel duizenden zakjes met dubbeltjes kwamen er niet uit onze bus! Komt ge ooit in Amsterdam en bezoekt ge de Willem de Zwijgerkerk, denk dan als ge het mooie meubilair ziet, een oogenblik aan al die stille offers, die daarvoor in het geloof gebracht zijn.

En dan ons „Mijnheertje”. Wie was dat? Tot op den huidigen dag is het mij onbekend. Maar zoo om de zes of acht weken werd er bij ons 's morgens meestal tegen 11 uur gebeld, en daar ons meisje dan boven aan de slaapkamers werkte, deed ik open. Dan stond daar een heer, die zijn hoed afnam en zei: „Goedenmorgen mevrouw, wilt u zoo vriendelijk zijn dit aan den dominee te geven?” U begrijpt onze verbazing, toen ik den eersten keer die enveloppe bij mijn man bracht, die hem opendeed en er een kleine enveloppe in vond, waar op stond „voor de Willem de Zwijgerkerk” en waar f 1000.— in zat. Dat heeft, naar mijn gedachte, zeker wel een paar jaar geduurd, dat ik die geregelde bezoeken kreeg. Daar ik begreep, dat die mijnheer zich niet bekend wilde maken, was het altijd hetzelfde: „Goedenmorgen mevrouw, wilt u dit aan den dominee geven?” en ik: „Goeden morgen, mijnheer, wel bedankt!” Welk een prachtig geven, nietwaar? Zoo in de stilte. Zoo zijn er ontelbaren geweest in ons kostelijk Amsterdam, die van hun overvloed of uit hun schamel inkomen hun offers gebracht hebben.

Er waren ook eenige dames, die voor hetzelfde doel wat handwerken gemaakt hadden. Nu een middel bedenken, dat ze het meeste zouden opbrengen! Lieve domineesvrouwen, die dit leest, weet dat een pastorie voor de Gemeente een heel aantrekkelijk punt is en daarom: „Gebruikt dat huis voor alles, wat het ons door God opgedragen werk zegenrijk kan maken, en ziet dan maar nooit tegen drukte op, want dat is het rijkelijk waard”. Wij bedachten, dat het zeker het aardigste zou zijn, die 50 à 60 handwerken in ons eigen huis te verkoopen. Daarom van de eetkamer een gezellige winkel gemaakt. Wij kregen ook bloemen en vruchten voor het verkoopdagje en het was in den zomer, dus werden de deuren uit de kamers gehaald, overal gezellige zitjes gemaakt in de woon- en studeerkamer, ook in ons tuintje, waar wij de ouderwetsche losse kerkbanken, met groen saai bekleed, uit de Nieuwe Kerk voor leenden en tuinparasols uit het Diaconessenhuis. Daar kon dan 's morgens een kopje koffie en 's middags thee gedronken worden, met eigengebakken koekjes.

Mijn man had een keurig invitatie-kaartje laten drukken en dat gezonden zoowel aan de rijkste, als aan de armste getrouwe gemeentelieden. En wat was het resultaat? In de allereerste plaats een hemelsche dag, door de in de liefde Gods vereenigde menschenkinderen. En aan het slot de opbrengst van *f* 1000.— voor de Willem de Zwijgerkerk. De paar handwerken waren alle al vóór twaalven verkocht. Maar dat hinderde niets, want 's middags brachten de kopjes thee soms *f* 40.— per stuk op, ook wel 3 of 4 centen, maar dat was even veel!

Wij aten dien middag in onze met overvloedige meubels opgepropte keuken, op een kluitje gezeten, een bord soep. Daarna met z'n allen sjouwen, om het huis weer op orde te krijgen. Ik dank hier nog eens onze lieve kinderen en ons dienstmeisje, die bij al onze experimenten altijd zoo enthousiast meehielpen.

Op 16 October 1929 was de stand van de giften voor de Willem de Zwijgerkerk op *f* 183.035.93; op 29 Dec. 1929 op *f* 188.047.40 en op 30 September 1931, op den dag, waarop mijn man 25 jaar predikant was, kon hij de Willem de Zwijgerkerk geheel schuldvrij aan den Kerkeraad overdragen. Dat was een schoone dag!

Mijn man had ook een gift van *f* 50.000 gehad, onder conditie nooit te vertellen, van wie die gekomen was. Is het niet heerlijk, dat er op de zondige en dikwijls zoo droevige aarde, nog zóóvele dankbare kinderen Gods zijn? Den ouden dominee Hoedemaker hoorde ik eens zeggen bij een prediking: „Weet ge wel, dat de wereld misschien vanuit een zolderkamertje geregeerd wordt?” Hij bedoelde: door de gebeden van een arme ziel, die gelooft aan de woorden van den Heiland: „Al wat ge begeeren zult in Mijn Naam, dat zal Ik u geven”.

In Gods Woord staat: „Wanneer de Zoon des menschen komt, zal Hij geloof vinden op aarde?” Als ik die woorden lees, dan zie ik óók langs mij heengaan al die dierbare vrienden, die wij in ons pastorale leven hebben mogen leeren kennen en die hun vaste vertrouwen op den Drie-Eenigen God nooit verloren hebben, en van

Hem alles verwachtten voor wereld en menschdom. Mochten wij er zelf iets van bezitten, wetende, dat het geloof is een vaste grond der dingen, die men hoopt en een bewijs der zaken, die men niet ziet.

Dat was dus de bouw van de Willem de Zwijgerkerk. Die zaak ging zoo onder het gewone herderlijke werk door. Hier wil ik een klein stukje laten volgen van mijn mans hand, waar boven stond: „Wat doen ze?”

„Wat doen ze?” „Ik zou preeken en voor den dienst zei een vriend: „de dominees hebben een kalm vak, een uurtje in de week praten en verder?” Die vriend was te oud om voor dit „kalme vak” nog te gaan studeeren. Anders...? Ik geef hier mijn lijstje over de afgelopen week. Zondagmorgen gepreekt in de Overtoomkerk over een text, die m'n hart en al m'n denken vorderde (1 Johannes 5 : 6). 's Middags bezoek. 's Avonds om 7 uur gepreekt in de open lucht in het Weteringplantsoen. Daarna naar de Muiderpoort en nogmaals gepreekt om 9 uur in de tent voor 2000 menschen. Half elf thuis. Maandagmorgen litteratuur en twee boodschappen; 11 uur ministerie-vergadering; twee bezoeken; om 7 uur catechisatie; om 9 uur gepreekt in de tent. Half elf thuis. Dinsdagmorgen de „Herdersstaf” geschreven; 's middags huisbezoek; 's avonds catechisaties. Half elf thuis. Woensdag preek voor Zondag gemaakt; 's middags huisbezoek; 6 uur thuis; dadelijk weer weg, bij een stervende gehaald; 7—9 catechisaties; 9—10 spreekuur, geen oogenblik stil; daarna een bezoek; elf uur thuis. Donderdagmorgen aan mijn preek gewerkt; mijn lessen geprepareerd; 11 uur bezoek; 12—12 $\frac{1}{4}$ gegeten; 12 $\frac{3}{4}$ huwelijks-inzegening; kerkeraadsstukken bestudeerd; correspondentie; een zieke bezocht; 4—4 $\frac{1}{2}$ conferentie; 4 $\frac{1}{2}$ —5 $\frac{1}{2}$ catechisatie; 5 $\frac{3}{4}$ —6 gegeten; 6 $\frac{1}{2}$ cursus gegeven; 7 $\frac{3}{4}$ kerkeraad; daarna bespreking; 11 $\frac{1}{4}$ thuis. Vrijdagmorgen Theologie gestudeerd; 2 $\frac{1}{2}$ uur vergadering Chr. Kweekschool; 4 $\frac{1}{2}$ —6 $\frac{1}{2}$ catechisaties; gegeten; geprepareerd; 8 uur gepreekt in de tent; 11 uur thuis. Zaterdag aan mijn preek gewerkt; zes bezoeken. Zondag 10 uur preek; 2 uur preek; 8 uur preek... Ook heb ik een vrouw, o ja, en ook nog drie kinderen in hun moeilijksten leeftijd. Die vriend had

wel gelijk. 't Is maar goed, dat de predikanten nu pensioen zullen gaan krijgen".

Wij waren dus van 1923 tot 1929 in Wijk 28 van de groote stad Amsterdam. Als het u als ons gaat, dominees en domineesvrouwen uit andere groote steden, dan bestaat voor je alleen dat toevertrouwde stuk. Hille Gaerthé heeft een boek geschreven: „De plaats waarop gij staat". Nu, dit toevertrouwde stuk heeft àl je liefde, àl je gebed, àl je hoop. Mijn man had aan het Kerkelijk Bureau alle namen van de menschen gevraagd, die hun hoofdelijken omslag betaalden en vond, dat die het eerste recht hadden op een bezoek van hun wijk-predikant, opdat je dan ook samen met die trouwe kern kon bidden en opbouwen. Het zijn kostelijke jaren geweest.

Er kwamen vele catechisanten, van wie er later ook eenigen deel uitmaakten van onze staf in de „Binnenstad". Tot op heden geven ze er hun trouwe liefde aan. Bij de aanneming van de jonge menschen maakte ik van de studeerkamer, die wij dan weer leeghaalden, een soort kapel, waar mijn man en een paar ouderlingen de jonge menschen ondervroegen en daarna hadden wij dan in onze woonkamer een gezellig uurtje. Ik heb altijd bijzonder gehecht aan „kleine liefdedaden" en ik geloof, dat een kleine liefdedaad in zoo'n gewichtig uur in het leven van jonge menschen een onvergetelijken indruk nalaat. Je mag dan als zuinige huisvrouw, misschien eens even denken: „o wee, mijn arme traplooper", maar alles moeten wij in dienst van onzen God stellen, want wij zijn in alles verrijkt in Hem. En hoèvele pastoriebewoners kunnen mij stilletjes nafluisteren: „Niets hebbende en nochtans alles bezittende".

Als het dan weer Heilig Avondmaal was, zond mijn man aan alle oud-leerlingen brieven: „Vergeet het Heilig Sacrament niet". Zoo hadden wij dan soms meer jonge dan oude menschen aan den Heiligen Disch. En we hielden heerlijke oud-leerlingenavonden. Eens ontving mijn man een ondertrouwkaart van iemand, die vele jaren geleden zijn leerling was geweest. Na een gelukwensch schreef hij: „U zeide eens in de Oude Kerk: „Schapen, schapen mijner kudde, waar zijt gij

gebleven?" Daarom zond ik u mijn kaart". Ook na ons heengaan uit Amsterdam-Zuid bleven velen met ons meeleven. Nieuw-Amsterdam en de Binnenstad waren zoo geestelijk één. Wat al lief en leed hebben wij samen gedeeld! Vele, lieve pasgeboren kindertjes bewonderd, aan misschien nog meer ziek- en sterfbedden gestaan. Gouden bruiloften meegemaakt, waarbij de burens de heele straat versierd hadden. Het is mij altijd nog een raadsel, hoe je aan zulke hooge huizen guirlandes van groen met papieren rozen van den eenen kant naar den anderen kant van de straat kunt brengen.

Wij ontdekten in die Wijk een zéér muzikalen jongen, nu de bekende organist van het Concertgebouworkest, Piet van Egmond, die ook altijd, nu met zijn lieve vrouw, een warm plekje in ons hart behouden heeft. Piet van Egmond bespeelde vele jaren als vriend het orgel bij de lezingen van mijn man in de Engelsche Kerk op het Bagijnhof. Later gingen wij met hem naar Londen en speelde hij op het orgel in Southwark-Cathedral en in de Westminster Abbey. Daar zaten we in de stille, nu ledige, Abdij op de hooge orgel-galerij. De eeuwen historie zweefden om ons heen. Het milde schemeravondlicht vloede door de gothische ramen met het gebrande glas. En Piet van Egmond speelde Bach — onvergetelijk. We dachten aan Wesley, Charles Kingsley en Shakespeare.

Eenmaal maakten wij in de Wijk ook zoo iets als een sprookje mee. Er woonden twee juffrouwen van keurige familie, maar die door droeve omstandigheden geheel verarmd waren. Wij kwamen er graag, en als ik eens wat bijzonders had, vroeg ons dochttertje altijd, of ze er iets van aan die juffrouwen mocht brengen. Het waren een paar heldinnen, want ze leefden met een broer, dien zij door haar trouw en zorg steunden. Maar denkt u nu eens onze verrukking, toen die lieve en hoogstaande menschen van een familielid een prachtig kapitaal erfdén. Ik weet, dat ik er dagenlang van van „mijn stukken" was en onze kinderen tegen mij zeiden: „Moeder, het lijkt wel, of u die erfenis gekregen hebt". Maar ik geloof niet, dat ik dan zóó blij had kunnen zijn; want, denkt u het u eens in; haast geen dek, geen kleeding en

al de ellende van fatsoenlijke armoede en nu te denken: „Dat nooit meer!”

Weet u, wat ik zoo groot vond van die beide juffrouwen? Den Zondag daarop zaten zij in haar zelfde doodeenvoudige kleeren in de Kerk; zij bleven voorloopig nog op haar kleine woning wonen; alles ook mede, omdat zij dit het beste achtten voor haar broer om dien zachtjesaan aan de veranderde omstandigheden te laten wennen. Nu konden zij zelf weldoen en het ontroerde ons dan ook zeer, toen de winter kwam, dat de eerste tien gulden voor brandstoffen voor de armen van haar beiden kwamen.

Ook herinner ik mij nog de groote drukte, die wij hadden voor de Drie-kerken-bazaar. Ds. Van Hoogenhuyze bouwde de Elthetokerk. Ds. Le Roy was heel hard bezig om geld bij elkaar te krijgen voor een Kerk in zijn stad „zonder tempel”. Toen hij n.l. in 1911 predikant te Sloterdijk werd, was dat een boerendorp op een half uur lopen buiten Amsterdam. Maar al spoedig na zijn komst werden er ontzaglijke complexen huizen gebouwd, alle drie hoog, straat na straat. En omdat het grasland vroeger onder Sloterdijk ressorteerde, werden de vele tienduizenden menschen, die nu op dat grasland gingen wonen, kerkelijk tot Sloterdijk gerekend. En mijn man moest het geld voor den bouw van de Willem de Zwijger Kerk bijeen collecteeren.

Over die Kerk in Sloterdijk, later de „Jeruzalem-Kerk” genoemd, wil ik nog iets vertellen. Andere dominees kunnen er uit leeren, dat men moet vertrouwen en niet versagen. Ds. Le Roy en mijn man waren tegelijk aan de Utrechtsche Universiteit geweest, leerlingen van Professor Valeton, verloren elkaar toen eenige jaren uit het oog, totdat die lieve menschen, Ds. en mevrouw Le Roy, welke twee kinderen bezaten, een meisje en een jongen, hun kleine kereltje weer moesten afstaan aan Hem, die het hun had toevertrouwd. In die dagen van smart werden wij door vriendenbanden voor het verdere leven verbonden.

In het begin van ons pastorale levensverhaal vertelde ik u al, hoè eenvoudig toen alles toeging. Zoo waren de vacantiетijden ook van

LITURGIE VAN DEN JEUGD-
DIENST IN DE ZUIDERKERK

OP ZONDAG 17 JUNI 1923
VAN 10 TOT 11 UUR

De dienst begint om 9.50.
Ieder zij dan aanwezig.

Psalm 100 : 1, 2, 3, 4) } Voor-
Lezen : Psalm 119 : 1-12 } zanger
Gezang 4 : 1 en 7 (Predikant
komt op den kansel).

Votum.

Lezen : 10 Geboden.

Staaude zingen : Berijmde
10 Geboden vers 9 (achter
de Psalmen).

Gebed.

Tekst lezen : Prediker 12, 13
en 14 :

Van alles, wat gehoord is, is het
einde der zaak : Vrees God en houd
Zijne geboden, want dit betaamt
allen menschen ; want God zal ieder
werk in het gericht brengen, met
al wat verborgen is, hetzij goed of
hetzij kwaad.

Psalm 33 : 2 en 7 (collecte).

Preek over : De verantwoorde-
lijkheid van ons leven.

Gezang 62 : 9 (staande).

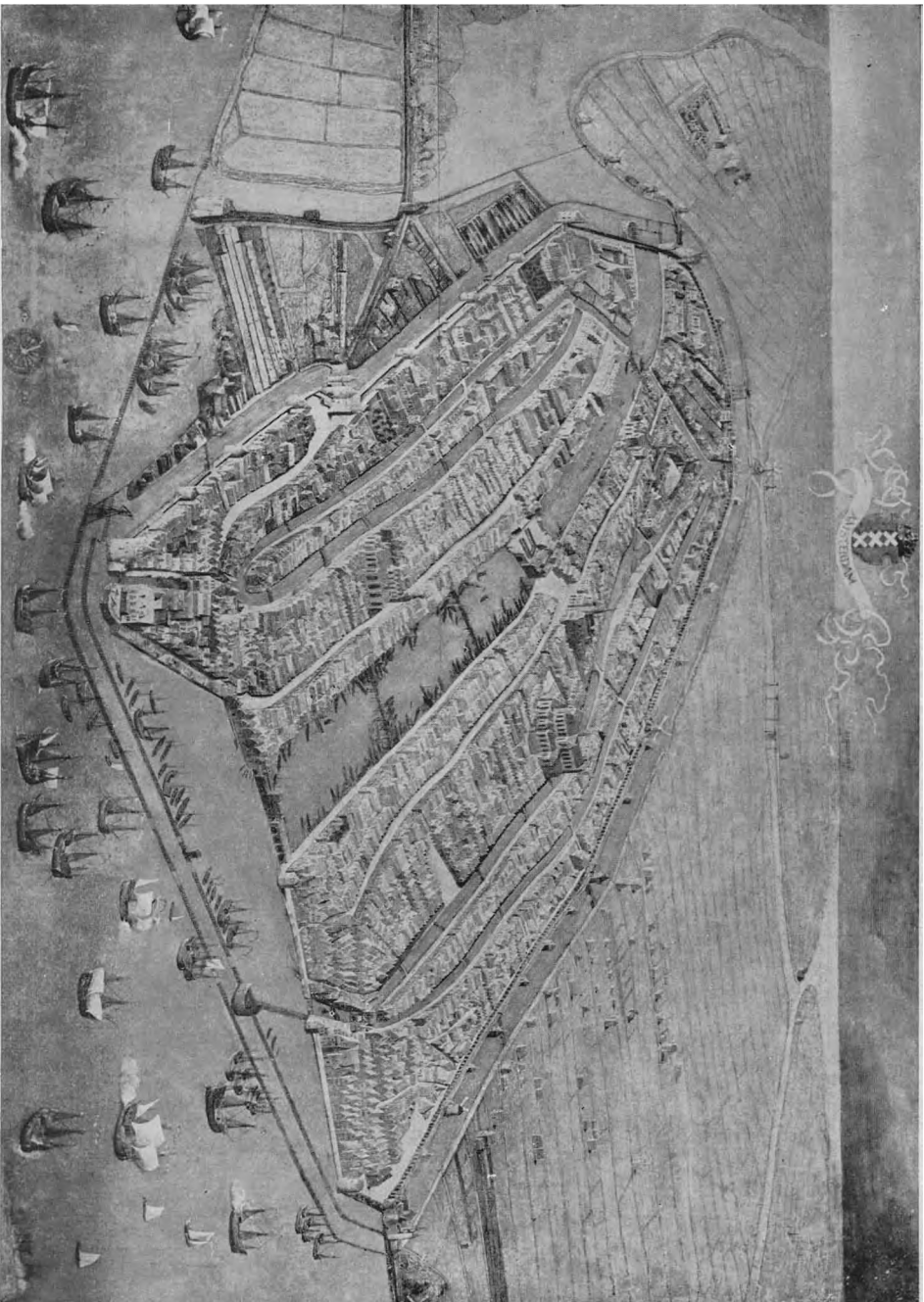
Dankgebed.

Psalm 86 : 6 (staande).

Votum.

Vriendelijk verzoek, deze Litur-
gie in zijn kerkboekje te leggen,
stipt te volgen, goed naar het
orgel te luisteren en door vol-
komen stilte den dienst inder-
daad eeredienst te doen zijn.

(Behoort bij blz. 102)

De Oude Binnenstad in 1538
naar de schilderei van Cornelis Anthonisz. (Jaarboek „Amstelodanum” 1932)

(Blz. 120)

een soberen eenvoud. Onze vacaties waren om veertien dagen bij de familie Le Roy te zijn en hùn vacantie was, dat zij veertien dagen bij ons in Odijk kwamen, waar wij de heerlijkste herinneringen aan hebben. Wij maakten tochtjes met onze roeiboot op den Krommen Rijn, en op mooie zomeravonden zaten wij buiten onder den magnolia-boom (gaat u in het voorjaar maar eens door Odijk, dan kunt u de prachtigste magnolia uit ons heele land zien) en Ds. Le Roy las ons mooie verzen voor.

Dit dan in het voorbijgaan. Maar in die paar weken, als wij in Sloterdijk waren, was er den eersten Zondagavond altijd een feestelijkheid. En waar bestond die uit? Ds. Le Roy, die alle plannen van de uitbreiding van Amsterdam gezien had, wist, dat er in afzienbaren tijd een huizenzee zou gebouwd worden op gronden, die kerkelijk onder Sloterdijk hoorden. Daarom had hij aan zijn trouwe gemeentelieden busjes gegeven, om daar op bijzondere gedenkdagen en op de Zondagen een kleinigheid in te doen. Kwamen wij dan eens per jaar in Sloterdijk, dan werden de busjes opgehaald en maakten wij die op dien bewusten Zondagavond open en werd de inhoud ervan geteld.

Met welk een enthousiasme maakten wij ze open. Nog hoor ik Ds. Le Roy zeggen, bij een busje, dat propvol met halfjes, centen en halve stuivers was: „Kijk jelui toch eens, wat een hartelijk busje”. Ja, dat zijn de giften, die in Gods oog zooveel waarde hebben. Als u dus ooit in de „Jeruzalemkerk” zit of die kerk eens gaat bekijken, dien prachtigen tempel, bedenk dan, dat ook deze grootendeels gebouwd is uit zulke verscholen liefde-offers. Arme menschen, die denken dat de Kerk achteruit gaat en niets doet. Neen, blijft maar vasthouden, dat Christus Zijn Kerk in stand houdt. Mocht Hij ons allen als Zijne dienaren willen gebruiken.

Maar nu de Drie-kerken-bazaar zelf. O, o, de kelder vol, onder tafels, canapé's, kasten; boven op kasten: alles wat maar binnen kwam; en al de lieve menschen, die wat brachten en dan graag meteen een babbeltje met de domineesche maakten! In zulk een tijd blijft je eigen naai- en stopwerk maar liggen, hoor je rustig allerlei verhalen aan en je

schenkt maar kopjes koffie en thee, wat dan toch ook maar het minste is, wat je doen kunt bij zooveel liefde-daden van gemeenteleden. En het resultaat? De bazaar werd gehouden in het Paviljoen van het Vondelpark en bracht in drie dagen met een verloting dertigduizend gulden op. Is dat niet de moeite waard om er het een poosje overstelpend druk voor te hebben?

Weet u nog, dat ik u vertelde, toen wij als jonge mensen naar onze eerste Gemeente gingen, van onzen eersten catechisant? Nu, op een avond vóór Kerstdag ontvingen wij een briefje van een ouderling, die ons schreef, dat er in een drukke volksstraat op de bovenste étage op een kamertje een paar mensen met een baby huisden, die zelfs het allernoodigste voedsel niet hadden. Dat treft op zoo'n avond dubbel, als je eigen dierbare pastorie met bezemen is gekeerd en alles glimt en blinkt en de heel kleine, maar mooie witte kerstboom staat te wachten.

Dus gauw van alles ingepakt, wat ik maar even kon missen en 's avonds om 10 uur nog met de tram naar het bewuste adres, waar ik de donkere trappen opstommelde en boven vóór aan de deur klopte, die door een man in kapotte kleeren werd opengedaan. Hoè hebben wij elkaar staan aanstaren, want daar zag hij, onze oude koetsier, zijn domineesvrouw uit Odijk en ik zag hem terug, van wien we wel wisten, dat hij eenige malen in „dat nare groote huis” (zooals een vrouw uit de Binnenstad de gevangenis noemde) gezeten had.

Ik kwam sprakeloos de kamer in en zag daar een vrouw met een huilende baby op haar schoot zitten. Ook zij had een treurig leven achter zich! Eerst maar helpen en eerst maar eten en daarna samen spreken, maar het was een zeer troosteloos bezoek. Wij probeerden na de Kerstdagen van alles om die beide mensen nog weer vooruit te helpen, maar op een goeden dag waren ze weer verdwenen. Waarheen? „Voorbijgaande schepen in donkeren nacht”.

In Wijk 28 was mijn man al heel spoedig begonnen met bijbel-lezingen, in het nieuwe gedeelte van Amsterdam-Zuid, waartoe een benedenhuis tot een zaaltje was verbouwd door de Stadszending. Zij

werden goed bezocht en het was er spoedig te klein. Toen die groote Wijk in tweeën verdeeld werd, kwam dat stuk der Wijk onder Ds. Kooy. Mijn man zette die bijbellezingen toen voort in het centrum der stad. Gij allen, die Amsterdam kent en de Kalverstraat, weet, dat men vanaf het Spui en de Kalverstraat op het Bagijnhof kan komen. Nu, in October 1925 begon mijn man dáár toen iederen Woensdagavond „Bijbelstudie“-avonden te houden. Ik vond daarover nog een stukje van zijn hand:

„BAGIJNHOF“.

„Honderdmaal uit het gedruisch van de Kalverstraat schoof ik de Begijnensteeg in, het dubbele poortje door, en het Bagijnhof over. Ik dacht: kon ik daar wonen, midden in de beweging, in de stilte. Midden in den strijd, in de meditatie. Het Bagijnhof in Brugge is te wijd en te armoedig. Het gras tusschen de klinkers bekoorde mij er niet. Het Amsterdamsche is het oudste in heel de Nederlanden. Coppe van der Lane stichtte het in de eerste helft van de veertiende eeuw: leekzusters zouden er wonen, op een gesloten hof, maar zonder klooster-gelofte. De jongste bagijn legt nòg op den 2en Mei bloemen en groen op den ouden rooden deksteen op het hof, waaronder de bagijn Cornelia Arens rust. Ten jare 1654 ging zij heen. In haar testament bepaalde zij „bij de geut“, den noordmuur van de kerk, te willen begraven worden, opdat haar gebeente zou weenen om den overgang tot de reformatie van haar verwanten. Bij een verbouwing in 1727 is het graf naar de huidige plaats overgebracht.

De Kapel op het hof was aan de maagd Maria gewijd. In October 1605 formeerden de Engelsche hervormden in Amsterdam een afzonderlijke gemeente. Hun eerste leeraar was Johannes Pagetius. De Kerkmeesters van de Nieuwe Kerk, die ook de kapel op het Bagijnhof bestuurden, gaven die toen over voor den Engelschen dienst. Wie nu dien tempel binnengaat, ziet aan de oostzijde het gebrande raam, met het vertrek van de pilgrimfathers in 1609 uit Delfshaven aan boord van de Mayflower. Ds. John Robinson, die in Leiden rust, is er op afgebeeld,

geknield met den bijbel. Daaronder staat de tekst geschilderd, waar Ds. Pagetius zijn eerste preek over hield in Februari 1607: „Scheep mij een rein hart” (Psalm 51 : 12). Aan den noordwand een bronzen gedenkplaat van 1909, toen het driehonderd jaar geleden was, dat de pelgrims naar Amerika trokken. De schoone woorden erop gegrift: „Vrijheid van Godsdienst voor ieder”. Zuiver reformatorisch, Nederlandsch ideaal: vrijheid van geweten voor ieder, vrijheid van godsdienst voor ieder.

In die kapel, de Engelsche Kerk op het Bagijnhof, mag ik dezen winter iederen Woensdagavond om acht uur Bijbellezingen houden. Bij het binnenkomen wordt men gegrepen door den schoonen dienst van God. Daar is adoratie. De Avondmaalsdisch en het doopvont staan in het hooger choor. Zoo hoort het liturgisch ook. Die disch en dat vont moeten bij iederen dienst spreken van Gods Verbond en verborgen omgang. Nu stonden er witte rozen. De kansel aan de Zuidoostzijde heeft een lezenaar van den Koning-Stadhouder Willem III, koning van Holland, zoo men zeide en stadhouder van Engeland. Het orgel is teeder. Den eersten avond was de geheele Kapel gevuld. Er was een offer van veertig gulden voor diaconessenwerk en wijk. Een bijzonder gezegend vriend zond er nog tien bij. Gods Woord was er, en wij mochten luisteren in aanbidding”.

Tot het jaar 1935 heeft mijn man zijn bijbelstudiën 's Woensdagsavonds in de Engelsche Kerk gehouden en vele gemeenteleden waren er, die ze al die jaren bijwoonden en er een zegen ontvingen. Ook hielden wij er altijd één maal per winter een meer genoegelijken Gemeenteavond, waar muziek en declamatie was, en waar wij in de pauze een versnapering gebruikten. Het was aardig om dan den dominee niet op den preekstoel te zien staan, maar hem zijn viool te zien hanteeren.

Ook over een van die avonden laat ik ter kenschetsing nog een stukje van zijn hand volgen:

„Waarom druk ik dit af? Om u te laten zien dat de eene dominee

orgel, de ander viool speelde, de derde de gedichten las? Neen, maar omdat ik met „de liturgie” van dien avond een bepaald doel had, n.l. in ons groote-stads-gemeenteleven uit te beelden de mogelijkheid van zuiver-christelijke gezelligheid. Wij hebben allen een klein kringetje kennissen; juist in de groote stad is dat heel klein, omdat ieder het druk heeft en ieder vreest den ander te véél te zullen zijn. Wij hebben in de Kerk de bediening van het Wondere Woord en van het Heilig Sacrament. Maar het nu als eenvoudige vrienden, in Christus Eén, elkaar ontmoeten, dat missen we, en dat willen wij met onze gemeente-avonden bereiken. Ik zeide het in mijn openingswoord: 't is geen vergadering, een agenda is er niet, 't is geen feest met verrassingen. Maar we zijn hier als huisgenooten Gods, waarom ik ook uit den Efeziërbrief (2 : 13—22) voorlas. En zooals het ons kan zijn na een feestweek met feestmalen, dat men zoo blij weer is nu rustig thuis te zijn, onder elkander bij het simpele brood, zóó zaten wij dien Maandag bij elkander: de Kerk van Christus, in haar huiselijkheid, in haar vreugde. Wat mij 't meeste trof? Die nazang „ik weet aan Wien ik mij betrouwe” uit al die harten. Ik zag er vroolijke, lachende oogen, ik zag er het doorploegde gelaat van een Moeder, die pas voor altijd haar kind te ruste legde. En daar zongen wij allen dat lied. Het klonk mij naar den preekstoel toe als klokkengalmen”.

Uit de jaren in de Odijksche pastorie hadden we veel vriendschap met Amsterdammers, die 's zomers buiten waren. Die vonden wij dus in Amsterdam terug. Ik noem er maar ééne, Aletta Huidekoper. Zij moedigde ons aan tot blijdschap en volharding in den dienst des Heeren en om altijd dingen en menschen wijd, vertrouwend en met humor te beschouwen. Zij was zeer begaafd, open, eerlijk, levenswijs. Jarenlang gaf zij met andere patricische dames Zondagsschool in de Schotsche Zendingskerk op den Binnen-Amstel en aan de Halvemaansteeg. Dat was ook wel Binnenstad, maar er kwamen kinderen uit de heele Oude Stad. Zij kende alle kinderen en hun verdere levensgeschiedenis. In later jaren ging mijn man haar 's Zondagsmorgens op

de Reguliersgracht halen om naar de Kerk te gaan. Aan een rijtuig of auto dacht zij in haar groote soberheid niet.

Haar eene zuster was directrice van het Emma-kinder-hospitium te Wijk aan Zee. De andere was directrice van het Emma-kinderziekenhuis in de Sarphatistraat te Amsterdam. Zij waren Amsterdammers van de hoogste orde, hoog in geloof, hoog in eeuwenoude beschaving; diamanten van het zuiverste water. Bijna neig ik er toe om te zeggen: dat type, waar ook de dames Wendelaar toe behoorden, sterft weg. — M'n man hield dan tegen 1 December een lezing in de Engelsche Kerk en bestemde de collecte voor het Sinterklaasfeest in het Emma-kinderziekenhuis. Daarvoor vroegen wij ook potjes bloemen. Die kwamen dan bij grooten getale in de pastorie en gingen op Sinterklaas naar de zieke kinderen, de zusters en de keukenmeisjes. Ook gaf hij dan wel declamatie. De Hartog's „Uut 't Lève" of Cremers „Pauw-*verke*" werd voorgedragen. Eens zei een bezoeker bij het weggaan uit de Engelsche Kerk: „Je kunt toch wel hooren, dat de dominee een *buitenman* is" — en dan geboren te zijn in de Jonker-Fransstraat van Rotterdam, een *buitenman*!

Op dezelfde wijze was het ons altijd een vreugde giften te verzamelen voor het wondermooie werk van „Pa" Van der Steur en zijn 900 pupillen te Magelang; en allerlei vriendelijkheden voor de zee-lieden, die met Kerstmis op den Oceaen waren.

In de Amsterdamsche jaren werd een studie gemaakt van de 18e eeuw. Een lijvige verhandeling uit de aantekeningen daarover verscheen in het „Archief voor Kerkgeschiedenis". Dan een boek over een wonderlijken dominee uit de 17e eeuw: „Petrus van Balen". Vijf jaargangen van het Weekblad „Mijn Herdersstaf" werden geschreven. Iederen Dinsdagmorgen vroeg ging mijn man met een bloc-note voor zich schrijven. Een voorraad aan artikelen had hij nooit. Om half één kwam de jongen van de zetterij de copij halen. Nooit heeft een ziekte-dag de verschijning op Zaterdag onmogelijk gemaakt. Ach, soms onder bittere tranen moest toch op Dinsdagmorgen het blad geschreven worden. Later kwam er een Bloemlezing van uit in boekvorm. Dat was

het boek: „Het Heilig Voorhangsel”. — Ook werd meegholpen aan de uitgave in twee deelen van de schriftelijke nalatenschap van Ds. G. J. A. Jonker, een even machtig prediker en geheiligd pastor als zijn oudere broeder Prof. Dr. A. J. Th. Jonker. — En tien jaar lang gingen wij mee naar de kampen van den Christen-Gymnasiasten-Bond. Het waren co-educatieve kampen. Het was er altijd gezegend, geheiligd, vroolijk. Nu ik op alles terugzie, begrijp ik wel, dat mijn man zijn inaugureele oratie te Utrecht hield „De Domino practico”, over den „dominee in de praktijk”. Die titel beteekende een afsluiting en een inleiding.

XIII. NAAR DE BINNENSTAD VAN AMSTERDAM

Zoo liep dus alles stadig en goed in ons werkzame leven tot de maand Juli van het jaar 1929. Zooals ik reeds vertelde was de Zuiderkerk gesloten en wilden de Kerkmeesters haar verkoopen. Er gingen al geruchten rond, dat het een „Bouwkunst-museum” zou worden, maar die koop mislukte. Toen, in den nacht van 14 op 15 Juli, sliep mijn man niet, daar de vraag hem bezig hield, of dit een aanwijzing van God was om haar niet te sluiten. Hij maakte in dien nacht het plan, dat de „Binnenstad” van Amsterdam een parochie zou zijn met de Zuiderkerk als centrum, en dat hij alle Zondagochtenden daar zou preeken, op hoop, dat de Binnenstad een haard van geestelijk leven mocht worden.

Wij gingen dienzelfden 15en Juli-dag met vacantie, daar eene oude vriendin ons meegevraagd had naar Ellecom, maar mijn man was geheel vervuld met zijn nachtgedachten. Den 20en Juli zagen wij in het „Amsterdamsche Predikbeurtenblad”, dat de kosterij van de Zuiderkerk te huur was en mijn man schreef dadelijk aan de Kerkmeesters haar nog niet te verhuren en hem als reflectant te beschouwen. Den 22en Juli hadden wij reeds een antwoord van den Heer Jhr. H. L. Quarles van Ufford, Kerkmeester van de Zuider- en Oude Kerk, dat deze er goede nota van genomen had en mijn man als reflectant op de lijst gezet had.

Wij hadden een paar mooie en stille weken te Ellecom, maar waren vervuld van de veranderingen, die er in ons werk zouden komen, omdat wij het gevoel hadden: „God wil het”. Nog gedurende de vacantie besprak mijn man zijn plannen met de predikanten, daar zij hun beurten dan zouden moeten ruilen, om hem gelegenheid te geven in zijn parochiekerk te preeken. Ook Ds. Ekering, die Wijk 9, de

Binnenstad, had, was zoo vriendelijk met mijn man te willen ruilen. Wij kregen kort daarop bericht, dat de Zuiderkerk gesloten zou blijven, maar dat mijn man dan de Oude Kerk, de Kathedraal van 1300, als centrum in de Binnenstad kon krijgen. Er kwam de volgende brief van den Kerkeraad.

Den Weleerwaarden Zeer geleerden Heer,
Dr. M. J. A. de Vrijer,
Alhier.

Het was met groote sympathie, dat de Bijzondere Kerkeraad dezer Gemeente in zijn jongste vergadering kennis nam van Uwen wensch, om het herderlijk werk in de „Oude Binnenstad” aan te vatten, waarom hij met groote meerderheid besloot uw collega in de gelegenheid te stellen met U van wijk te verwisselen.

Waar het Ministerie van Predikanten Uw pogen om van uit de Kerk het Evangelie te brengen aan de bewoners van het donkere deel van Amsterdam met groote liefde droeg, wilde de Bijzondere Kerkeraad U gaarne de verzekering schenken, dat ook hij met oprechte gevoelens van sympathie tegenover dit heerlijk plan bezielde is.

Dezelfde God, die U daartoe bezielde, moge U sterken bij de moeilijke taak, die U zeer zeker wacht.

De Bijzondere Kerkeraad voornd.

W. van Limburgh, voorzitter.
T. G. van Reewijk, scriba”.

Voortdurend hebben wij pogingen in het werk gesteld om midden in de Oude Binnenstad te wonen. Toen de kosterij der Zuiderkerk in de Zanddwarsstraat voor ons doel ongeschikt bleek, zochten wij, ja tot wij naar Utrecht verhuisden, toe. Maar de huizen op den Kloveniersburgwal waren tot kantoren gemaakt. Een enkele maal gelukte het bijna, maar dan eischte zulk een huis weer veel meer personeel

dan ons inkomen toeliet. De leeggekomen pastorie van den pastoor in de Spinhuissteeg was veel te hoog in huur. Wij woonden vlakbij de Binnenstad, maar mijn man begeerde er middenin te zijn, dag en nacht, weekdag en Zondag. Een steeg en dan daar te wonen, vond hij een illusie. Maar dat is één van de weinige dingen in ons Binnenstadsleven geweest, die illusie bleven.

Ons werk in „Donker Amsterdam” kon dus beginnen. Mocht er op dit oogenblik nu even in uw hart iets opkomen van: „Ha, nu krijgen wij sensationeele vertellingen”, luister dan verder niet en sla dit boekje dicht. Want als ik u iets uit het leven van onze lieve vrienden (onze menschkinderen, zooals ik ze altijd noemde) vertel, dan doe ik dat met heiligen schroom en alleen als poging om u iets te laten zien van de liefde Gods, die in die zoo dikwijls sombere en donkere levens Haar overheerschend Licht kan laten schijnen.

Veertig tot tachtig jaar vroeger werkten reeds in de Binnenstad groote philanthropen. Men stichtte het „Heil des Volks” in de Barndesteeg en bewaarscholen en velerlei ander werk in de Keizerstraat. Dat huis in de Keizerstraat, de „Paauw”, was een vroegere oud-Katholieke Kerk. Er waren toen verscheidene catechiseermeesters der Hervormde Gemeente, die in de Binnenstad veel leerlingen hadden en nog een kwart eeuw geleden er veel bezoeken aflegden. Ds. Johan de Liefde evangeliseerde voor bijkans een eeuw machtig in een zaal op de Spuistraat. Professor Gunning preekte iedere week (tusschen 1883—1890) in de Warmoesstraat in het café „De Roode Leeuw”. Juffrouw Gunning (zijne dochter), hield er Zondagsschool.

Een juffrouw, die wij leerden kennen, vertelde ons, dat zij als klein meisje zóó graag naar de Zondagsschool wilde, maar ze was te laat gekomen. Toen zij terug liep, vond zij op den grond een papiertje. Daar zij amper kon lezen, moest zij met moeite de woorden zien te ontcijferen, en toen las zij: „Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken”. Toen dacht het kleine kind: „Die „Hij” is zeker God, want dat staat met een hoofdletter H.” Die woorden waren haar in haar later zóó zorgvolle leven immer tot troost,

Heel merkwaardig was, dat mijn man op een van onze Openluchtsamenkomsten in zijn gebed die woorden gebruikte. Wij kenden het verhaal van dat papiertje niet, en nu bleek, dat die juffrouw juist dien dag 40 jaar getrouwd was en weer zoo gedacht had aan het stukje papier met dien tekst, die haar vanaf haar jeugd tot zooveel steun was geweest.

Op 22 September 1929 preekte mijn man voor het eerst in zijn parochiekerk, de Oude Kerk op het Oudekerksplein, over Maleachi 4 : 6: „En hij zal het hart der vaders tot de kinderen wederbrengen, en het hart der kinderen tot hunne vaders; opdat Ik niet kome en de aarde met den ban sla”. — Hij hoopte, dat de Oude Kerk het middelpunt, het levend middelpunt van eeredienst des Woords en der heilige Sacramenten zou worden. 1e. door er zelf te preeken, en er zelf heen te gaan bij een vrijbeurt; 2e. door zooveel mogelijk op te wekken, dat de menschen, die er omheen woonden, daar hun kinderen zouden laten doopen. Een tot nu toe onbekende had uit dank, dat mijn man in dit stadsdeel wilde werken in het Trouwkoor electrisch licht op den preekstoel laten maken; de Oude Kerk heeft nog gaskronen. Een zeer vriendelijke attentie.

Toen ons werk eenmaal begonnen was en onze diaconessen de menschen bezochten, spraken zij veel met hen en hielpen zij de ouders over vele moeilijkheden heen om weer naar de Kerk te komen en hun kinderen te laten doopen.

Wat waren die doopdiensten schoone diensten. Mijn man was er erg op gesteld, dat alles zeer verzorgd zou zijn. Er lag dan een kleed op den grond en onze lieve juffrouw Van Wijk, die met haar onvergetelijke zuster plaatsbewaarster in de Oude Kerk was, liep keurig in het zwart, met witte handschoenen aan, en bracht dan eerst de zilveren kan met water bij het doopvont. Daarna kwamen de koster en zij met den langen stoet van kindertjes binnen, terwijl de Gemeente zong. Het laatste jaar, 1935, doopte mijn man er 107 kinderen.

Op 20 October 1929 werd voor de eerste maal in den nieuwen arbeid in onze parochiekerk het Heilig Avondmaal gevierd met 225 personen.

Aan de Avondmaalstafel las mijn man Zacharia 2 en wij zongen Psalm 116.

Toen wij ons werk zouden beginnen, vroegen wij op een avond bij ons thuis ieder, die werkzaam was in die oude Kathedraal, vanaf den Kerkmeester tot den klokkeluiders. Wij hadden een zeer gezegend uur, en voelden ons allen één in het werk, dat ons wachtte. In Jesaja 43 : 2 en 3 staat: „Wanneer gij zult gaan door het water, Ik zal bij u zijn en door de rivieren, zij zullen u niet overstroomden; wanneer gij door het vuur zult gaan, zult gij niet verbranden en de vlam zal u niet aansteken; want Ik ben de Heere uw God, de Heilige Israëls, uw Heiland”. En in 1 Thessalonicenzen 5 : 24: „Hij, die u roept is getrouw, Die het ook doen zal”. — Dat alles hebben wij in die zes jaar rijkelijk mogen ondervinden.

Bij een van de eerste huisbezoeken in de Oude Binnenstad zeide een rasechte bewoonster, een christin: „Niet bang zijn, dominee, ze doene je niks”. Inderdaad, zij gaven aan ons; zij gaven aan ons hun hart. Ik moet hier opmerken, dat de lezer niet meene, dat de Oude Binnenstad alleen uit arme menschen bestond. Dit is in het geheel niet het geval. Mijn man deed bij ieder zijn gewone herderlijke bezoeken. De catechese was voor iedereen, al moest de catechese voor de armsten afzonderlijk gegeven worden, omdat dezen anders wegbleven. Maar daarover wil ik in mijn vertellingen niet handelen. Dat kan ook niet door het ambtsgeheim, dat mijn man doorvoerde.

En nu de les, die Professor Gunning wel ieder wilde leeren: n.l. om de heerlijkheid van het alledaagsche te gaan opmerken en hartstochtelijk lief te hebben, zóó lang tot onder roet en gruis en scherven de Heilige Geest een diamant doet ontdekken.

XIV. DINSDAGAVOND OP HET OUDEKERKSPLEIN

„Je moet vanmorgen maar eens honderd kopjes en schoteltjes gaan koopen”, zei mijn man op een dag in October van het jaar 1930. „Waarvoor?” — „Wel, ik wil trachten zwervers en de armste menschen uit de sloppen en stegen om de Oude Kerk eens per week bij elkaar te krijgen en zoo eenvoudig mogelijk uit het Evangelie te vertellen en samen met hen te bidden en te zingen”. „Maar hoe wil je ze bereiken? Zou ik maar niet beginnen met 50 kopjes?” „Nee, je moet geloof hebben voor honderd”. Dus kocht ik er honderd.

Nu was er in de Oude Kerk nog een groote Kapel, de Sint-Sebastian-kapel, maar die sinds lang niet meer voor catechisaties of Zondagsschool werd gebruikt; ten deele met een steenen vloer. Beste dominees en domineesvrouwen, die mijn relaas aanhoort, zoo ge geloof in iets hebt en ge hebt b.v. uitgerekend, dat een Kapel behoorlijk in orde maken met vloer, verwarming, tafel, stoelen zoo ongeveer f 2000 zal kosten, sluit u dan op in uw kamer, ga zitten en ga brieven schrijven en geloof, dat u het benoodigde zult ontvangen, omdat de Heer het van noode heeft. Zoo deed mijn man en het geld kwam er!

Zoo werd onze Kapel keurig in orde gemaakt. Mijn man had vriendelijke uitnodigingen laten drukken, die onze diacones, die zooals ze bij onze kennismaking zei „dol op schooiers” was, met anderen in alle slaaphuizen, huizen van ontucht, en bij de armste menschen rondbracht. Weet u wat een slaaphuis is? Dat is een plek, waar je, als je geen tehuis hebt en je bent vijf en twintig cent rijk, kunt gaan slapen. Dan krijg je voor je gaat slapen nog een kop koffie en 's morgens thee. En dan maar weer op stap. Heb je die vijf en twintig cent niet, dan zoek je een bank in de hal van het Centraal-Station, maar daar moet je om half twee 's nachts weer uit en dan zoek je een beschutte stoep

of in den zomer een bank in een plantsoentje. Maar vooral 's winters word je door en door koud en moet je maar zien, dat je gauw op een van de roosters van het Victoria-hôtel komt te staan, waar vanuit de diepte der keukens een heerlijke warmte opstijgt.

Dan is het heel prettig, als je een diacones en een dominee en zijn vrouw hebt leeren kennen, die dan overdag eens langs komen (doen ze dat expres? ik geloof het wel!), die een praatje maken of soms, als ze het erg druk hebben, alleen even de hand opsteken. Maar dat warmt toch ook een beetje, als je weet, dat het je vrienden zijn, en dat die je iedere week een heelen avond hopen te zien.

O, die eerste avond! Mijn man vindt, dat, als je arme menschen een kopje koffie wilt geven, het ook de lekkerste koffie moet zijn, die je maar kunt maken. Dus maakte ik dien bewusten October-morgen kostelijk koffie-extract. 's Middags gingen wij de Kapel optuigen; een tafelkleed gekocht; bloemen op tafel en een mooie Bijbel. De zitplaatsen er rond geschikt. Wij hadden nieuwe zangboekjes van Johan de Heer. De kopjes uitgezet op de koffietafel. Borden met wat koekjes er om heen. De verwarming lekker gestookt. Het zag er dan ook innig huiselijk uit. Maar zou er iemand komen? Mijn man zou buiten op straat staan en ik binnen bij de deur van de Kapel om ze te ontvangen.

Hij is van den eersten Dinsdagavond tot den laatsten altijd zelf portier geweest, ging het Oudekerksplein op, noodigde de menschen uit binnen te komen. Ze vroegen aan den „portier” ook wel, wie er sprak, en dat werd dan om acht uur een verrassing, tenminste als ze naar binnen waren gekomen. Soms dreigden ze. Soms gingen ze de zaal in en trokken een tijd later weer weg. Dan had mijn man aan de deur de zorg voor de zeer woelige jongens, die niet te vroeg binnen mochten met het oog op de orde. Ja, die lieve „kleine majesteiten”, zooals Prof. Gunning het kind noemt — o, wat heeft de „portier” over hen, daar op het Oudekerksplein met hen „onderhandelende”, al glimlachende vanbuiten, innerlijk veel zuchten geslaakt. Maar hoeveel zuchten moet „Dr. Barnardo” in Londen niet geslaakt hebben. In diens

werk namen ze allen dag vijf zwerversjochies op. Die heeft nu 8200 zulke jongens en meisjes ter verzorging.

Daar gingen de deuren open! Ik hoorde voetstappen op de zerken van de Oude Kerk. Eenige havelooze mannen kwamen onze zaal binnen. Ik strekte mijn hand uit om ze te verwelkomen. Maar dat vertrouwden ze zeker niet, want de hand werd niet opgemerkt; een paar zeiden: „Dag juf”. Ik dacht: „Dat is niets; ik zàl het winnen”. en al eenige weken later schudden wij elkaar de hand als trouwe vrienden. Dien eersten avond waren er vier en tachtig; de volgende week over de honderd en binnen de maand was iedere week de Kapel zóó overvol, dat zelfs de vensternissen volgepropt zaten, en onze staf van vrienden, die ons hielp met orde houden, zingen en de koffie rond te brengen, haast geen voet kon verzetten.

Mijn man had mij vooruit gevraagd, om die koffiedrinkerij aan het slot van de samenkomst altijd zoo spoedig mogelijk te laten verlopen, opdat er nooit een „caféstemming” zou komen, maar het zou blijven bij een verkwikking. Dus had van onzen staf ieder zijn eigen rijen menschen en ging dat alles zoo ordelijk, dat het binnen de tien minuten afgeloopen was. Het is mijn glorie gebleven, zelfs toen ik er duizend moest bedienen, dat het zoo geregeld was, dat allen binnen het kwartier bediend waren. Ik zou dus geknipt zijn voor buffet-juffrouw.

Mijn man wilde, dat de stille en geheiligde sfeer, door luisteren en zingen gekweekt, meegenomen zou worden den donkeren avond weer in, maar overgoten door het stille besef van God ontmoet te hebben. Maar wat was die kleine, warme koffieverkwikking een weldaad voor ze. Nog hoor ik ze zeggen, als ik nogmaals met de kan rondging: „Hè ja, juf, nog een koppie, het is zoo lekker voedzaam”. Dan streken zij over hun maag. Men heeft ons wel eens bespot, dat wij de menschen met koffie tot de Blijde Boodschap lokten. Ik weet niet, of dit verkeerd was. Maar men moet zich verplaatsen in de ziel van eenzame menschen, voor wie de „Dinsdagavond” de feestavond was, waar ze een week op teerden. En dan: onze koffie was in den grond: kokende melk

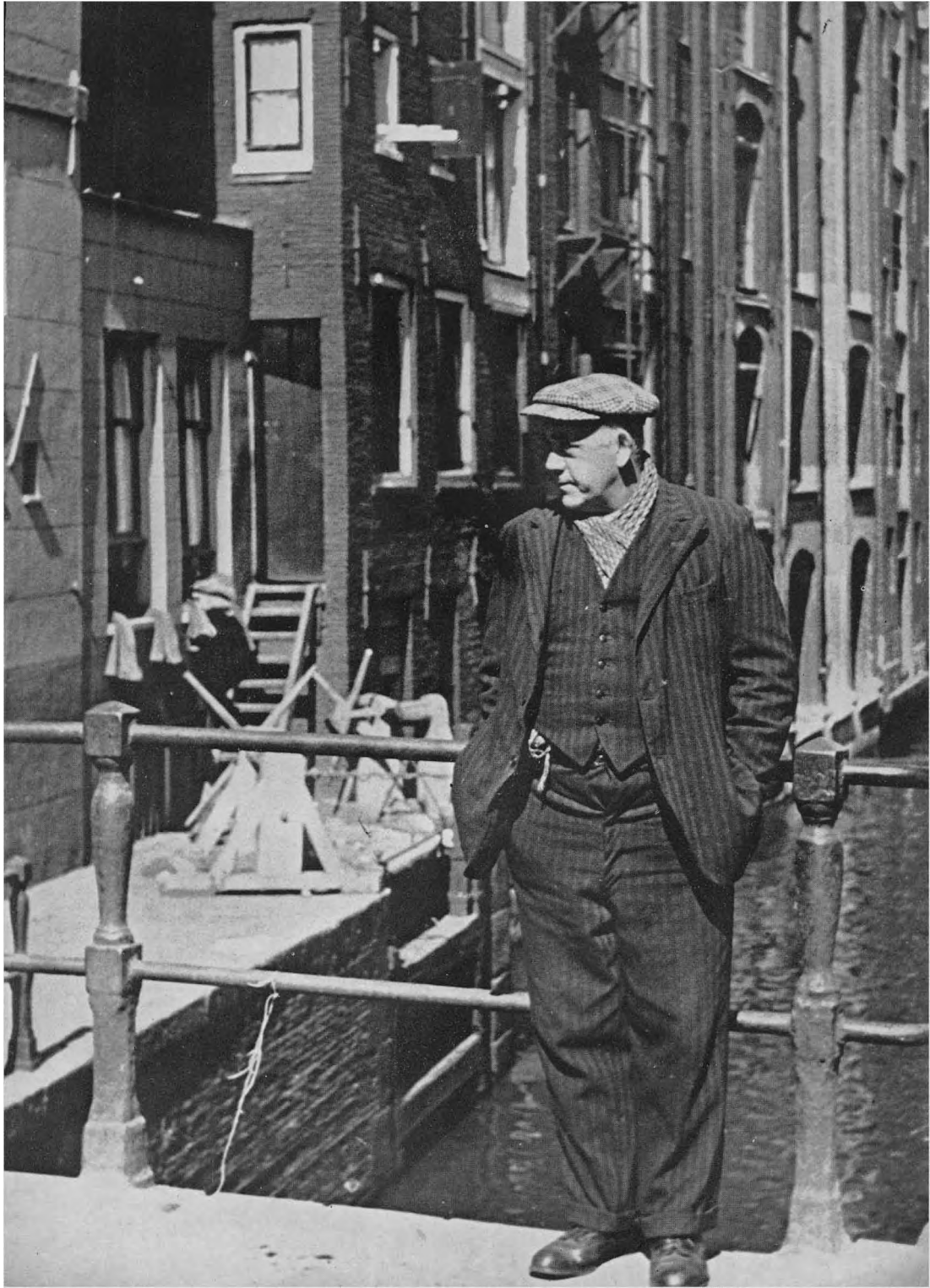
en dus een goede voeding. Is goede voeding verstrekken iets om mee te spotten?

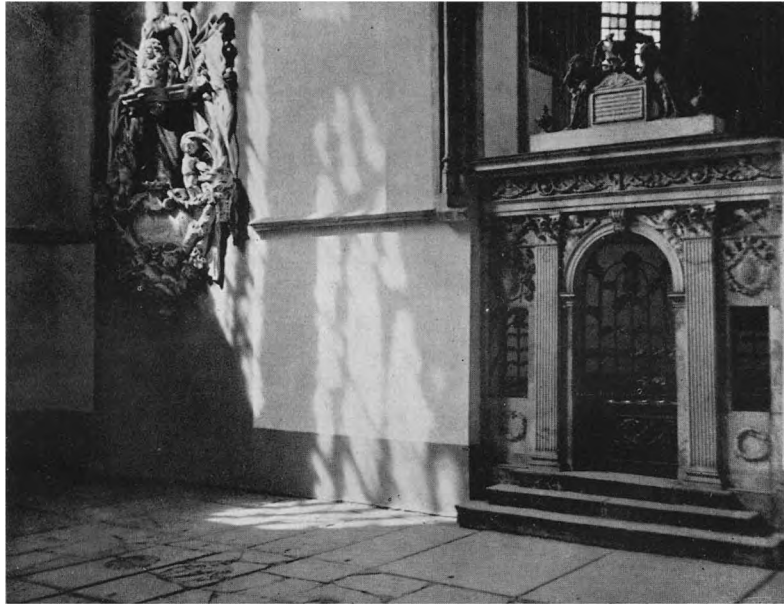
We hadden een zeer vrome vrouw, die altijd kwam. Dwarse kinderen thuis. Een man, die in vroeger jaren te veel alcohol gebruikte. Die juffrouw nam altijd koffie met suiker (hoewel de staf ook met aparte bediening van suikerlooze koffie of enkel warme melk rondging), terwijl ze aan diabetes leed. Ze luisterde niet naar onze vermaning. Haar antwoord was: „Suiker is geschapen, dus mag je 't nemen”. Maar de zware gevolgen brachten een akelig ziek- en sterfbed.

U kunt niet begrijpen, hoe moeilijk het voor velen was om stil te zitten en dan te luisteren en te leeren zingen. Maar mijn man had de gave gekregen ze te pakken. Wij hadden onder leiding van onze diacones een klein koortje, dat eerst wat zong. Dat vonden ze prachtig. Dan gaf mijn man een kleine inleiding over dingen uit het dagelijksche leven, maar waar ze dan even later de strekking bij het voorgelezen gedeelte van het Evangelie van Markus beter door konden verstaan. Iederen Dinsdag werd een volgend gedeelte uit de Heilige Schrift uitgelegd. Zoo werden de menschen opgebouwd in hun geloof en werd het gevaar vermeden iedere toespraak tot dezelfde opwekking te laten vergroeien. Later werd zoo het Boek der Handelingen der Apostelen verklaard. Gecollecteerd werd er nooit.

Hoe spoedig waren die eenige honderden menschen (allen „burgers in nood”) aan ons en onzen lieven staf van vrienden gewend en voelden wij ons op die Dinsdagavonden kinderen van één Vader. Hoe heerlijk stil was het er en hoe spoedig vonden ze het zingen verrukkelijk. Mijn man zong voor en sloeg de maat. Aan het einde van de samenkomst hebben wij ze leeren zingen: „De Heere zegne en behoede ons; de Heer doe Zijn aanschijn over ons lichten en geev' ons vrede; de Heer zal onzen uitgang en ingang bewaren, van nu aan, tot in alle eeuwigheid. Amen”. Dit zongen wij samen staande.

Dan schoven zij allen weer de kou en de donkerte in, maar zeer zeker door iets ontastbaars verrijkt. Hoe zou het anders mogelijk geweest zijn, dat zij zóó trouw jaar in jaar uit kwamen en vele anderen

Oude Kerk van Amsterdam (Dooptempel)

meebrachten. Wij vroegen nooit: „Hoe heet u of waar woont u?” Ze moesten ons maar eerst leeren kennen en liefkrijgen en dan kwam de rest vanzelf. Al heel spoedig wisten ze, wanneer mijn man te spreken was en ook de diacones en kwamen zij van alles vertellen. Het was gezellig, dat er ook heele huisgezinnen en eenzame vrouwen kwamen, van wie je dan nader door de huisbezoeken de levensomstandigheden leerde kennen, die meestal niet rooskleurig waren.

Voor de werklooze, alleenwonende mannen was het leven dikwijls wel heel zwaar. Onze Zuster Annie vond er soms wel zes op een kleinen zolder, waar ze dan van sinaasappelenkisten nog schotten gemaakt hadden om zoodoende nog ieder een eigen hokje te bezitten. Er werd dan door henzelf op een oud petroleumstel gekookt en dat moest dan ook dienen om hen te verwarmen. Als er daar dan één ziek werd, wat een zielige toestand was dat.

Ware ik nu een Herman de Man of een Antoon Coolen of Selma Lagerlöf of een ander kunstenaar, dan zou ik u onze „Dinsdagavondvrienden”, mannen en vrouwen, kunnen schilderen in mijn vertelling, maar het is niet mijn bedoeling om u schilderijen te geven, maar om u te laten voelen, dat door de liefde van Christus zelfs de allerongelukkigste en meest afgedwaalde zijn kans krijgt tot vrede en geluk. Wat was het een mengelmoes, die binnenkomers. Marskramers met hun rommeltje nog bij zich; vies en ongewasschen; soms troosteloze gezichten, maar sommigen met een goed en blij-open gezicht, al ontbraken hun ook de 25 cent voor hun nachtverblijf en was Centraal Station en stoep hun nachtvoorland.

Gelukkig, dat ook de „Toevlucht voor Onbehuisden” bestond. Daar kunnen dakloozen slapen, desnoods eenige weken, zij krijgen eerst een bad en een nachtpak. Dan gaat hun goed in een ontsmettingsoven. Voor ze naar de slaapzalen gaan, ontvangen zij koffie en brood. Zij beweerden tegen ons herhaaldelijk, als wij aanrieden, om daar toch te gaan slapen, dat hun goed in die ontsmettingsoven zoo kreukelde, en ze dus de eerste uren van den volgenden dag, als ze weer op stap gingen, herkenbaar waren als bij „Jonker” geweest te zijn.

Verscheidenen gingen inderdaad naar „Jonker” of naar het Leger des Heils, waar zij uitmuntend verzorgd werden (en worden). Natuurlijk kunnen zij in de „Toevlucht voor Onbehuisden” niet altijd blijven, want dan zou deze stichting niet meer een doorgangshuis voor zwervende personen, maar hun voortdurend verblijf worden, en zouden anderen niet meer geholpen kunnen worden. Het Leger des Heils heeft voor langdurige gevallen zijn landbouwkolonies. Als ze dan voorloopig niet in „Jonker” terug mochten komen, heetten ze „uitgeslapen”. Dus kan men „uitgeslapen” wezen zonder „uitgeslapen” te zijn. Verwees men de zwervers naar het „Leger des Heils”, dan hadden ze daar als regel geen lust in. Ze gaven kritiek, die wij gelijk vanzelf spreekt niet konden narekenen.

Maar er was wèl iets anders: in het „Leger des Heils” moesten ze werken, gestadig werken. Dat is heilzaam. Maar daar hadden verschillende geen lust in. Naar onzen indruk waren ze dikwijls ook zóó ingezonken, geestelijk, dat werken hun afschrik was geworden (zoo zij het ooit gedaan hadden) en dan liepen ze liever te avonturen met „handel” in veters en dergelijke waar. Dat wortelde ook in hun zwerfzieken aard en... voortdurend geven duizenden menschen in Nederland zonder eenig verder nadenken of onderzoek aalmoezen. Dit houdt een werkelijke reclasseering echter tegen en is in den grond vernederend.

Dan waren er weer die akelige gevallen van menschen, die elders „maatschappelijk steun” ontvingen, maar naar Amsterdam trokken op losse gronden, b.v. om een fietsenstalling te beginnen, die gouden bergen beloofde. Dat mislukte natuurlijk en dan kregen ze niet op staanden voet geldelijken bijstand. Honger was het gevolg. Mijn man vond in een steegje zoo een gezin met vele kinderen, vrouw imbeciel, kinderen ongekleed. Hij droeg de diacones op de kinderen in het Openbaar Badhuis te reinigen. Een nooit gehoord geschreeuw rees daar op uit die kindermonden, toen ze gewasschen werden; de Zuster had rubbermouwen aan. We gaven dat gezin een enkele reis derde klasse naar de plaats, die ze zoo dom verlaten hadden, met de opdracht:

„Meldt u aan bij de politie bij aankomst, dan wordt ge wel geholpen verder”.

Er was één gezin, waar mijn man aan de diacones een boek als prijs beloofde, als ze het schoon kon krijgen. De ruiten stuk; de leege plekken met bruin papier dichtgeplakt. We lieten er nieuwe ruiten in zetten. Maar toen sprong de hond, die geen glas gewend was, er weer door. De man dronk te veel alcohol. De vrouw was geloovig. Vóór wij in de oude binnenstad arbeidden, dachten wij, dat geloof zich altijd zou uiteten in ordelijkheid. Maar wij hadden ook gevallen van onbegrijpelijke zorgeloosheid, viesheid — en volstrekt geloof.

Dan weer konden we gezinnen er toe krijgen te verhuizen uit een donkere steeg, waar in huis alles dampig rook, waschgoed in de kamer, — pauperisme, fletse dofheid, — naar een zonnige woning, waar ze een nieuw begin maakten, andere, maatschappelijke menschen werden, — onherkenbaar. De Amsterdamsche Gemeenteraad deed prachtig werk voor woningverbetering. Maar er bleven twee moeilijkheden: de eerste was om woningen met een huur beneden vijf gulden per week te bouwen; de andere moeilijkheid was eigenaardig: velen rondom de Oude Kerk wilden in hun oude buurt blijven en niet naar Amsterdam-Noord verhuizen, waar mooie, goedkoope woningen voor hen waren. Ze waren „onder” den toren van de Oude Kerk geboren; ze wilden er óók onder sterven.

Op een der eerste avonden wenkte een van de mannen mij en zeide: „Zeg, juf, die dáár op dat hoekje zit, die mot je eruit gooien, want hij zit onder de... luizen”! Ik, heel kalm: „Laat maar rustig zitten, hoor, want daar geven we hier niets om”. Maar ik vond, dat ik dat moest bewijzen, en ging dus naast dien vriend zitten; en de lieve Heer heeft mij bewaard, want thuiskomende bleek, dat ik geen enkele van die lastige logé's had meegekregen. Het kwam mij altijd weer te pas, dat ik, vóór mijn trouwen in Scheveningen onder de visschers werkende, den omgang met menschen, met menschen in groote ellende, had geleerd.

Soms kregen wij „samenwonende” menschen er toe alsnog burgerlijk

te trouwen. Mijn man zegende hun huwelijk dan kerkelijk in, als het maar even mogelijk was. Soms bleef het huwelijk goed. Soms keerde geregelde dronkenschap terug met voortdurend ruzie-zoeken. De een was bij nuchterheid dan weer goedig. De ander om onbegrijpelijke nietigheden verstoord en maar weer den boel kapot slaande. Er waren heldinnen in liefde en geloof, die dan nòg door Gods genade staande bleven.

Juffrouwen, die na de geboorte van een baby voor het eerst weer op den „Dinsdagavond” kwamen, natuurlijk met de baby bij zich in een omslagdoek, mochten dan onder het „Openingswoord” de kleine omhoogsteken, opdat allen uit de oude binnenstad het zagen — dat was een gemeenschappelijke blijdschap. Ook kwam eens de boodschap, dat het kindje van een der „Dinsdagavond”-bezoeksters 's middags zwaar ziek naar het Binnengasthuis was gebracht. Mijn man deed ineens een gebed — het kind genas en dat was heerlijk. Last van schreiende, kleine kinderen hebben we gelukkig nooit gehad. De voeding ging onder den dienst door.

Eén der mannen woonde met zijn vrouw op een schuit. Mijn man hoorde, dat de vrouw ziek was en vond haar in het achteronder in een klein benauwd bedsteetje. Het was kokend warm, middenzomer. Een paar jongens kwamen op een geleend handkarretje een ledikant halen uit het magazijn in de Nieuwe Kerk (daar bewaarden we groote voorwerpen, bedden, kachels, stoelen). M'n man mee naar het schip. Hij tilde de zieke op, een loodzware persoon, droeg haar naar de grootere kajuit — maar dacht niet aan een lagen balk van het dek en stootte geweldig z'n hoofd. Maar de zieke hield hij vast. Die schipper en zijn vrouw waren God-vreezende menschen. Zes weken genoot zij nog van het heerlijke ledikant. Toen overleed zij.

Ook stapte op een avond „Had-je-me-maar”, een zeer bekende straatzwerper, binnen en mijn hart juichte, want ik dacht: „Hij ook krijgt zijn kans”. Ik ging vlak achter hem zitten; en wat heb ik gezongen dien avond het „Veilig in Jezus' armen”, dat mijn man juist opgaf; ik durf te zeggen, biddende, vlak bij zijn ooren. Ik behoef U niet te ver-

tellen, hoè wij ontroerden, toen wij de week daarop in de dagbladen lazen, dat „Had-je-me-maar” overreden en gedood was.

Ook keurige, nette, maar arme gezinnen kwamen op onze samenkomsten. Dat had zoo'n goeden invloed op de anderen, want langzamerhand bleek, dat zij zich zooveel mogelijk opknaptten en met gekamde haren en voor hùn doen schoone handen kwamen. Ik gaf hun daar altijd zachtjes een complimentje voor en zelf zorgde ik ook, er altijd netjes uit te zien te hunner eere, wat ze, naar ik meen, altijd hebben gewaardeerd, want sommige vrouwen zeiden wel eens: „Wat gezellig, dat mevrouw zoo netjes is”. Dan streken zij langs mijn japon, en dan zei ik: „Ja, maar het is ook een feestavond”.

Nu was het grappige, dat ze heel gauw vreeselijk gesteld bleken op hun „eigen” plekje en zoo hebben wij al die jaren moeten beleven en dat heeft mijn man ze niet kunnen afleeren, dat ze naar binnen dròngen. Ook toen wij na een paar jaar de groote zaal van Frascati (dat was dezelfde tabaksveilingszaal in de Nes, waar in de smartendagen van 1886 de samenkomsten door Dr. Abraham Kuiper en de zijnen werden gehouden met de preeken „Uit de diepte”) moesten huren, was het een wonder gezicht, die „vloedgolf”, die zich de zaal instortte! Maar had ieder zijn eigen plaatsje bereikt, dan waren het lammeren. Ik geloof, dat het gevoel van huiselijkheid met een eigen plekje, dat zij zooveel moesten ontberen, ze zóó dwaas liet doen.

Vanaf den eersten avond drongen er ook kleine jongens en meisjes binnen; meest waren het toch jongens. In een gewoon gezin liggen de jongere kinderen om 7 of 8 uur in bed, maar denkt u zich maar eens éénkamerwoningen in met vader en moeder en een troep kinderen, waarvan een deel op den grond moet slapen. Dan moeten ze maar de straat op, en als ieder naar bed gaat, zoeken zij ook hun plekje op. De eerste avonden nam ik het heele clubje kinderen maar bij mij. Nog denk ik aan een heel klein, haveloos kereltje van ongeveer zes jaar. Ik had hem naast mij op de bank genomen en toen mijn man een gebed zou doen, hem gezegd de handjes te vouwen en de oogjes te sluiten en dan maar goed te luisteren naar wat die „meheer” zei. Maar dat vond

hij zeker een hoogst vreemd experiment. Juist was mijn man begonnen, toen hij mij tegen mijn arm stampte en zei: „Me vader is er van-door!” Ik weer: „Nu even stil zijn, vent, en alleen maar luisteren”. Maar na een minuut: „Hij komt lekker niet weerom!” en na nog een poging tot stilte: „Ik bin nou bij me opoe”. Toen nam ik maar zijn handje en zei: „Straks mag je mij alles vertellen, hoor”. Al gauw viel hij tegen mijn arm in slaap en ik wist niet, hoè onbeweeglijk ik maar zou zitten, opdat het zwakke kereltje een rustig slaapje zou kunnen doen. Bij het weggaan zei ik: „Nu maar gauw naar bed bij opoe”. maar oogenblikkelijk antwoordde hij: „Niks hoor, as ik maar om twaalf uur binne bin”. Het bleek, dat „opoe” een van de beruchte huizen had in onze wijk.

Wat hebben wij van onze straatjongens veel last èn veel vreugde gehad. Ze gingen van ons houden en mochten ons helpen met boekjes uitleggen en weer ophalen. Hoe gingen ook zij zich opknappen en werden mij schoone handen en, zoo het mogelijk was, gepoetste schoenen getoond.

De leeftijden op de „Dinsdagavonden” liepen uiteen van één week oud tot negentig jaar. Oude, gebogen mannen en vrouwen strompelden binnen. Jonge vrouwen. Jonge mannen. Soms zeiden ze, als om te waarschuwen, tegen m'n man: „Die jongens daar zijn communisten”. Er waren ook altijd benauwde discipelen, die het liefst al wat onordelijk was of ervan verdacht werd het te zullen zijn, reeds vóór den aanvang weer verwijderd hadden willen zien. Wellicht hadden ze dat dan christelijk, immers „ordelijk” gevonden. Maar m'n man liet ieder toe — dat was immers naar zijn intree-tekst (Mattheus 14 : 14). De tollenaars en de overspelige vrouwen gaan ons voor in het Koninkrijk der hemelen.

Verwarring is er nooit geweest. Wel was er eenmaal voor een Kerstfeest in „Frascati” zùlk een overvloed van kinderen in de smalle Nes, dat mijn man als portier wanhopig was door het gedrang. Een paedagoge, die aan de andere zijde van het gebouw was binnengekomen, en dien avond een Kerstverhaal vertelde... prees de groote

rust in de zaal bij zùlk een getal binnenstadsjongens en -meisjes!

Er waren ook scioptikon-avonden. De platen kozen wij uit de enorme collectie van de Nederlandsche Lichtbeeldenvereniging, waarop we geabonneerd waren. Drie Maandagen Bijbelsche platen. Den vierden avond een ander verhaal. Dit laatste vertelde een vriend. Maar dan was mijn man er toch altijd bij. De Bijbelsche platen van Rembrandt vonden de binnenstadters prachtig. Dat pleitte zeer voor hun smaak. Misschien voelden zij zich verwant met Rembrandt, zelf een bewoner der oude binnenstad, in de Jodenbreestraat.

In later jaren gaf mijn man na beëindiging van den „Dinsdagavond” aan ieder, die wilde nablijven, nog een half uur catechisatie. Dan mochten ook die lastige jongetjes blijven. Ze zaten op het podium als „commissarissen van orde”. Groepen van zestig tot negentig vrouwen en mannen werden daardoor nog lid van de Kerk en toegelaten tot het Sacrament des Heiligen Avondmaals.

Hun „leerboek” bestond uit getypte vellen, waarop eenige hoofdzaken en hoofdstukken uit den Bijbel ter dagelijksche lectuur waren vermeld. Die papieren mochten zij houden. Ze werden door hen op ontroerende wijze op prijs gesteld. Daar wel eens beticht werd, dat zij nog lid van de Kerk zouden worden (geheel ten onrechte, want ze werden door het Burgerlijk Armbestuur zeer goed verzorgd) ten einde geldelijken steun extra te kunnen krijgen, zei mijn man altijd op een van die catechisatie-avonden tegen hen, dat zij te hoog stonden voor zulke lage beweegredenen, en dat zij dit moesten bewijzen door het eerste jaar na hun lidmaat- worden zich niet tot de Diaconie om bijstand te wenden. Niemand hunner verzuimde die lessen. Hun ernst was voorbeeldig. De „commissarissen van orde” waren ordelijk! Het waren geheiligde, hemelsche uren.

Hun geloofsbelijdenisavond was een avond van de gemeenschap der heiligen. Hun openlijk „ja” in de Oude Kerk was onvergetelijk. Het Heilige Avondmaal met hen was de voorsmaak van het Bruiloftsmaal des Lams.

Nu ook nog weer de lieflijke aardsche dingen: wij kregen van iemand

grooten stukken goed uit De Vries van Buurens zaak de „Twee Onnozele Schapen” in de Jodenbreestraat. Daar maakte een vriendin japonnen van voor die aannemelingen En van een jonge vrouw, die leerlinge van mijn man was geweest en die modiste werd, ontvingen wij dan grooten collecties dameshoeden van mooie qualiteit. Zoo hadt u dan in de Oude Kerk ook nog de mode van één-jaar-geleden kunnen bewonderen — zoo u het zoudt hebben geweten.

Hier hebt u nog een model van de gestencilde programma's, die ieder op den „Dinsdagavond” kreeg en mee mocht nemen naar huis. Aanvankelijk gaven wij ieder het bundeltje van Johan de Heer (duizendvoudig gezegende bundel) in handen. Maar dat was lastig om alles gauw op te zoeken met vele aan lezen ontwende menschen. Er raakten er ook vele zoek. Daar moet u maar niet aanmerking op maken. Want mijn man beweert, dat de menschen in de verre oudheid boeken schreven en op eens anders naam zetten, dat was niet veel besef voor eigendom — maar dat de menschen van heden ze te leen willen hebben en ze niet teruggeven. Dat is óók al niet veel besef voor eigendom.

Ik moet er ook nog bijvertellen, dat velen van onze vrienden een ongelooflijke hoeveelheid liederen van Johan de Heer uit hun hoofd kenden. Als men ze hun gang had laten gaan, zouden ze tot in den nacht hebben doorgezongen. Ja, Johan de Heer wees hen op het Nieuwe Jeruzalem, de stad met paarden poorten. Om ze met fantasieën te sussen? Neen, neen, maar om ze uit den tijd met zijn gruwel en weedom te heffen in de eeuwigheid, waar zij het goed, dat nimmermeer vergaat, zouden beërven. Daar stond het geslachte Lam borg voor.

Ziehier dan een programma (alleen, in de werkelijkheid werden de liederen volledig afgedrukt):

1. „Al den weg leidt mij mijn Heiland” (Johan de Heer, no. 5 : 1).
2. Koor: „Nader tot U, o Heer” (idem, no. 190 : 1, 2, 4).
3. Mannenstem-solo: „Lof zij den Heer, den almachtigen Koning der eere”.
4. Openingswoord.

5. „Geef uw lot in handen van den Vader” (no. 39 : 1, 5).
6. Lezing der Heilige Schrift.
7. Gebed.
8. Toespraak.
9. Koor: „Neem den naam van Jezus mede” (Johan de Heer, no. 655 : 1, 4). (Onmiddellijk na no. 8 van het programma maakten de dames de koffie gereed, en na no. 9 werd deze bediend).
10. Eens buigt zich ook alles voor Jezus in 't stof” (no. 33 : 3).
11. Gebed.
12. Allen (zingen): „De Heere zegne en behoede ons. De Heer doe Zijn aanschijn over ons lichten en geev' ons vrede. De Heer zal onzen uitgang en ingang bewaren van nu aan tot in alle eeuwigheid. Amen. Amen” (no. 12 was een vast nummer).

Dan volgden noodzakelijke mededeelingen op het programma. De bloemen op het podium werden iederen Dinsdagavond na afloop meegegeven voor zieken en eenzamen. Vele handen strekten zich daar altijd naar uit.

Ik noem nog een heel enkel lied, dat tot de geliefde behoorde. „Ach blijf met Uw genade” (De Heer, no. 3). „Als de levensstormen woeden” (no. 6). „Als g'in nood gezeten geen uitkomst ziet” (no. 7). „Als ik maar weet, dat hier mijn weg door U, Heer, wordt bereid” (no. 17). „Bijna bewogen door 't Heilig Woord” (no. 22). „Daar ruischt langs de wolken een lieflijke naam” (no. 35). „De dierbre Heiland is nabij” (no. 35). „Dierbre Heiland, mijn Verlosser, 'k ben de Uwe, Godlijk Lam” (no. 43). „Ga niet alleen door 't leven” (no. 53). „Gezegende Jezus, Uw leven in 't hart” (no. 124). „Heer, ik hoor van rijken zegen” (no. 132). „Grijp toch de kansen door God u gegeven” (no. 166). „'t Scheepken onder Jezus' hoede” (no. 213). „Nader mijn God bij U” (no. 456). „Veilig in Jezus' armen” (no. 523). „'k Zal eens mijn Heiland in heerlijkheid zien” (no. 568). „Hier, ver van 't aardsch gewoel” (no. 570). „Ver boven 't prachtig sterrendak” (no. 623). „Klem vast aan de Rots u” (no. 639).

De kroon spande no. 419:

„Ginds in een steeg vol ellende en nood
Vond men een knaap aan den rand van den dood.
Men vroeg hem, hoe 't met zijn ziel was gesteld.
„Nooit”, zei hij, „heeft men mij daarvan verteld”.

Koor: Zeg het toch voort, o zeg het toch voort!
Predik den Heiland door daden en woord.
Dat geen verwijt u 't hart ooit doorboort:
„Nimmermeer nog heb ik van Jezus gehoord”.

Toen men hem sprak van 't verlorene schaap,
Glinsterde 't oog van den stervenden knaap:
„Weet ge wel zeker, dat mij dat ook geldt?
Niemand toch heeft mij daar ooit van verteld”.

Koor: Refrein.

„k Ben veel te min en te slecht”, sprak hij nu.
„Neen”, was het antwoord, „Hij stierf ook voor u”.
„O, is dat waar?”, sprak de knaap nu ontsteld:
„Waarom toch heeft men dat nooit mij verteld?”

Koor: Refrein.

D'engel des doods kwam reeds nader tot hem.
Eenmaal nog sprak hij met bevende stem:
„Heer, ik geloof. Voor mij stierft Gij aan 't kruis,
O, breng die Boodschap aan allen in huis”.

Koor: Refrein.

Dat hadden zij wel iedere week willen zingen. U vindt wellicht de poëzie niet die van Boutens. Zij lijkt ook in strijd met de redeneering van dien wijzen Nicolaas Beets, die zeide, dat men, om populair te spreken, het niet moet hebben over hetgeen ons dagelijks omringt. De steeg immers was hun geboorte- en sterfplaats (als het laatste tenminste niet het Gasthuis was). Ja, maar daar wijd, ver, hoog, en Goddelijk-

heerlijk boven uit rees voor hun ziel het visioen op van het land, waar niemand moe of ziek of in de altijd knagende ellende zal zijn. Dus eigenlijk had Nicolaas Beets weer wèl gelijk: het ging nièt over de steeg, maar over het Nieuwe Jeruzalem.

In den zomer van het laatste jaar, dat wij te Amsterdam werkten (maar wij wisten niet, dat het het laatste jaar zou zijn), hadden wij, nadat de „Dinsdagavonden” ten einde waren, nog samenkomsten van eenzelfde soort in de open lucht. Wij noodigden alle „Dinsdagavondvrienden” uit op de zeer groote, betegelde speelplaats van de „Johan de Liefde-school” aan de Korte Keizersdwarsstraat, in het hart van de Oude Binnenstad.

Er werden middenop eenige banken zonder leuning neergezet. Een klein schooltrapje met drie treden was het spreekgestoelte. Rondom de speelplaats zijn de achterzijden van hooge, dichtbevolkte huizen, drie-hoog en daarboven de zolder. Het liep er vol. M'n man stond in het straatje weer aan de deur als portier en als kalmeerder. Uit alle open ramen hingen mensen, mannen, vrouwen, kinderen. Op de hooge daken zetten ze stoelen en vandaar keken ze de diepte in en luisterden ze.

Hoewel wij aanvankelijk bang waren voor wanorde in de open lucht, is het altijd zeer stil geweest. Mijn man ging in de huizen òm de speelplaats in die weken huisbezoek doen om aldus het contact met die luisteraars uit de ramen en op het dak te versterken. Wij waren gezegend met voortdurend prachtig, mild zomerweer. Hoe heerlijk was boven de huizen uit de hooge blauwe hemel. Tusschen de huizen was de acoustiek uitnemend.

De muziek was die van het fanfare-corps van de V. E. M. (Vereeniging-Evangelisatie-Muziekcorpsen), dat uitstekend blies. Als ze niet konden komen, speelde mijn man op het „podium” viool bij den zang. Maar het heerlijkste was het Evangelie, dat aan ieder, die er binnenkwam, werd verkondigd. In het straatje bij de ingangspoort bezocht mijn man een vrouw, die in een tongval antwoordde. Mijn man dacht: Duitse vrouw; en begon in het Duitsch. Toen Engelsch. Het

was een Fransche vrouw uit Boulogne, die met een Amsterdammer getrouwd was en daar al vier en twintig jaar woonde. Toen mijn man in haar landstaal het gesprek voortzette, vond ze dat heerlijk en kwam la douce France in haar omhoog. „Komt u vanavond ook luisteren?” Want Nederlandsch verstond zij. „Ik ben katholiek”. „Komt u dan toch, er is maar één Heer en één Kerk”. Ze luisterde aan den ingang.

Op den laatsten Openluchtavond was het juist 12½ jaar, dat wij in Amsterdam werkten. De Oude Binnenstad had bloemen in allerlei soort gezonden, ook een groote hortensia. We lieten met onzen vasten kruier (die in „Irene” ook alles wist neer te zetten, een trouwe vriend van de Binnenstad) alles naar de binnenplaats brengen en om het „podium” rangschikken. Dat was een feestgetij. M'n man vroeg: „En van wie denkt u, dat ik deze reuzen-hortensia hier heb gekregen?” — „Van Minister Colijn?” — „Nee, van u”.

Toen zongen wij:

„Waar liefde woont, gebiedt de Heer den zegen,
Daar woont Hij zelf, daar wordt Zijn heil verkregen
En 't leven tot in eeuwigheid”.

Allen gingen stil de straatjes weer in. Maar wij beiden gingen op de Rechtboomsloot daarna nog een bezoek bij twee oude vrienden brengen, die juist vijf en vijftig jaar getrouwd waren. Hij legde vijf en vijftig kwartjes van zijn vrouw en nog vijf gulden toe op tafel voor de Binnenstad. We aten een taartje. We dankten samen den Heer.

Dat was op 31 Juli 1935. 's Zondags daarop, 4 Augustus, was het de verjaardag van mijn man. Op den Openluchtavond daaraanvoorafgaande had hij gezegd: „Zondag ben ik jarig. Nu noodig ik u allen Zondagmiddag om drie uur uit om hier op de Openluchtplaats te komen en m'n verjaardag te vieren”. Ze kwamen! Ik denk, dat we 900 glazen limonade schonken en ieder kreeg biscuits. Prediking van het Evangelie van het „podium”. Heerlijke liederen gezongen. Ds. P. J. de Jong kwam ook „op visite” en gaf een getuigenis op het spreekgestoelte. „Ik geloof de gemeenschap der heiligen”.

XV. DIACONESSENARBEID

Reeds de eerste maanden van den arbeid in de Oude Binnenstad deed zich de behoefte gevoelen aan een huis, waar de Diacones menschen kon helpen, waar een magazijn van verplegingsvoorwerpen en kleedingstukken kon worden ingericht en de predikant zijn spreekuren kon houden. Dat er zulk een uitgebreid clubwerk zou ontstaan, wisten wij toen nog niet. In de Nieuwe Kerk op den Dam had mijn man een mooie kamer, in een Middeleeuwsche Kapel ingebouwd, voor catechisaties, een uitnemend vertrek. Maar dat moest spoedig wegens bouwvalligheid van het gewelfde dak worden verlaten. De catechisaties werden toen voortgezet in de Nieuwe-Zijds-Kapel op het Rokin, de middeleeuwsche Heilige Stede, waar de roomsch-katholieken nog alle jaar hun Stillen Omgang om houden. Voor clubwerk was de kamer daar echter niet gebouwd.

Toen kon aanvankelijk op den Oude-Zijds-Voorburgwal 226 een suite gehuurd worden. De voorkamer was spreekkamer. De achterkamer werd catechisatie-vertrek. Zooals dat in de Amsterdamsche grachtenhuizen veelal is, zag die achterkamer op een klein binnenplaatsje uit, waar weer een hoog huis achter was gebouwd. Het was daar dus altijd donker. Ook was er een klein magazijntje. De Diacones begon een Moedermiddag op Donderdag. Clubjes voor meisjes en jongens werden georganiseerd. Meisjes van de C.I.C.S.A. (Centraal-Instituut voor Christelijk-Socialen Arbeid) kwamen er zich oefenen in clubwerk. Onze dochter leidde er een club met zestig meisjes.

Dus bleek onze suite al spoedig te benauwd en vonden wij een leegstaand café aan de overzijde van de gracht, genaamd „Prinsenhof”. Het was een lange zaal, ook weer een binnenplaatsje en een daarbij-behoorend geheel achterhuis, dat zich voor magazijnen uitnemend

leende. Door veler sympathie werd het gemeubeld. De uitleen-bibliotheek kon er nu ook een plaats krijgen. Zij was al die jaren door twee trouwe vriendinnen der Binnenstad behartigd. De naam werd „Irene”, Vredesplaats. Onze Binnenstadsmenschen noemden het voor de gemakkelijkerheid „Sirene”. In den aanvang informeerde een enkele buurtbewoner ook, of het wel een „net” café was!

De achterwand van de tapkast was blijven staan. Daarop liet mijn man schilderen: „God is Liefde. Zie het Lam Gods. Ik zag het nieuwe Jeruzalem”. Dat moest de samenvatting zijn van de Boodschap over Eeuwigheid en Tijd, die wij in „Irene” wilden trachten te vertolken. De huur was *f* 1000.— per jaar. Dat geld hadden we. Mijn man wilde nooit iets huren of koopen, als het geld er niet eerst was. Er waren contribuanten. Er kwamen vele giften. Mijn man besteedde honderden morgenuren aan de techniek van het vragen van giften voor het werk. „Vanzèlf” kwam het niet.

Een ambtenaar van de aloude Firma Van Eeghen en Co. hield de boekhouding bij, zoodat alles controleerbaar was. Een andere beproefde vriend zorgde voor het kaart-systeem. Mijn man noteerde ieder bezoek, deed het bericht erover in een doos, en onze vriend verwerkte dat alles in een dubbel systeem: één naar de eigennamen en één naar de huizen, waar de menschen woonden. Als mijn man nu wekelijks erop af ging, nam hij eenvoudig een lijst met huisnummers mede en ging van huis tot huis. Wilde hij spoedig ergens terugkomen, dan noteerde hij op zijn aantekening: „Waarschuw mij dan en dan, dat ik dáár heenga” en onze vriend waarschuwde. Dat prikkelde tegelijk om gegeven beloften of eigen inzicht in de noodzakelijkheid van een herhaald herderlijk bezoek ook uit te voeren. Niets hindert de schapen der Kerk zoozeer als beloften van bezoek, die niet worden nagekomen.

Mijn man had aan alle doktoren van onze wijk een brief geschreven, waarin het bestaan van onze wijkdiacones en de hulp, die zij op doktersadvies zou willen geven, vermeld stond. Zoo kwamen al spoedig menschen met allerlei kwalen op het spreekuur en kreeg onze Zuster Annie dadelijk vele aan huis gebonden zieken te helpen. Ook in de

huizen was het zoo merkbaar, dat er natuurlijk dikwijls niet genoeg geld was om aan de zieken te geven wat zij noodig hadden.

Wij maakten maar gauw een fonds voor melk en eieren en versterkende middelen. Als ik het woord „melk” zeg, dan denk ik weer aan een paar heel lieve menschen, een melkboer en zijn vrouw en twee dochters, in de Bethaniëdwarsstraat. Ik vertelde u reeds van ons wekelijksche kopje koffie en hoe ik het extract maakte; al reeds na twee jaar voor iederen „Dinsdagavond” 5 pond koffie. Ik begon dan thuis 's morgens om 10 uur bij kleine beetjes op te gieten. In dien filter kon 2½ pond koffie tegelijk en ik zette dien op een groote melkbus van 15 liter. 's Middags weer 2½ pond en dan had ik om 6 uur 15 liter prachtig extract van koffie en toog ik dan met de groote bus in een taxi naar de Kapel en in latere jaren naar „Frascati”. Onze zoon, die nog thuis was, pakte hem dan heel goed voor mij in, opdat de koffie goed heet zou blijven, na altijd eerst een kop geproefd te hebben, die zeer zijn goedkeuring mocht wegdragen. Maar daar wij noch in de Kapel, noch in „Frascati” kookgelegenheid hadden en ook geen water voor het schoonmaken, kookten onze vrienden uit de Bethaniëdwarsstraat altijd voor ons de melk. Het begin was een 10 liter, maar al heel spoedig werd dat 50, 60, ja zelfs 80 en 90 liter.

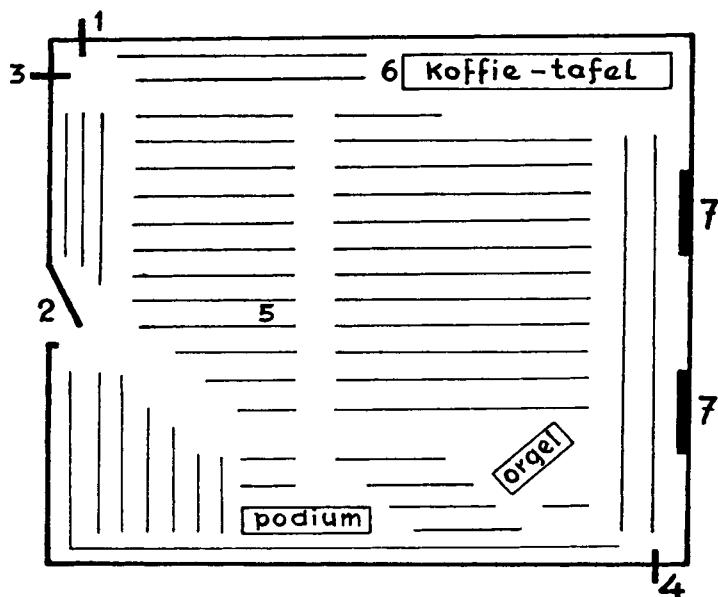
Zooals de vrouw ons verzekerde, deed zij het altijd biddende, dat ze maar nooit mocht aanbranden, voor al die stumperds. Nu, het was altijd even voortreffelijk, ook als zij op „hoog-tijden” voor die massa chocolade kookte. En dat niet alleen, maar die honderden vuile koppen namen haar man en dochters, die mij al die jaren trouw hielpen, weer mee, zetten ze een nacht in sodawater, wat met het veelsoortig bezoek, dat wij kregen noodig was, en den volgenden morgen werden ze in een flink zeepsop afgewasschen. Het was een groote zegen zulke wijkbewoners te bezitten. Wij zullen ze altijd in liefde en dankbaarheid blijven gedenken. Ook zonden wij dikwijls een zwak mensch er heen, om bij hen gedurende een maand of meerdere maanden een geklopt ei met melk te gebruiken, dan wist men tenminste zeker, dat het in de goede maag terecht kwam.

In „Irene” werden de „straatschoffies” beziggehouden met allerlei spelletjes, voorlezen en zingen en werd hun orde en netheid geleerd. Wat voor die jongens een groot theeblad met een „echt liggie” er op teekende, dat is haast niet te zeggen. Dan natuurlijk de kleine meisjes, die al haar vrijen tijd altijd op straat doorbrengen, een beetje rust en regelmaat bijbrengen. Maar dan kreeg je natuurlijk, wat haast nog noodzakelijker was in onze wijk (die, toen wij begonnen 106 huizen van ontucht telde), de groote meisjes. Denk dan eens aan de slovende moeders, voor wie nooit eens iemand liefdevol zorgt, en die tot over haar ooren altijd in de armoe en zorgen zitten. Natuurlijk, die moesten een eigen middagje hebben, waar ze, als ze wilden, wat verstelgoed mee mochten brengen en waarbij ze dan geholpen werden.

Dan zijn er ook gezinnen, waar de moeder ziek is, of in het gasthuis, en de leiding aan de oudste meisjes, die dan dikwijls niet ouder zijn dan veertien jaar, overgelaten wordt. Die stakkerds kunnen heelemaal niets koken, en vader als hij thuiskomt en de kleine kinderen moeten maar tevreden zijn met een stuk brood. Heel dikwijls is vader daar niet mee tevreden, en gaat hij zijn heil zoeken in een kroegje, waar geen rommel is en schreeuwende kinderen, maar warmte en licht; en dan is het heelemaal mis, want als vader dan thuis komt, is hij niet „gewoon” en krijgen de kinderen een pak slaag of wordt de oude have stuk gesmeten. Vooral onder de oudere generatie was er veel alcohol-misbruik geweest. Vele vrouwen aanvaardden dat van haar man als een soort noodlot: „De een heeft een man die drinkt, en de ander niet, naar het uitvalt”. De eentonige voeding, brood—aardappelen—weinig vet, drijft tot het zoeken van een prikkel in alcohol en snoepen.

Zoo had mijn man weer eens „nachtgedachten” en vertelde mij op een morgen een geheel uitgedacht plan. Onze binnenstadsmeisjes moesten leeren koken. 't Was wel eigenaardig: een theoloog, die over koken peinsde. Maar hij had altijd de eigenaardigheid om de dingen eerst heelemaal door te denken. Toen wij in Odijk waren en hij den kleinen landbouwer een aanwijzing wilde geven door een voorbeeld, hoe zij hun pluimvee konden rendabel maken, bestudeerde hij eerst

De Sint-Sebastiaan-kapel in de Oude Kerk van Amsterdam
op de Dinsdagavonden.

1. De „roôdeur”, een roodgeschilderde deur, waar de bruidsparen in den ouden tijd doorgingen ten huwelijk. Daarom staat er op geschilderd: „'t Is haest getrouwt, dat lange rout”.
2. De hoofdingang, uitkomende in het ruim der Oude Kerk, ging naar binnen open en was dus later bij de groote menigte menschen levensgevaarlijk. Daarom werd gemaakt:
3. Nood-uitgang.
4. Bij 4 is met een trapje bereikbaar de „IJzeren Kapel”, waar in vroeger tijd de oude perkamenten met de daarop beschreven Rechten en Privilegiën der Stad Amsterdam werden bewaard. Tegenwoordig zijn die in het Stedelijk Archief op den Amsteldijk.
5. De strepen duiden de Brabantsche kerkstoelen aan.
6. Op de koffie-tafel werden in enkele minuten de honderden koppen koffie geschonken.
7. De Nissen, waar in de Middeleeuwen altaren stonden. Daar zaten onze jongetjes in rijen naast elkander tot stagen angst van den spreker, dat ze de hooge kerkgordijnen naar beneden zouden trekken en paniek veroorzaken.

(behoort bij blz. 127)

De meisjes van den Kook-cursus (blz. 144)

De „Ingeborg” (blz. 190)

een standaardwerk over kippen en bestelde toen een Tolmankippenhok, het eerste in Odijk. U ziet er de Veluwe nu mee volgebouwd.

Zoo bestudeerde hij nu vitaminen, de voedingswaarde van allerlei spijszen, recepten voor warme maaltijden, die binnen de grenzen van de steunnormen van Maatschappelijk Hulpbetoon bereikbaar waren. Timmerman en loodgieter maakten tafels in „Irene”, die opklapbaar waren en achter gordijnen weg te bergen bij ander clubwerk; komforen van hetzelfde formaat als de menschen thuis hadden, werden aangebracht; asbest naar voorschrift van de Brandweer. De komforen konden in een oogenblik worden losgeschroefd en in het achterhuis opgeborgen worden.

Wij kochten eenvoudige witte borden; nestschalen; vorken; messen; pannen; allerlei gerei, dat men met koken moet gebruiken, als hakborden, houten lepels, afwaschteilen, enz. Dan een heel groot en degelijk wit tafelzeil, opdat de tafel altijd keurig gedekt kon worden. De meisjes zouden iederen Zaterdagmiddag om half twee komen, moesten dan eerst met de leidster alles gaan inkoopen in gewone volkswinkels, schoonmaken en leeren koken. Dan keurig tafeldekken. Daarna, zooals mijn man dat noemde, Christelijk gaan eten en zelf weer alles afwaschen en opbergen.

Wie zou de taak van leidster op zich willen nemen? Dat deed de dochter van onze vrienden Ds. en mevr. Le Roy, die haar examen voor leerares-koken afgelegd had. Welk een blijdschap! Welk een zegen heeft die jarenlange kokerij, met ieder jaar een nieuwe groep meisjes, in de gezinnen gebracht. Prachtig vonden ze haar mutsjes en schorten, die zij zelf schoon moesten houden. Aan het einde van den kook-cursus was er diner. Ds. H. Bakker, die ons eens de eer aandeed een maaltijd mee te maken, beschreef dien in zijn boekje: „De Herder en zijn schapen”. Dan werden de moeders gevraagd en kwamen er eenige dames van het Diaconessenwerkbestuur en de dominee en zijn vrouw en hadden wij immer een rijk gezegend uur. Maar zooals juffrouw Le Roy ze het koken geleerd heeft, dat is ook werkelijk éénig!

En dat niet alleen, maar zij is een groote vriendin van die meisjes ge-

worden. Daar zij ook muzikaal was en een mooie stem had, was het iederen keer een feest voor de meisjes om, als alles opgeruimd was, nog een poos te blijven zingen. Al die meisjes weten nu voor haar leven, hoe men met heel weinig geld toch een smakelijken maaltijd kan bereiden.

Het volgende bedrijf was: op Woensdagmorgen kooklessen te geven aan getrouwde vrouwen. Die kwamen ook trouw. Maar die namen om twaalf uur ieder het resultaat van haar arbeid mee naar huis. Vrouwen met babies konden ook komen. Want vóór in de zaal werden kinderbedjes en boxen uitgezet, terwijl dan achter de geheimen van de keuken werden ontcijferd bij de komfoortjes. Als we onze groote volksavonden in het gebouw „De Werkende Stand” op den Kloveniersburgwal hadden en als wij op Paaschochtend vroeg en op Nieuwjaarsmiddag onze menschen bijeen hadden, mochten de kookmeisjes in gala (witte muts en schort) bedienen van eigen fabrikaat — dat was altijd een succes. O „Irene”, gij waart ons een stukje hemel op aarde, een oase in een woestijn, ja de woestijn zèlf werd tot een gaarde.

Nu wil ik nog een programma uit het werk afdrukken. Ik moet afzonderlijk wijzen op de wekelijksche mannensamenkomst, die een groote vreugde is geworden. Die ontstond ook in één oogenblik en wèlk een oogenblik! Mijn man reed in den begrafenisstoet van een ouderling naar de Oosterbegraafplaats en kwam in het rijtuig tegenover een onderwijzer te zitten. Deze vertelde, veel aan slöjd te doen. Mijn man tot hem: „Hoeveel kost mij dit aan u per avond?” En op diè plek (al rijdende zoo droevigen rit) werd de slöjd-avond voor groote mannen geboren.

„IRENE”.

Maandag,	3 uur: Spreekuur predikant.
4.30	„ : Thee in „Irene” met Zusters uit het Binnengasthuis.
6.30	„ : Meisjes-club, 13 jaar.
8.30	„ : Meisjes-club, 15 jaar.

Dinsdag,	10.30	uur: Uitleen-Bibliotheek.
	2.30	„ : Spreekuur Diacones.
	7	„ : Meisjes-club, 13 jaar.
	8.30	„ : Meisjes-club, 15 jaar.
	8	„ : Evangelisatie-samenkomst („Sint Sebastiaans- kapel”; later „Frascati”).
Woensdag,	10-12	uur: Kookcursus moeders.
	3	„ : Meisjesclub, 10 jaar.
	7.30	„ : Jongensclub, 12 jaar.
	9	„ : Mannensamenkomst.
Donderdag,	2.30	uur: Spreekuur Diacones.
	3	„ : Moederkrans.
	8	„ : Meisjesclub, 18 jaar.
Mei en Juni,	8	„ : „Avondstilte in de Oude Kerk”.
Vrijdag,	4.15	uur: Meisjesclub, 16 jaar.
	7	„ : Jongensclub, 14 jaar.
	8.30	„ : Jongensclub, 18 jaar.
Zaterdag,	1	uur: Kookcursus, 14 jaar.
	5.15	„ : Catechisatie, meisjes 16 jaar.

De catechisaties werden voorts in de N. Z. Kapel en aan huis gegeven.

Een van de laatste dingen, die wij voor ons vertrek bespraken, was het geven van gymnastiek onder deskundige leiding. Dit is toen daarna ook begonnen. Voor kinderen van rusteloozen aard is sport iets zeer goeds en speciaal de rustige beoefening van gymnastiek.

U begrijpt wel, dat naast de giften, die de financiering van dit alles uitvoerbaar maakten, de medewerking van vele geloovige, bekwame vrouwen en mannen onmisbaar was. Dat was onze staf, een zestig personen. Eén voor één gedenken wij hunner. Hun onbaatzuchtigheid, hun toewijding, hun trouw, hun liefde voor de taak, hun geloof. U moet zulk werk niet zien in een soort van romantischen roes en dan gaan dweepen met „die lieve schapen van kinderen” — want dat leerden

deze in de harde werkelijkheid u wel af. De oudste van den staf was Mejuffrouw Dorine Matthes, een rots van trouw aan de Oude Binnenstad. Wij wenschten, dat ieder zou werken in geloof, en naar zijn aanleg. Orde moest er zijn. Mijn man beweerde altijd, dat de Heilige Geest niet kon waaien bij verwarring. Het onordelijke kind zoekt de omgeving, waar orde is. Het probeert dan wel, hoe ver het met weerstand gaan kan. Dan werd er één keer verboden. Wie niet gehoorzamen wilde, mocht over drie maanden komen vragen, of hij weer op een club kon komen. En... de clubs waren als de Burgerweezen, waar Vondel van zong: „Wij nemen toe in tal”. In „last” voeg ik er hier *niet* bij. De bidstond met den staf was iets heerlijks. Men wist, dat men door den Heer zelf gedragen werd en gelouterd, en begeerde elkander te schragen in de taak, waarvoor men stond.

Nu nog een paar hoogtijden in „Irene”. Ik zal trachten er u over te vertellen, maar de werkelijkheid steekt daar ver en ver boven uit. Op Nieuwjaarsdag hielden wij daar visite voor ieder, die komen wilde. De groote nikkelen thee-ketel met kranen stoomde. O, daar moet ik nu nog wat over zeggen: mijn man wilde door die kranen de genoegelijkheid bevorderen. Dat draaien — en dan de thee of koffie te voorschijn. Hij kreeg zoo'n ketel van een vriendin. Maar hoe er mee om te gaan? Toen wandelde hij daags na Nieuwjaar om op te frisschen van Bergen-Binnen naar Bergen aan Zee, zag zoo'n ketel in een café, waar hij een kop koffie dronk en vroeg aan den eigenaar: „Ik ben geen concurrent van u, maar kunt u mij de werking van dien ketel niet eens precies uitleggen?”

De lange tafels in „Irene” waren op Nieuwjaarsdag met bloemen versierd. Honderden kopjes en schoteltjes stonden klaar. Er waren groote ketels erwtensoep voor de hartigheid; manden, keurig versierd met koekjes en biscuits. Onze lieve meisjes van den kook-cursus stonden klaar om te bedienen. Zij hadden eerst les gehad, hoè men dat rustig en netjes moest doen. En dan om drie uur ging de deur open en mochten al onze vrienden van welken rang of stand ook, binnen komen. Ieder keer een 60-tal, want meer konden er niet om de tafel zitten.

Dan sprak mijn man een hartelijk woordje; wij dronken thee of soep en aten koekjes en lachten en babbelden; wij zongen met elkaar, en dat was een onbeschrijfelijk feest. Denkt u eens een oogenblik het leven van een zwervend mensch in, en dan te weten: er is een plekje, waar ik met vreugde word verwacht, waar het keurig schoon, vroolijk en warm is, en waar we ons kinderen uit een reusachtig groot gezin voelen. En dan drink je thee of kopjes erwtensoep, precies wat en zooveel als je wilt, en je gaat na een half uurtje weer weg met een hartelijken handdruk en maakt plaats voor de volgenden, die komen. De liefde en de warme gezelligheid geven je toch een beetje een veilig gevoel in dit vreemde en moeilijke leven.

En: op Paaschmorgen ons gezamenlijke ontbijt. Mijn man vroeg drie weken van te voren om Paaschbrooden en eieren. Massa's en massa's kwamen er. De stille Zaterdag was in „Irene” een mooie dag. Ons meterslange tafellaken kwam te voorschijn; voorjaarsbloemen en mooie Paaschteksten versierden de tafels. De staf maakte een paar duizend Paaschboterhammen klaar en pelde een duizend eieren (wat worden daar je vingers griezellig van!). Wij hadden bedacht om kleine kartonnen bordjes klaar te zetten, met vast een paar paaschboterhammen er op en een paar eieren, en verder schalen vol op de tafels om maar af te nemen.

Om half acht 's morgens ging de deur van „Irene” open en werden de stil-binnenkomende gasten verwelkomd met opstandingsliederen, gezongen door ons koor. „De Heer is waarlijk opgestaan”. Als ze gezeten waren, sprak mijn man een kort gebed uit en las een paar teksten. Dan werd in vrede en liefde tezamen het brood genuttigd. Iedere „tafel” kon dan een kwartier blijven om daarna weer plaats te maken voor de volgende. Zoo hadden wij een zes of acht tafels. Daarna gingen wij allen gezamenlijk naar de Oude Kerk, die eenige minuten van ons Gebouw vandaan was.

Dat „naar de Kerk” klinkt zoo eenvoudig, maar voor wij ze daartoe konden krijgen! Toen wij onze weekavonden waren begonnen, wisten en bemerkten wij wel, dat de allerarmsten dachten, dat de Kerk alleen

voor netgekleede menschen was; zooals een vrouw eens tot mij zei: „Maar mevrouw, je kan toch niet zonder hoed naar de Kerk gaan!” Welk een liefdevolle listen heeft mijn man gebruikt om ze er toe te krijgen. Er kwamen b.v. op de samenkomst ook altijd eenige moeders met babies, en als er dan een paar gedoopt zouden worden in de Kerk, zei mijn man: „Natuurlijk komen wij dan allen a.s. Zondagmorgen in de Kerk om daar getuigen van te zijn, want wij hooren bij elkaar”.

Zoo was er iederen keer wel eens wat om ze te lokken en werden zij trouwe bezoekers. Hoe heerlijk zongen wij dan in de Oude Kerk. Welk een Huisgezin des Vaders was daar.

„'k Zal mij in Uw heil verblijden,
 Eeuwig, eeuwig mij U wijden;
 Om alleen voor U te leven,
 Naar volkomenheid te streven;
 'k Zal U eens, o Heer! daar boven
 Beter kennen, beter loven,
 Beter, vuriger beminnen.
 Help mij, help mij overwinnen”.

(Gezang 106 : 7).

Midden in den vreeselijken levensstrijd school daar in de oude kathedraal een arm volk, rijk en blij, nu en hier in den Christus. De dominee preekte. Ja, het Woord werd hem gegeven van Boven; en daar beneden zaten zondaars en zondaresen, veel dichter bij het Hemelsche Jeruzalem dan wijzelf. We hadden het, dat een vrouw zeide: „Zondag komt m'n man in de Kerk, maar dan een paar keer niet. Dan is-ie opgenomen”. Opgenomen, dat is: in het Huis van Bewaring. Dat was niet altijd om grove misdaden. Maar dan had de man, hoewel gesteund door Maatschappelijk Hulpbetoon, er iets bij verdiend door boodschappen-doen of zingen-op-sstraat, en werd de boete „uitgezeten” door „opneming”. 't Kwam ook voor, dat een man een half uur te laat in de Kerk kwam en na den dienst zei: „Ja, ik werd net uit het Huis

losgelaten en dacht: ik ga gauw naar de Oude Kerk, maar zoo kwam ik wat laat”.

Het werk breidde zich zoo uit, dat het getal Diaconessen van één tot drie steeg. Naast den godsdienstonderwijzer, die de helft der week kon medewerken in catechese en huisbezoek en de hulp der ouderlingen en diakenen, die ons door den Kerkeraad werden toegewezen, kwam het laatste jaar ook een jong theoloog, de Candidaat tot den Heiligen Dienst V. E. Schaefer ons helpen in clubwerk en huisbezoek. Zoowel hij als zijne aanstaande, Mej. Florentia de Balbian Verster, waren geestdriftige personen, die geheel in de atmosfeer van het werk in de Oude Binnenstad opgingen. Het was hun eerste liefde in de Kerk. Nu is hij predikant te Kediri op Java. Wij verheugen ons zeer, dat zij naar Indië wilden gaan om er het Evangelie te verkondigen en uit te leven.

Men ziet, dat wij met Diaconessenarbeid bedoelden datgene, wat het diaconessen-ideaal van Ds. Theodor Fliedner van den aanvang is geweest, n.l. door vrouwelijke hulp op alle terrein van het leven onzen naaste dienen, door de liefde van Christus gedrongen. Ziekenzorg is daar slechts een klein gedeelte van. Er zijn immers altijd meer gezonden dan zieken en zwakken, en die gezonden, in alle leeftijden, wilden wij in de Oude Binnenstad bereiken met de Boodschap van Verlossing en Eeuwigheid, met de liefde Gods en Zijn Genade. Vandaar ook dat, toen wij een centrum in „Irene” kregen, het werk zich al maar uitbreidde. Soms zuchtten we onder den zegen, die ons te groot werd. We waren als kinderen, die de vele verjaarsgeschenken niet in de handen kunnen houden.

Daarom waren voor den geheelen staf de dagelijksche lectuur in de Heilige Schrift, gebed en meditatie onmisbaar. De ons omringende misère dreigde ons te overheesteren of ons ongevoelig te maken. Voor de beoefening der stilte met God moest in de morgenuren tijd ingeruimd blijven, en die tijd mocht nimmer als verloren tijd gelden. Wij mochten niet met versleten algemeenheden tot onze menschen komen, al waren die uitdrukkingen dan ook vroom en goed bedoeld. Wij

moesten iederen dag opnieuw in de tegenwoordigheid Gods leven. De Zondagsche prediking en het heilig Sacrament moesten in de werkdagen ons richtsnoer zijn. Onze moed was klein. De verleiding om menschen en dingen klein en tijdelijk te zien, belaagde ons altijd weer. De beveiliging door den Heiligen Geest was ons in dit werk meer noodig dan wij zèlf dikwijls wisten. Zóó kon ook in waarheid „de een tot troost den ander zijn, op weg naar 't Vaderland”.

XVI. LIEFDEDADEN

Het is natuurlijk ondoenlijk en voor u vervelend, als ik u alle kleinigheden uit ons leven ging vertellen, die voor ons van het hoogste belang waren, omdat ze de hoogte en diepte van ons dagelijksch werk vertegenwoordigden. Als niet alles overgoten ware geworden door den Zegen van Boven, dan zou ons leven een filmachtig bestaan geweest zijn; want van dat wij 's morgens om zeven uur opstonden tot 's avonds halftwaalf (het laatste half uur was gelukkig meestal voor onszelf) volgde de eene gebeurtenis de andere op, prettige en droeve. Er waren altijd vele zieken, stervenden, kinderen, die geboren werden, mannen en vrouwen, die der wanhoop nabij waren, of met elkaar vochten en dan moest de dominee of de diacones maar eens hartige woordjes spreken. Er waren allerliefste kleine liefdedaden, en ik zou haast zeggen duizenden telefoontjes.

Van kleine liefdedaden gesproken. Wij hadden een vrouw onder onze schapen, die een zeer slecht en treurig leven had geleid. Op een dag, dat zij op de Nieuwmarkt liep, hoorde zij een stem zeggen: „Moet dat nu altijd zóó doorgaan?” Maar tot haar hevige ontsteltenis zag zij niemand vlak om zich heen. Zij sidderde ervan en liep in haar wanhoop naar een vrouw, die met haar man een slaaphuis had voor nettere, ongetrouwde mannen. Zij wist, dat dat een hoogst respectabele vrouw was. Deze laatste was roomsch-katholiek; een innig vroom mensch. Toen zij aan haar die vraag van de Nieuwmarkt vertelde, zeide deze: „Dat is de stem van God, die je nog roept”.

Zij trok zich dadelijk het lot van het arme schepsel aan en was er ook zeker van, dat de Allerhoogste haar tot staan had gebracht en zei haar, dat, als zij geheel met haar vorig leven wilde breken, zij bij haar mocht blijven als hulp in de keuken. Hun huis stond op den

Oude-Zijds-Achterburgwal, dus in onze Wijk. Zoo wist die vrouw van ons werk en had zij veel gehoord over „de dominee van de Oude Binnenstad”. Zij kwam met haar beschermeling bij mijn man. Dat was het begin van een veranderd leven. Samen kwamen zij altijd in „Frascati” op de Evangelisatie-avonden, samen in de Oude Kerk en later, toen de beschermeling haar belijdenis had gedaan, ook samen aan het Heilig Avondmaal.

Haar kleine liefdedaad was om iederen dag één dubbeltje te doen in een busje voor het werk in de Oude Binnenstad. Dat niet alleen. Er kwam nog een merkwaardige liefdedaad bij! De man van die vrouw was een geweldig liefhebber van visschen; maar hoè groot was mijn ontsteltenis, toen wij uit dankbaarheid, vele ponden wegende, levende brasems kregen. Zij dachten, dat ik die zelf zou dood maken, want mevrouw moest toch zien, hoè prachtig levend zij waren. Ik kan er nog van ijzen, als ik er aan denk. Maar de bedoeling was allerliefst.

Wat zegt u van dit telefoontje? „Mevrouw, ik heb van het werk van uw man gehoord, zou ik u ook plezier kunnen doen met zes balen rijst en zes balen koffie?” Nu dat was reusachtig. Wij vroegen aan Nestelrooy, een grooten papierhandel, om papieren zakken, kregen er honderden cadeau en nog f 10.— voor het werk bovendien. Toen kwam een deel der meisjescatechisanten en maakten wij honderden zakjes rijst en koffie. U kunt zich de verrukkelijke verrassing van onze vrienden in „Frascati” op een goeden „Dinsdagavond” indenken, toen zij daar allen een zakje rijst en een zakje koffie bij het heengaan ontvingen.

Zoo zorgden vele lieve menschen voor allerlei kostelijke verrassingen voor onze arme verschoppelingen, b.v. dat wij op eenige winteravonden bij de koffie een belegd broodje mochten geven; denkt u eens in, wat dat wel kostte. Maar met welk een vreugde maakte het vrouwelijk deel van den staf die met mij klaar. Voor alle bezoekers op den „Dinsdagavond” van eene N.N. voor Sinterklaas altijd een speculaaspop. Een mooi, lang gedicht er bij, dat mijn man dan tijdens de „koffie”

voordroeg. Heele bezendingen nieuwe en oude kleeven, hoeden, schoenen, bedden, wiegen, weet ik wat niet al, kwamen er binnen. Maar het steenen „duifje” voor ons van een heel arme vrouw, of het kleine handwerkje, gemaakt door een vrouw, die bijna niet kon zien, en al die allerkleinste offeranden waren ons wel héél dierbaar. Het „duifje” en het handwerkje zijn ons reliquieën uit de Binnenstad, getuigen van liefde.

Een overbuurvrouw in de Oude Binnenstad, waar wij eenige weken van te voren waren geweest, had ons een zolderraampje gewezen aan den overkant en gezegd, dat ze ontdekt had, dat daar een doodarme man en vrouw woonden, van wie de man ernstig ziek was. Wat wij daar aantroffen, was menschonteerd! In de eerste plaats was het halsbrekend om het laatste zoldertrapje op te klauteren, en toen wij er waren, vonden wij een vlierinkje met een bedstee, die precies een kleine kist was. Daarin lag een doodzieke man, terwijl een oude, vieze vrouw bij hem zat. Die arme menschen hadden daar vier en dertig jaar gewoond, met geen ander licht dan van dat kleine zoldervenster, waar je alleen zoo nu en dan een vogel door de lucht kon zien vliegen en... de man héette Vogel.

Toen mijn man en ik weer op straat stonden, huilden wij beiden. De man was blikslager geweest en zijn vrouw vertelde nog vol trots, dat haar man zóó sterk was in zijn goede dagen, dat hij het sterkste blik zoo maar met zijn handen kon doorbreken. Maar nu was hij al jaren en jaren ziek en had gebrek aan alles en het allernoodigste.

Wat heeft onze diacones daar geploeterd en dien armen zieke kostelijk kunnen helpen. Een vriendin van ons ontzegde zich vele dingen om die vrouw van lakens en sloopen en nieuwe kleeven te voorzien. We vierden den dag van hun 40-jarig huwelijk, en dronken daar met elkaar op het vlierinkje koffie. De Zuster was er al heel vroeg heen gegaan om den man te helpen met een lekkere matras en nieuw linnen-goed. Ik zou haast zeggen, die arme zieke Vogel coquetteerde met zijn mooie borstrok. „Vindt u mij niet net een heer?” vroeg hij mij. Bij zoiets krijg je een rare prop in je keel. M'n man legde het nieuwe

linnengoed in een van de laden van een kastje en zei tegen juffrouw Vogel: „Daar staat op „linnengoed van Molkenboer”; dat is kostbaar”.

Die mededeeling was noodig, omdat het ongedierte den scepter was gaan zwaaien. De vrouw kon de ellende niet meer overzien. Ze hadden wel kinderen, maar daar was oneenigheid mee. Dit kwam in de Binnenstad veel voor (ik weet niet, of het meer was dan in andere kringen der maatschappij). Wij dachten, dat de twisten ook de uitlaatkleppen van vale ellende waren. Maar toen een dochter zag, dat er naar moeder en vader werd omgezien door „de Kerk”, kwam zij zich verzoenen met haar ouders en bracht zij dagelijks eten.

Als Vogel wat verluchting had, dan praatte mijn man met hem over de duiven, die je door het vlieringraampje kon zien zwermen. Amsterdammers zijn dol op duiven en verwoede tegenstanders van sperwers. Dan vertelde Vogel, hoe hij bij dominee Ten Kate op de leering was geweest. Hoe dikwijls kwamen in onze stille gesprekken de zegeningen van een langgestorven vrome moeder, van de Zondagschool, van een vroeger predikant, door het lava-dek van de aardsche moeite naar bovengedrongen. Dan was het gebed daarna niet een onnatuurlijke ceremonie, maar het luisteren naar den Vader.

De Binnenstadsmenschen waren voor al wat met de Kerk in verband stond, altijd zeer eerbiedig. Mijn man liet bij alle mogelijke sterfgevallen vragen, of hij aan huis op de begrafenis mocht komen spreken. Dan zaten daar de verweerde vrienden en hoorden van de vertroosting Gods, stil en ootmoedig. Bij het „sluiten” (van de kist) volgde wel meestal een luid gejammer, maar dat was slechts van korten duur. De diepere indruk bleef. Zoo ging het ook, toen onze vriend Vogel zijn laatste groote reis had aanvaard. De dochter nam „opoe” daarop bij zich liefderijk op.

De straten en straatjes om de Nieuwmarkt gelegen, zijn nauw en krijgen weinig lucht en de woninkjes evenzoo. Dus, wil je een beetje lucht happen, dan schuif je het raam open en gaat er uithangen. Het gezellige ervan is, dat er meestal ook wel burens in datzelfde stadium van luchtgebrek zijn, en je dus op die manier buurpraatjes,

soms ook burenruzietjes kunt maken. Voor een buitenmensch moet dat een raar gezicht zijn. Die blijven liever achter de horren verscholen uitkijken.

Zoo was er een oude juffrouw van diep in de zeventig in een van die straatjes komen wonen. Haar leven was hard en moeilijk geweest. Zij had vroeger een water-en-vuurnering gehad; dat was een gelegenheid, waar arme menschen voor een of twee centen heet water haalden, of een paar kooltjes vuur om hun fornuisje aan te maken en eten te kunnen koken. Ook was zij „porster” geweest. In den tijd, dat er nog geen wekkers bestonden, kwam zoo'n vrouw bij de werklui, die heel vroeg op hun werk moesten zijn, of probeeren wilden aan de kade een vrachtje te krijgen, heftig en lang aan de bel rukken of op de deur slaan, wat dan iedere week met een kleinigheid betaald werd.

Misschien herinnert u zich uit de „Jeugdherinneringen van Jan Ligthart” nog wel „onze lieve Mietje de Porster”, die Jan Ligthart's broer riep: „Douwerus! Ben je wakker?”, en hoe ze op Nieuwjaarsdag dezen ontmoette „als heer gekleed” en schrok: „Bent u... meneer Douweres? Ach, dat heb ik nooit geweten”. Die Jan Ligthart was ons een dierbare vriend en zijn Zondagsschoolmijnheer Beekman woonde in de Stormsteeg in onze parochie als koekbakker. Wanneer mijn man in de Stormsteeg een chronischen zieke driehoog bezocht, vroeg hij wel: „Mag ik nog eens even uit het raam naar beneden kijken, want daar woonde onze vrome ouderling Beekman van de Zondagsschool van Jan Ligthart”.

Maar nu, onze porster in ruste had een net kamertje gekregen op dezelfde verdieping naast een vriendin uit onze Binnenstad. Op een van de eerste morgens, dat zij daar was komen wonen en alles op streek was, ging zij dus een poosje uit het raam hangen. En ziet, de buurvrouw, onze vriendin, was van dezelfde gedachte, deed ook haar raam open en kwam te voorschijn. Aldus kwam de eerste kennismaking tot stand.

Wonderlijke wijzen heeft onze Hemelsche Vader om iemand den weg des levens bekend te maken. Onze vriendin was een engel. Wat

kwamen wij graag bij haar. Zij was door bijzonder diepe wegen gegaan. Zij had vijf volwassen kinderen door den dood zien weg-nemen, maar allen waren in Jezus ontslapen en bij volle bewustzijn in vrede heengegaan. Het was of er iets van dien Hemelschen glans op haar gezicht was achtergebleven en zij leefde dan ook dicht bij haar Heer en Heiland. Toen zij ons haar droef relaas bij het eerste bezoek deed, was haar slotwoord: „Maar het Licht schijnt nog”. Zij breide ongestoord spreien voor goede doeleinden, ik meen in onze dagen de zevenentwintigste. Dan weer lootjes maken; en wij weer zien die lootjes te verkoopen. Het laatste eischt óók volharding, en de aesthetische smaak voor deze spreien luwde. Soms zuchtten we.

De twee oudjes uit het raam hangende, kwamen gauw aan het praten. Waar het hart vol van is, loopt de mond van over. Onze lieve vriendin begon aldra over de Eeuwige dingen met haar nieuwe buur-vrouw te spreken, maar die zei na een paar minuten: „Mensch, ik weet niet, waar je het over hebt”. De arme ziel wist van God niet veel meer, dan dat dit een naam was, die je zoo bij al wat je sprak gebruikte. O, hoè vreeselijk vond de nieuwe vriendin dat en zij zei: „Ik zal je mijn bijbel leenen, dan kan je daar alles in lezen”. Maar het arme water-en-vuurvrouwje zei: „Mensch, ik kan niet lezen”. „Zou je dan zoo onwetend de Eeuwigheid in moeten gaan?” Neen, dat mocht niet. Na een poosje denken zei ze: „Weet je wat, je moet iederen dag maar een uurtje bij mij komen, dan zal ik je voorlezen en je het „onze Vader” leeren, want je moet toch iets kunnen op-zeggen, als je op je ziekbed komt te liggen”. Zoo gezegd, zoo gedaan. Iederen dag kon men de beide oudjes vinden bij het Boek der boeken, en werd met groote moeite en regeltje voor regeltje het „Onze Vader” geleerd. Ook bracht onze vriendin het oudje bij den dominee en nam zij haar mee naar de Oude Kerk, naar de Evangelisatie-avonden en den Moederkrans. Het oudje verzekerde ons, dat zij niet had geweten, dat er zooveel geluk op deze droeve wereld te vinden was.

XVII. BIJ SARRASANI

Het circus „Sarrasani” was in Amsterdam gekomen. Zijn geweldige tent met een plaatsruimte voor 3000 personen was gespannen op een terrein in Amsterdam-Zuid. Ze hadden hun eigen installatie voor verlichting, een geheel kamp groote wagens tot woning voor de artisten, een menagerie met paarden, leeuwen, zeehonden, beren, een geheel eigen dorp. De directie hield ieder onder streng toezicht. Het circusleven eischt een voortdurende, dagelijksche oefening van alle nummers. Een mensch, die het met zijn arbeid kalm opneemt, zou daar een les kunnen nemen in algeheele overgave aan zijn taak.

Aan professoren en predikanten zond „Sarrasani” toen een mooien brief met vrijkaarten voor een voorstelling: de directie stelde hun sympathie alom op hoogen prijs. Zoo vond mijn man ook op een morgen zulk een schrijven bij zijn post. Hij dacht even na en zei: „Ik zal er vanochtend heengaan en vragen, of ik die vrijkaarten mag „betalen” door er voor de kunstenaars te preeken”. Samen met onze dochter trok hij naar het circus-dorp. De gegalonneerde portier zag wel, dat die mijnheer, die Herrn Sarrasani te spreken vroeg, geen solliciteerende acrobaat was. Daar bereikten ze den wagen, waar de directie kantoor hield. In welke taal moest er worden gesproken? Fransch? Duitsch? Engelsch?

Tikken op de deur. Een voorportaalje door. Weer een deur. Daar... zei een jonge man, die opendeed, in het Nederlandsch: „Dag, dominee, waarmee kan ik u van dienst zijn? Kent u mij nog? Ik heb in Odijk in uw pastorie op een Zondag na de Kerk koffie-gedronken”. Het bleek de heer G. de Josselin de Jong te zijn, dien u wellicht voor de radio hebt hooren spreken over zijn liefde tot en zijn omgang met dieren. Deze heer trok met „Sarrasani” de wereld door. Maar jaren geleden

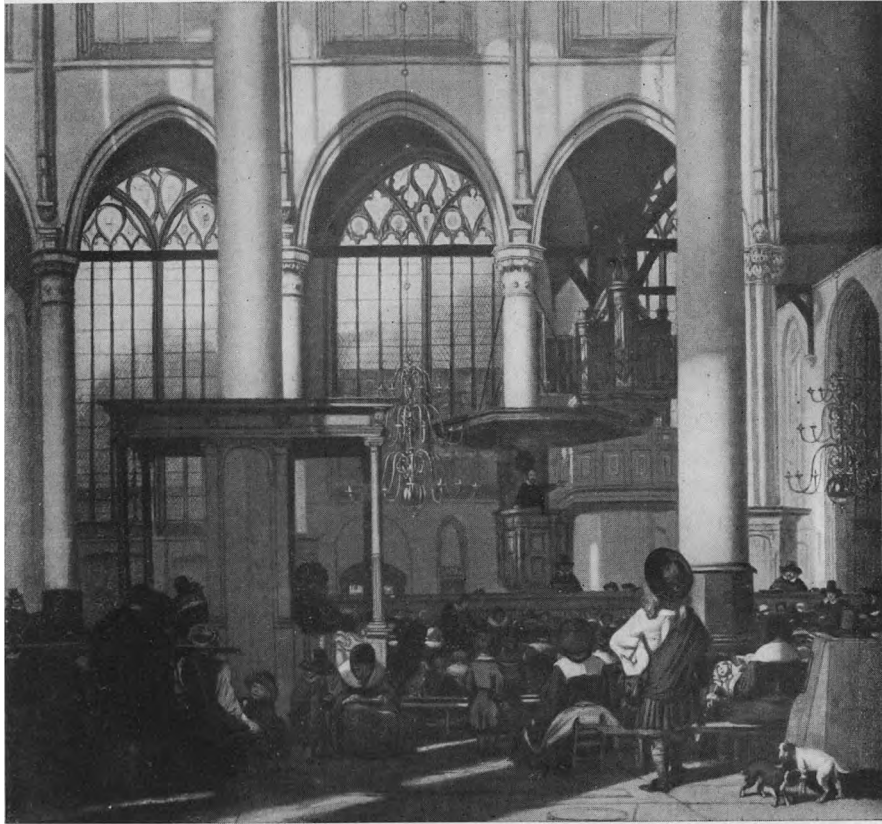
was hij als jongen bij ons geweest met een groep kampeerders van de Nederlandsche Christen-Studenten-Vereeniging, die toen haar centrum op het kasteel „Hardenbroek” te Driebergen had en dikwijls met groepen in ons dorp Odijk kerkte en daarna in pastorie en pastorie-tuin nableef.

Toen mijn man hem vertelde, dat hij zoo graag een godsdienst-oefening voor het personeel van „Sarrasani” zou willen houden, zei onze jonge vriend, dat de directie dit zeker op heel grooten prijs zou stellen. Hij vertelde, dat in Zweden en ook in Engeland zich tot het houden van diensten predikanten aanmeldden en dat het personeel zeer op zoo'n dienst gesteld was. De oude Heer Sarrasani was toen heel ziek, maar werd er toch van verwittigd en zijne zuster kwam dadelijk om alles met mijn man te bespreken. Hij moest met den opper-regisseur de bijzonderheden regelen. Deze werd opgezocht. Het was een Rus, maar met hem kon in het Engelsch gesproken worden. Het kwam altijd weer te pas, dat mijn man oorspronkelijk voor den handel was opgeleid en op de Openbare Handelsschool van Amsterdam de moderne talen door voortreffelijke docenten had geleerd. Op Woensdag, Zaterdag, Zondag kon de dienst niet plaats hebben wegens twee voorstellingen 's daags. Dus werd het Maandagmorgen 26 Februari 1934 om elf uur. De taal was Duitsch, omdat dit door de meeste kunstenaars werd verstaan. Met bijzonderen ernst en gebed bereidde mijn man er zich op voor.

Hij wilde het geheel ten zeerste verzorgd hebben, liet schoone liturgieën drukken met den tekst der Duitsche kerkliederen. Het was in de Lijdensweken; dus „O Haupt voll Blut und Wunden” en zulke diepe zangen waren er bij. De jonge kunstenaar Piet van Egmond ging met een harmonium mede om den zang te begeleiden. Zelf bleef ik thuis om iederen indruk van nieuwsgierigheid te vermijden; ook de pers werd niet op de hoogte gebracht.

De prediker ging er vroeg heen. Daar liep de opper-regisseur op het terrein. Zou hij er nog wel aan gedacht hebben na de afspraak? Maar eenigszins kortaf zeide deze: „Dacht u, dat, als er godsdienst-oefening

OUDE KERK VAN AMSTERDAM

(Oudekerksplein)

(naar een 17e eeuwse schilderij van Em. de Witte)

De Heer geve u Zijn vrede; en grijp goeden moed. Wees niemand iets schuldig dan: liefde. Vergeld niet kwaad voor kwaad. Leef streng voor uzelf. Wees mild voor uw medemenschen en voor uw medeschepselen, planten en dieren. Zonder gerechtigheid geen open Hemel. De Heer zegene u en de uwen met genade en blijdschap.

Dr. M. J. A. DE VRIJER,
predikant in de Oude Binnenstad.

Alle Zondagsche en weeksche samenkomsten in de Oude Kerk en allen arbeid daaromheen vindt u vermeld in het „Kerkbeurtenblad”, iederen Vrijdagavond en Zaterdag aan de kiosken à zes cents verkrijgbaar.

Voor- en achterzijde van de kaart, die mijn man geregeld uitdeelde (blz. 161).

is, wij daar niet voor zorgen?" De vraag was beschamend. In de stallen werden juist de leeuwen gevoerd en de prediker bleef, tot de dienst zou beginnen, daar kijken: een heel eigenaardige consistorie. Toen — vlak voor den aanvang — ging er een jonge man met een groote handbel overal rond en riep: „Zum Gottesdienst". En behalve degenen, die bij de dieren moesten blijven wachthouden, kwamen ook allen! Wellicht heeft iemand een lichte geringschatting voor circus-artisten. Maar hebben al mijn lezers des Zondags, als van den toren de klok wordt geluid, ook gehoorzaam en met vreugde zich opgemaakt: „Zum Gottesdienst"?

Toen de „Kerk" binnen. Dat was het circus. Geheel bijgeharkt als voor vorstelijk bezoek. In het midden was een groot rood tapijt uitgespreid. Daarop rijen stoelen, waarop de kunstenaars zaten: paardrijders, clowns, koorddansers, jongleurs, dierentemmers, allen in de diepste eerbiedigheid. De preekstoel was het podium, waar het orkest anders speelde. Daar stond ook het harmonium. De prediker was in toga. Het onderwerp was: het lijden voor ons van den Heiland, samengevat in: „Von der Kunst zu Jesu". Nooit luisterde een schare als op dien morgen.

Na het amen van den slotzegen kwamen er een paar zeer ontroerende oogenblikken. De dirigent van de Kozakken had vóór den aanvang gezegd, dat zijn mannen geen Duitsch verstonden. Maar ze kwamen toch in „de Kerk" en vroegen iets te mogen doen. Ze wilden in hùn taal een psalm zingen. Dat gebeurde dan na het „amen" — tien minuten lang, een wonderbare, bovenwereldsche zang, vol diepte, heimwee, smart, hoop. Allen in de „Kerk" kregen de liturgie en de herinneringskaart van de Oude Kerk, die mijn man altijd aan menschen gaf. Hij had zoo'n kaart het eerst gezien in „Sint Martin in the Fields" in Londen en van den Directeur van de „National Gallery" verlof gekregen het schilderij van de Oude Kerk van Emanuël de Witte, dat daar hangt, af te drukken, mits hij er geen handelszaak van maakte. — Verschillenden kusten zijn hand. Frau Stoss—Sarrasani dankte met tranen.

Mijn man had gezegd: „Nu spreek ik tot u. Vanavond kom ik uw kunst bewonderen”. En zoo waren wij 's avonds in het circus. De kunstenaars, nu in costuum en grime, groetten ons als oude bekenden. De luisteraarster van 's morgens leidde ons nu glimlachend naar onze plaatsen. Ik heb grootendeels met mijn oogen dicht gezeten uit angst voor de halsbrekende toeren. Van het Nederlandsch Bijbelgenootschap kregen wij door den heer E. René van Ouwenaller, die dadelijk zijn sympathie voor deze prediking uitte — oud, en jeugdig in geloofs-blijdschap — 150 Deutsche Nieuwe Testamentjes voor de kunstenaars. Twee ouderlingen spraken mijn man op straat aan en vroegen: „Hoe dorst u daar te prediken? Was u daar niet bang?”

Voor het circus zich inscheepte naar Zuid-Amerika, kwam nog deze brief:

„Sehr verehrter Herr Pastor!

Ich beehre mich auch im Namen meiner Angestellten, Ihnen meinen herzlichsten Dank auszusprechen für die Abhaltung des erhebenden Gottesdienstes in meinem Unternehmen am 26 v. Mts. Ihre wahrhaft zum Herzen gehenden Worte haben einen tiefen Eindruck auf alle Anwesende gemacht und werden gewiss dazu beitragen, die weihevollen Stunde noch lange im Gedächtnis der Teilnehmer zu erhalten.

Mit vorzüglicher Hochachtung,

Hans Stoss—Sarrasani”.

Toen in September 1937 „Sarrasani” in Utrecht was, heeft mijn man er dadelijk weer een bezoek gebracht en lang en ernstig met de jonge Frau Sarrasani, paardenkunstenares, in een der wagens van het circus-dorp gesproken en haar bij ons aan den disch genoodigd.

XVIII. KINDEREN VAN EEN VADER

In de latere jaren van zijn arbeid in de Oude Binnenstad ging mijn echtgenoot tweemaal 's jaars naar Engeland om daar te zien, hoe men Evangelisatie-arbeid organiseerde en deed. Zoo trok hij door White-Chapel, East-End en Zuid-Londen. Hij nam lijsten met vragen mee om daar in Engeland van menschen met veel ervaring het antwoord op te krijgen. Daar toch had William Booth gewerkt, daar in Oost-Londen; Canon Barnett deed er het schoone Toynbee-werk; op Commercial Road arbeidde dominee Chudleigh, een man van groote zelfverloochening. Nog weer wat verder naar de Oostzijde van Londen ligt Poplar. Daar ontmoette mijn man meer dan eens Ds. Lax, dien u wel kent uit het boek: „Dominee Lax van Poplar”. Ds. Lax was in Oost-Londen even bekend als in geheel Engeland de negentigjarige Ds. Wilson Carlile, de stichter van het Kerkelijke-Leger des Heils, de Church-Army; of in vroeger tijd de vriend van het zwerverskind Dr. Barnardo.

Nu, dominee Lax schrijft in zijn boek: „De kinderen van Poplar zijn eenvoudig betooverend”. Hij noemt ze: „bundeltjes van warmte en afhankelijkheid”. Precies zoo spreken wij over onze kinderen uit de Binnenstad. Die verrukking als ze „hun dominee” zien! Zien ze hem, als ze achter op een kar hangen, ze laten zich er eenvoudig afvallen om naar hem toe te hollen, een praatje te maken en een eindje mee te loopen. Ben je juist een partijtje aan het vechten, dan staak je dat natuurlijk en ga je eendrachtelijk naar hem toe. Het is ook zoo prettig, dat hij altijd naar je wil luisteren en je kan nooit weten, of hij soms weer nieuwe plannetjes heeft over een wandeltocht of een avondje, dat de poppenkast zal vertoond worden.

U moest ze kunnen zien, als er afgekondigd was, dat mijn man ze

's Zondagsmorgens verwachtte op de trappen van de Beurs om gezamenlijk naar den Kinderdienst te gaan. Dat ging zoo. In het begin van de week als mijn man den komenden Zondag den Kinderdienst 10—11 zou leiden in de Noorderkerk (die eenige klassieke gereformeerde Kerk van Henrick de Keyser) en later in de Nieuwe-Zijds-Kapel, werden er overal gestencilde briefkaarten aan jongens en meisjes van de Binnenstad uitgedeeld met de uitnoodiging: „Wie Zondagmorgen mee wil, kome om precies half tien bij de stoep van de Beurs op het Damrak. We gaan er gezamenlijk heen en keeren daarheen samen terug”.

's Zaterdagavond maakte mijn man een paar honderd heel kleine apothekerszakjes klaar en deed daar dropjes en pepermuntjes in. Die kregen we weer van een vriendin van de Oude Binnenstad, die een apotheek had, een heilige (nu al in de Heerlijkheid), een groote vriendin van Hoedemaker. Ja, die Ds. Hoedemaker werkt na. Eén paar dropjes mochten ze eten op de stoep van de Beurs. Voor we de Kerk ingingen, halt, allen nog wat in den mond en dan zaten ze later muisstil in de Kerk. In lange rijen wandelden we naar de Kerk; de diacones voorop om het verkeer te regelen: de dominus sloot de gelederen. Links en rechts van hem een jongetje, nadat „uitgevochten” was, wie links en rechts mochten loopen. Want die mochten den herdersstaf dragen met dien ivoren knop, de een op den heenweg, de ander terug. Ook andere staffleden en verschillende Binnenstadsmoeders gingen mee. Sommigen waren diep in den nacht eerst naar bed gegaan, omdat ze het ondergoed nog hadden moeten wasschen. Ja, die vrouwen van de Oude Binnenstad zijn heldinnen. Ook zat er wel eens een knaapje binnen in het siersmeedwerk van zoo'n mooie lantaarn bij de Beursstoep. We konden niet weg, of die moest er eerst boven over weer uit! Als zoo aan iederen arm van je een kind hing, o wat hoorde je soms een tragedies. „Me vaôder vocht vannacht. Me vaôder is altèd dronken”.

Op die morgens bleef de dominee tot tien uur in het ruim van de Kerk heen en weer loopen, wees ieder de liturgie aan, welke zou worden gezongen, en wilde aldus over de geheele schare een atmos-

feer van stilte en innigheid strijken. Daar zaten ook al die lieve kindertjes uit het „Bestedelingenhuis” en uit „Jonker's Toevlucht”. We kenden alle gezichtjes. Wat een heerlijkheid, als ze dan zongen; als ze den dominee aankeken bij de preek van twintig minuten en er in waren. Ik herinner mij, hoe ze luisterden naar het verhaal over dien timmerman, genaamd „Troost”, die dat schip moest bouwen. Aan het eind zei mijn man, dat dat „Noach” was; of over het schrijven in het zand uit Johannes 8. — In later tijd kwamen wij ook meer dan eens bij „Jonker” en hield mijn man daar „lezingen” voor de vrouwelijke patiënten. Die kwamen dan ook weer met vreugde in de Oude Kerk, waar haar kinderen gedoopt werden, en op de „Dinsdagavonden”. Soms zongen zij (hun koor heette „Klimop”) een lied apart.

Die poppenkast, wat was dat? Daar moet u Amsterdammer voor zijn. Want die zijn er dol op. Op den Dam stond Jan Klaassen al meer dan twee eeuwen geleden. Mijn man vond nog in het oude „Kerkeboek” van de Amsterdamsche Gemeente, dat de Kerkeraad hem en zijn vrouw Cathrijn ernstig om hun gedrag berispte.

Dat van den „echten” Jan Claassen, zoo hoorde ik van mijn echtgenoot, zat zóó. Op 28 Januari 1706 vertelt het Protocollenboek uit het eerwaardig Archief der Kerk in de kluis van de Nieuw-Zijds-Kapel: „Catrijn Pieters heeft de koster op die woonplaats niet kunnen vinden, dewijl elders is gaan wonen: sy sal ontbooden worden; woont nu aen 't eijnde van de angeliersstraat bij de baen graft; de man Jan Claasen. Hier verschenen, seght vande vrouw verlaaten en qualijck gehandelt te sijn, dogh is ongenegen met haer te versoenen, heeft aen genoomen heden over 8 dagen weederom voor dese vergaderinge te komen”.

's Weeks daarna kwamen ze samen voor den Kerkeraad op den Dam. „Hebben haer soodanigh verbittert getoont en elkanderen soo vele boose stucken ten laste geleyt”, van dronkenschap en huwelijksbreuk, dat zij het Heilig Avondmaal niët mochten ontvangen. Pays en vreê was het met die echtlieden blijkbaar niet. En in de poppenkast botert het nog niet tusschen hen.

Mijn man stond op den Dam van verre herhaaldelijk er naar te kijken en dacht: „Dat kon in de Oude Binnenstad een mooi hulpmiddel zijn om bij roezige samenkomsten met talrijke kinderen een uur rust en prettige ontspanning te krijgen”. Hij kocht, volgens zijn systeem van eerst de dingen te bestudeeren, vóór je ze uitvoert, een boekje over vervaardiging van poppenkasten en een lijst met stukken ter opvoering.

Juist in die dagen had hij het huwelijk ingezegend van een jonge vrouw en een jongen man, oud-leerlingen, later trouwe leden van onzen staf. Die wilden een cadeautje geven. Nu was „hij” timmerman. Zoo besprak mijn man met het bruidspaar het bestek van de poppenkast. Zij moest opvouwbaar worden, opdat men haar per taxi vervoeren kon. „Zij” zou de hoes eromheen naaien, rood en blauw. Toen ontmoetten we weer een jonge kunstenaar van de „Academie voor Beeldende Kunsten”, en die schilderde de coulissen: een bosch, de Nieuwmarkt, een kasteel. M'n man wilde geen vechtpartijen (goedkoop succes) van Jan Klaassen en zijn gade. Dus liet hij ook een doos maken zonder bodem, waar boosdoeners een tijd in konden verdwijnen. In een bazaar gekocht: kippetjes op rolletjes, fluitjes voor hanengeluid, ja wat niet al aan requisieten! Een edele vriendin liet door een Duitschen kunstenaar artistieke poppen snijden: een matroos; een boer; een boerin; een agent; een boosdoener; een draak, die z'n muil wijd open kon sperren. U moet den wijsvinger in den kop van de poppen doen en duim en middenvinger in de armen, maar u moet niet denken, dat dat zoo maar dadelijk gaat. Al om te beginnen worden je armen, omhooggehouden, gauw moe. Dan hadden we weer van een ander een mooi scioptikon gekregen en dat werd in den winkel van Schaap op het Spui zoo ingesteld met de lens, dat we op tien meters afstand een goede verlichting van het „tooneel” kregen. U moet er maar aan denken. U moet bij Evangelisatie aan duizend dingen denken.

Wij hadden mooie boeken met sprookjes en verhalen. Ook bedacht mijn man ze zelf. En dan de snuitjes van de kinderen te zien, als mijn man en onze dochter met haar vriendin zoo'n vertooning gaven!

Hoè waren ze er in en gaven „Jan Klaassen” goeden raad om toch niets aan die slechte „tooverheks” te verklappen, enz. Onze dochter had een klein kijkgaatje in de poppenkast gemaakt en had er veel plezier in om er doorheen te zien, omdat niet alleen de kinderen alles in groote spanning volgden, maar ook de leiders en leidsters met open monden het verhaal volgden. De kinderen zaten heerlijk-ontspannen en tegelijk geboeid erbij. Ook gaven we wel voorstellingen waarvan de opbrengst was voor de „Oude Binnenstad”. Ik vertelde u immers reeds, dat ook de inkomsten een eigen „techniek” eischen. Ik herinner me een mooie „openlucht-voorstelling” op het buiten „Schoonoord” te Zeist, waar onze dochter en haar medespeelster als „Les Fioretti de Provence” (De bloempjes uit de Provence) waren gekleed en eerst een Fransch vers voordroegen, dat mijn man had gedicht.

Wie kan zeggen, welk een zegen de binnenstadskinderen door de verhalen en het zingen van hun godsdienstige liederen in hun huizen gebracht hebben? Ik zie nog een klein allerliefst meisje voor mij, dat suikerziekte had. Haar vader was een ruwe klant, en de moeder overleden in een slaaphuis. Ik zocht haar op en had haar op mijn schoot. Toen wilde zij het lied zingen van S. Warner: „Kaarsjes in den nacht”. Wij begonnen samen, terwijl de vader ook aan tafel zat:

„Jezus zegt, dat Hij hier van ons verwacht,
 Dat wij zijn als kaarsjes brandend in den nacht,
 En Hij wil, dat ieder tot Zijn eere schijn’,
 Gij in uw klein hoekje en ik in 't mijn’”.

Bij: „Gij in uw klein hoekje” wees dat vingertje haar vader aan, die tranen in zijn oogen kreeg. Zij is tot haar laatste oogenblikken daar een kaarsje, brandend in den nacht van vaalheid, gebleven. Moge het een zegen geworden zijn voor dien man, die bij al zijn ruwheid zijn kleine Annie zeer lief had.

Nog even moet ik terugkomen op den poppenkastman van den Dam. Op een van de zalen in het Binnengasthuis lag „Allebertus” (zoo werd

hij genoemd). Allebertus was een oude man van diep in de zeventig. Hij was weduwnaar en woonde in de Bethaniëstraat. Hij kwam altijd in onze samenkomsten. Op een Kerstavond liep hij naar de Volksgaardeuken in de Utrechtschedwardsstraat om wat te gaan eten, gleed uit, doordat het plotseling was gaan ijzelen en brak een been. Dat genas door zijn hoogen leeftijd niet. En zoo lag hij maanden, maanden in het Binnengasthuis. Een eenzame, vergeten man. En dan moest men weten, dat „Allebertus” zei, dat hij van hooge kom-af was. Want dat „Allebertus” was slechts een voornaam, maar in den „tijd van Napoleon” waren ze hun familie-papieren kwijtgeraakt, „anders zouden ze nog een groote erfenis hebben gekregen, maar nu konden ze 't niet bewijzen”. Z'n moeder was in 1814 „een der zeven maagden” geweest op het Bickers-eiland aan den Zandhoek, die Willem I in een tableau-vivant hadden verwelkomd.

Niemand bijkans zocht onzen zieke op. M'n man ging er nu en dan heen. Ja, er was nòg één bezoeker. Dat vertelde „Allebertus” wat aarzelend. Ik denk, dat hij vreesde, dat mijn man, een dominee, voor een poppenkastvertoonster geringschatting zou hebben. Dus op de vraag: „Wie is die man, die U *allen* Vrijdag komt bezoeken?” zeide hij: „Een man van den Dam”. Toen een volgende vraag: „Staat hij met negotie op den Dam?” „Neen”. „Met ijscò's?” „Neen”. „Is het Van Hemert?” — „Diè is het, dominee”. Van Hemert, een van de twee poppenkastvertoonsters (de andere heette Cabalt, maar die woonde in den Jordaan) was de trouwe ziekenbezoeker. Allebertus zei: „Hij is wel katholiek, maar hij brengt allen Vrijdag een puntje suiker of een hardgekookt eitje voor me mee”. U kent natuurlijk de wondermooie paneelen in het Rijks-Museum: „De zeven werken van barmhartigheid” over Mattheus 25 : 34—40, uit de Laurens-Kerk van Alkmaar. Als u weer over den Dam loopt en den stoet kinderen en groote menschen om Van Hemert ziet staan, denkt dan eens aan „de gezegenden des Vaders”, die iets aan de minste broeders doen. Dan hebt u om zoo te zeggen: de binnenzijde van de poppenkast.

Onze binnenstads-kinderen zagen er over het algemeen slecht uit.

Zij kregen zoo weinig goed voedsel. Bovendien heeft de binnenstad van Amsterdam geen park, waar zij eens heerlijk kunnen spelen. Op een dag, dat de bleekneusjes weer eens een ergen indruk op mijn man gemaakt hadden, kwam hij 's middags thuis en zei. „Wij moesten toch eens eenige dagen echt naar buiten kunnen gaan met de kinderen”. Dat leek mij ook een verrukking. Maar ik zei natuurlijk: „Mijn lieve mensch, wat zou dat een geld kosten”. Wederom moest ik het: „Eer gij zult roepen, zal Ik antwoorden” ondervinden. Mijn man had dien avond catechisatie. Ons diensmeisje was uit; dus toen er gebeld werd, deed ik open. Daar stond een nette man met een klein pakje in zijn hand. Hij gaf mij het pakje en zei: „Wilt u zoo vriendelijk zijn dit aan den dominee te geven?” Toen mijn man thuis kwam, opende hij eerst den brief, die er bovenop lag. Welk een ontroering maakte zich van ons meester. De jonge man, die mij het pakje gegeven had, had eenige weken tevoren zijn vrouwtje verloren, na een ernstige ziekte, waarin mijn man haar had opgezocht.

Zij was in het geloof in haren Heiland ontslapen, een oogenblik nadat mijn man met haar gebeden had. Aan haar man had zij verzocht, om haar spaarbankboekje, als zij was heengegaan, naar den dominee te brengen en hem vriendelijk te willen verzoeken dat te gebruiken om arme kinderen eens heerlijk eenige dagen naar buiten te laten gaan. Zij bezaten zelf geen kinderen en zij had zooveel van ze gehouden. Het boekje vertegenwoordigde haast f 400. Dat de Naam des Heeren dien avond geprezen werd in ons huis, dat spreekt van zelf.

Maar de eene verrassing volgde op de andere. Den volgenden morgen bracht de eerste post een chèque van f 300 van een vriendin van ons, die schreef: „Ik heb het gevoel, dat jelui dat wel kunt gebruiken, b.v. voor arme kinderen”. Nu, dan sidder je van vreugde en dankbaarheid en zing je zoo'n dag eenige keeren: „Zijn trouwe Vaderoogen zien alles van nabij”. Nog kwamen er eenige giften binnen en toen brandden wij van verlangen om ons plan vervuld te zien.

Vlak bij de Leusder Hei ligt het landgoed „De Treek”, een prachtig geheel. Verrukkelijke wandelingen zijn er te maken. Wijde, schoone

uitzichten! Zuivere dennengeur. Daar aan den Paradijsweg ligt het houten kampeer-huis „Ingeborg”. Het heet daar: „Paradijs”, omdat een arbeider, die zijn gansche leven op de „Treek” werkzaam was, het met zijn vrouw als het paradijs vond; en het huis heet „Ingeborg” naar Ingeborg Kohlbrügge, een jonge vrouw in het Jonge-Vrouwengilde, die zich veel moeite voor den bouw gaf en jong werd opgeroepen tot hooger Heerlijkheid. Ik schreef hierboven: „Hoedemaker leeft voort”. Kohlbrügge leeft óók voort — in woord, geloof en goede werken. Want die was haar Over-Grootvader.

Zestig menschen kunnen op „Ingeborg” tegelijk logeeren. Het is centraal-verwarmd. De keuken-juffrouw, Jansje van Ginkel, kookte uitnemend. Haar oude moeder woonde er vlak bij in een Utrechtsch arbeidershuisje. Daar zaten mijn man en ik zoo gaarne te praten over tijd en Eeuwigheid. Op „Ingeborg” is een groote conversatie-zaal, een eetzaal, en boven een groote reeks slaapvertrekken. Mijn man en ik sliepen beneden. Eer we naar bed gingen, werd alles binnen en buiten gecontroleerd op brandgevaar en veiligheid. De brandkraan was met één handomdraaien aan het werk te krijgen. Maar we zijn gelukkig voor rampen bewaard gebleven.

Op „Ingeborg” mochten we nu met binnenstads-kinderen en grootemenschen gaan logeeren. Jonge vrouwen van het Vrouwengilde hielpen als staf-dames, voortreffelijke medehelpsters, die áánpakten en niet met quasi-medelijden ons hinderden. Ze spraken met onze menschen van hart tot hart. Ze luisterden. Ze leefden met hen. Ik denk, dat Canon Barnett uit Toynbee-Hall het hemelsch zou gevonden hebben. Met welk een vreugde maakte ik met de diaconessen en de anderen het huis „Ingeborg” gereed. De bedjes gespreid. Overal vaasjes bloemen. Op ieder kussen legde ik een kleine verrassing, als zij voor het eerst van hun leven ieder in een eigen bed zouden slapen. Mijn man had aan de ouders van de kinderen, die megingen, een brief gezonden, waar de heele dagverdeling, zooals die op hun vacantiereisje zou zijn, beschreven stond, zoodat zij met hun kinderen konden meeleven. Voorts had m'n man weer naar gewoonte lange lijsten van honderd groote en

kleine dingen opgemaakt waaraan te denken viel bij dag en nacht. Aan het toeval wilde hij nooit iets overlaten.

Toen kwam de groote dag, dat zij allen door moeders, vaders, opa's en opoe's naar het Centraalstation van Amsterdam werden gebracht. Mijn man en eenigen van onze stalfleden wachtten ze op. Naar de gereserveerde wagon! Eenige van de ouders en grootouders namen huilende afscheid, want het was dan toch ook een ongeloofelijke gebeurtenis zoo'n kind weg, zóó ver weg te zien trekken. In Amersfoort stonden een paar autobussen klaar en daarmee kwamen zij 's middags in Oud-Leusden aan; wij wachtten hen op. Allen zagen er keurig uit. Den buurvrouwen uit de straatjes en stegen zou het haar eer te na zijn geweest om haar buurkind niet netjes aan den dominee mee te geven. Voor nachtgoed hadden wij grootendeels gezorgd, want dat was een weelde, waar ze het bestaan niet van kenden. Nog zie ik het kleine meisje, dat het „zonde" vond om bij het opzeggen van het avondgebedje te knielen, want dan zou misschien die prachtige nachtjapon stoffig worden. Zij ging daarom heel eerbiedig met gevouwen handjes op haar hurken zitten. Lieve, kleine dot, ik had je kunnen omhelzen op dat oogenblik.

Ik ben helaas niet in staat om u de intense vreugde van die kinderen te schilderen. Maar wat het voor ze wàs om inplaats van steenen en asfalt, grond onder hun voeten te voelen! Dat ze bloemetjes en grasjes mochten plukken, tusschen de boomen doorhollen in de oneindige ruimte zonder huizen; het was ook voor hen het paradijs!

Dan: het eten! Ieder had zijn vaste plekje aan tafel, zoodat de leidster van zoo'n tafel (er waren vier zeer lange tafels) dadelijk wist, dat er niemand miste en de kinderen daardoor ook zooveel beter leerde kennen. Duizenden boterhammen hebben wij die dagen gesneden en gesmeerd. Het eten van 10 tot 14 boterhammen was heel gewoon, want denk eens in: een stukje kaas of koek of wat jam er op. En iederen dag warm eten: aardappelen, groente, een stukje vleesch (éénmaal zelfs ieder een eigen balletje gehakt) en dan nog pudding. De meesten wisten niet, wat dat alles was, maar ze lieten het zich reusachtig

smaken. Ik zou haast zeggen: je zag ze bij het uur opbloeien.

Heerlijk vonden ze het ook om in het bosch als oude wijfjes om mij heen te zitten met een handwerkje. Die hadden wij meegenomen voor als het soms slecht weer zou worden, maar ze vonden het prachtig om er buiten aan te zitten werken en voor moeder dan een klein kleedje te kunnen meebrengen. En dan de dominee met zijn viool, die al de liedjes van Jacob Hamel ingestudeerd had en ze uit zijn hoofd speelde. Wat hebben wij gespeeld, gezongen, gewandeld, touwtje gesprongen (de dominee ook), gebald, wedstrijden met hindernissen gedaan, bloempjes geplukt, die alle mee naar huis moesten. En op een van de laatste dagen gingen we met autobussen naar de Pyramide van Austerlitz, waar schommels, zweefmolens, draaimolens, wippen waren en waar je limonade kreeg! Ik hoop, dat uw hart warm wordt van zóóveel kindervreugde.

's Zondags was het prachtig weer en hielden wij „Kerk” in het bosch. Wat was het indrukwekkend en hoè eerbiedig hebben ze zitten luisteren en zingen. En na de Kerk dronken wij allen samen een kopje koffie met een stukje koek. Twee maal achter elkaar kwam er zulk een groep kinderen uit de Oude Binnenstad op „Ingeborg” dat jaar. Ik verzeker u: dat zijn levensherinneringen.

Later bood het Jonge-Vrouwengilde aan, ook veertig vrouwen van werkloozen uit de binnenstad op „Ingeborg” te logeeren. Het veertigtal werd met zorg uitgekozen. Bij zoiets loert de jaloezie om den hoek. Het zou heerlijk zijn, als onze vrouwen rust, voeding, blijdschap, den open Hemel zouden ontvangen. Maar zouden de „mannen” ermee accoord gaan?

Toen hield mijn man in „Irene” een „vergadering” met de veertig vrouwen en haar mannen. Ze keken eerst wat verongelijkt bij deze gelijkshakeling van man en vrouw. Het plan van „Ingeborg” werd uiteengezet. Het kon alleen doorgaan, als de mannen het van ganscher harte mooi vonden. Op handslag beloofden ze tijdens de afwezigheid van hun vrouw goed voor alles te zullen zorgen en... met een vroolijk humeur haar bij de thuiskomst te zullen verwelkomen. Die belofte

hielden ze. Sommigen hadden voor „welkom thuis” het huis geboend. Eén had ter eere van den terugkeer van zijn vrouw spinazie gekookt.

De veertig juffrouwen kwamen op den bepaalden morgen samen in „Irene”. Bij zoo'n uittocht, ook bij zoo'n uittocht voor één dag naar Velp of de Grebbe of Odijk, kwamen we daar eerst samen en werd er gebeden. Daar werd later ook de stoet weer ontbonden. De mannen deden uitgeleide. Met autobussen ging het naar „Ingeborg”. We hadden ook een moeder met een babytje bij ons. Moeder was twee-en-dertig jaar. Baby was de twaalfde. Daarom noemden wij die altijd „dozijntje”. Die twee sliepen op „Ingeborg” ook gelijkvloers. Baby was zeer zoet, genoot in het wiegje; tot dusverre had het in moeders arm 's nachts geslapen. Ieder was zeer zorgzaam voor „dozijntje”.

Met dat wiegje ging het ook weer merkwaardig. Een telefoontje — onbekende damesstem aan de andere zijde: „Mevrouw, kunt u ook een wieg met baby-kleertjes gebruiken?” Ik vertelde aan die stem aan den anderen kant van de lijn, wat onze plannen waren, juist op dat oogenblik, en van „dozijntje”. „O, ik zend u dadelijk van alles”. Daar kwamen de wieg en een uitzetje, waardig voor iedere baby. Door de drukte vergat ik naam en adres te vragen en tot op den huidigen dag weet ik niet, wie de geefster van al dien rijkdom geweest is.

Zuster Annie en ik maakten voor het moedertje en „dozijntje” een rustig, zonnig kamertje in orde op „Ingeborg”, met openslaande deuren, uitkijkende in het dennenbosch. Op den dag van de aankomst der vrouwen stond die koninklijke wieg met een warm kruikje en een doddig stelletje kleertjes klaar. Toen hadt ge ons prinsesje moeten zien, gebaad en beeldig in haar rose wieg! Het moedertje was de wereld te rijk. 's Middags bij het theeuurtje kwam „dozijntje” met haar trotsche moeder om door alle vrouwen bewonderd te worden; het was allerheerlijkst, die kleine dot haar welbehaaglijke geluidjes te hooren maken! God helpe je in je verdere leven, lief, klein „dozijntje”.

Toen wij uit Amsterdam naar Utrecht weggingen, stopte het moedertje mij op den laatsten Evangelisatieavond een heel klein doosje in de hand. Er zat een broche in van blik, voorstellende „kruis, anker

en hartje", de emblemen van geloof, hoop en liefde; een papiertje zat er in, „Ter gedachtenis aan Dozijntje”.

En nu de andere vrouwen? Kijk, dat kan een gewoon mensch haast niet benaderen, die weelde van eenige zorgeloze dagen! Wat was nu het allerheerlijkste? De rust? Het verzorgd-worden? Het verrukkelijke eten? Den heelen dag kopjes koffie en thee? Veel zingen en mooie verhalen hooren voorlezen? Eenmaal eens voor eenige dagen héél alléén een heerlijk bed, waar ook voor de vrouwen 's avonds een kleine verrassing op het kussen lag en dat natuurlijk voor „thuis” bewaard werd? Och, alles bij elkaar was het onvergetelijk! En de zorgen over man en kroost werden weer eens uitgesproken en alles leek weer lichter te dragen.

De herdersstaf, u weet wel, met dien ivoren knop, dien de jogchies 's Zondagsmorgens om de beurt mochten dragen, ging mee naar „Ingeborg”. Een oud vrouwtje van buitenaf zeide eens, dat zoo'n donkergele staf met zoo'n knop geen kleur was voor een „leeraar”. Daar werd 's morgens mee op de gong geslagen. Maar met de vrouwen ging dat nog weer op eigen manier. Aan die werd den eersten avond afgekondigd: „Morgenochtend om half acht hoort u mij op deze gong slaan; hóór, zoo! Dat is het teeken van opstaan. Maar als u dat nu om half acht hoort, dan denkt u bij u zelf: „Mij maken ze niets”. U staat dan nog nièt op, maar gaat nog lekker wat slapen. Als u de gong om acht uur wéér hoort — dàn opstaan”. Dat was om aan deze vriendinnen met haar zwoegend, zorgend bestaan de zaligheid van de rust te doen tasten; die „overblijft voor het volk van God,” zegt de Heilige Schrift, maar nu en dan wordt toch ook op aarde „de rust genoten”.

Wat was het een versterkt en dankbaar troepje, als zij weer gingen. Zij namen nog wat mee, de opgespaarde lekkernijen voor de kinderen, ieder een mooien bloempot, door de Onbekende geschonken, die al zóóveel „achter de coulissen” voor onze vrienden deed. Dàn nog, en dat vonden ze wel het mooiste, ieder een keurig pakje met een pond kaas voor de mannen. Zijzelf hadden zóó gesmuld van de heerlijke Utrechtsche boerenkaas, dat de gastvrouwen van het Jonge-Vrouwen-

gilde bedacht hadden aan ieder een stuk mee te geven voor de mannen, die in den tijd van haar afwezigheid voor huis en kinderen gezorgd hadden.

Later hoorden wij dan ook, dat het een „reuzen” succes was geweest. Ik bleef nog achter om met de diaconessen alles op te ruimen, om de lakens, sloopen, handdoeken enz., die ons door een bevriende Amsterdamsche Stichting geleend waren, weer in te pakken en te verzenden. Ik volgde de vrouwen in gedachten weer naar haar zorgenleven en bad, dat haar iets van de geheiligde sfeer, die wij met elkaar doorleefd hadden, omdat wij in de liefde des Heeren vereenigd waren geweest, nog lang zou bijblijven en krachten geven voor den dagelijken strijd. Strijd om eigen zonden. Strijd om man en kind. Hoevelen van die vrouwen kunnen de woorden uit het vier en tachtigste Gezang nazeggen:

„Duizend bittre hartetranen,
U alleen bekende smart,
Doen de vreugd mijns levens tanen;
Duizend bittre hartetranen
U alleen bekende smart,
Knagen rust'loos aan mijn hart”.

Maar daarbij hoop ik, dat zij eerbiedig vervolgen:

„Blijf in leven en in sterven
't Eenig rustpunt van mijn hart,
Wat, wat kan mijn ziel niet derven,
Blijft G'in leven en in sterven,
Onder voorspoed, onder smart,
't Eenig rustpunt van mijn hart”.

XIX. VAN DE WIEG TOT HET GRAF

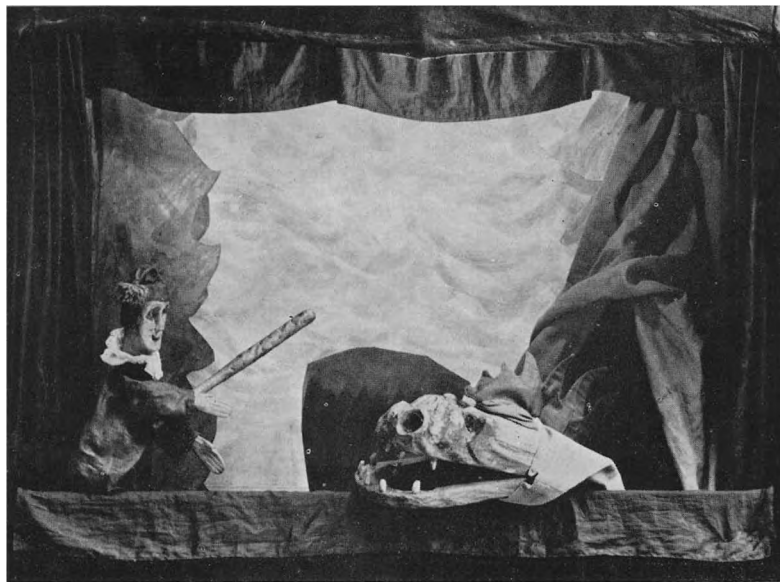
In de Oude Binnenstad van Amsterdam kan het gebeuren, dat een vrouw tegen haar man zegt: „Ik zou maar eens een straatje gaan omloopen” en: „O ja, en dan kan je op den terugweg wel effe bij de juffrouw aangaan”. De man begrijpt dan wel, dat het het wijste is om dien raad maar op te volgen.. Menigmaal is het gebeurd, dat hij thuishkomende het gezin al vermeerderd zag met een klein roodneuzig hoopje mensch, terwijl er altijd wel een of twee buurvrouwen dan zorgden voor een kopje koffie. En als de juffrouw oftewel de stadsvroedvrouw dan komt, behoeft ze zich dikwijls alleen maar te overtuigen, dat alles normaal verlopen is. Ik hoor het een vrouw nog tegen mij zeggen: „Dat maakt me zóó zenuwachtig, als me man dan om me heen staat te draaien, dat ik hem altijd maar de straat op stuur”.

Je bent dan als nieuwe wereldburger meer of minder welkom. Maar als je zoo wijs was, zou je daar altijd een „binnenpretje” over hebben, want je weet vooruit, dat je het toch wint! Want wie kan het nu over zijn hart verkrijgen, om niet van zoo'n klein wezentje te houden? Voor de broertjes en zusjes is het een wonderpop, met die roze vingertjes en voetjes, en al heel gauw is het voor den Vader verleidelijk om naar het groeiende wezentje te kijken en om dan om een lachje of geluidje te bedelen. Zoodra je kinderen grooter zijn, staat het gek om lief tegen ze te doen, maar zoo'n klein molletje eens in je armen te nemen en dat heele zachte wangetje eens tegen je eigen ruwe „snuit”, zooals ze zeggen, te houden, dat maakt alle zachte plekjes in je hart wakker, en dan help je weer eens met wat meer plezier moeder de vrouw met de wasch of met het schillen van aardappelen.

Gezegende, lieve kleine diertjes, al zal jullie weg waarschijnlijk later

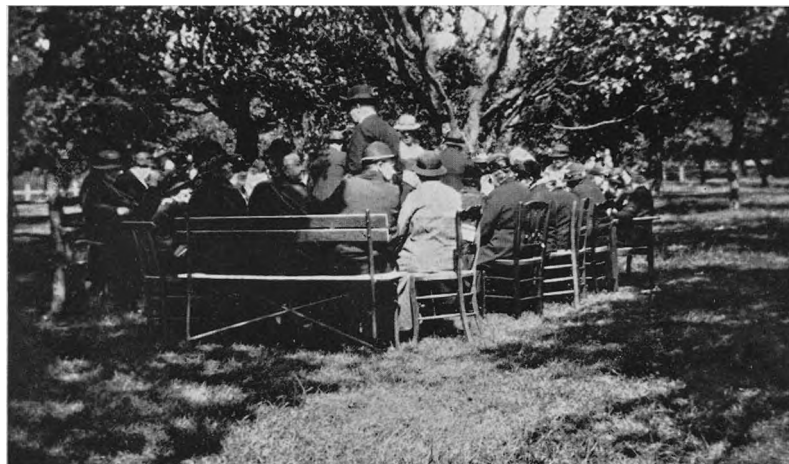
De Poppenkast en de Draak (blz. 165)

De Jonge Binnenstad naar
de Pyramide van Austerlitz (blz. 172)

De Oude Binnenstad in een Odijkschen
Kersenboomgaard (blz. 173)

ook niet op rozen gaan, er wacht je toch een levenstaak. Anders zou God je niet geboren hebben laten worden, want over leven en dood is Hij nog altijd, en zal Hij in Eeuwigheid blijven, de Heerscher en Leider! — En dan de oneindige Liefde van Hem, Die zèlf zoo'n klein, armoedig kindje werd, om ons rijk te maken:

„Geen wiegje als rustplaats
 Maar een krib was 't weleer,
 Waar het Kindeke Jezus
 Lei Zijn hoofdje ter neêr.
 De sterretjes keken
 Van den Hemel zóó mooi
 Naar het Kindeke Jezus,
 Hoe het sliep in het hooi”.

Zoo zong Maarten Luther.

Als binnenstadskinderen dat later bij den kerstboom zingen, kunnen zij daar zoo geheel inkomen, want mooie wiegjes hebben ook zij niet gekend. Heerlijk is het in die dagen èn voor moeder èn voor kind, als er gauw een diacones komt kijken, die beiden helpt, de allernoodzakelijkste kleertjes meebrengt en, zoo het noodig is, voor melk en eieren en wat heerlijk warm voedsel zorgt.

Dan komt de wijkdominee moeder opzoeken, die ook al een groot bewonderaar van babies blijkt te zijn, en die nog eens vertelt van Christus, die de kinderen omhelsde en zegende. Dikwijls wordt de begeerte geboren om dat kleine, nieuwe leven door het Sacrament van den Heiligen Doop, aan Hem te heiligen en over te geven. Wonder oogenblik, als men dan in die groote Oude Kerk den predikant de woorden hoort zeggen uit het Formulier: „In Christus geheiligd zijn”. Die woorden neem je dan als een schat mee naar huis.

Verder moet de kleine hummel maar zien, dat hij groot wordt door lief en leed heen. Maar er zijn in zijn jonge leventje ook heel prettige dingen. Of je arm of rijk bent, je bent als kind met je verbeelding een koningskind. Het nietige lapje wordt een prinsesse-gewaad, een

plankje heet een spoorbrug. En al in je wiegje werd je in de Binnenstad opgenomen in de ééne kudde van den éénen Herder. Heerlijk, als je later zelf begint te zien, hoe bijzonder dat is. Dr. Miller zegt: „Het hart wordt rijk door lief te hebben. Vriendschap is een zaak des harten. Voor trouwe vriendschap is het zeer gewenscht, dat ons hart gesterkt worde door genade”. Waren er onder verschoven menschen ook wel, waar je van dacht nooit vat op te kunnen krijgen, dan dacht ik aan Byron:

„Maar koude harten zijn van ongekenden prijs,
Als men verbrijzelt dat verwenschte ijs”.

De liefde wint het. De liefde bedekt alle dingen. Zij gelooft alle dingen. Zij hoopt alle dingen. Zij verdraagt alle dingen. De liefde vergaat nimmermeer. Dat zong de heilige Paulus.

Binnenstadskinderen brengen het grootste deel van hun leven op straat door en dat heeft een zekere bekoring. De Nieuwmarkt met zijn tenten en kramen om tusschendoor te scharrelen; te zien, hoe de menschen iets koopen; het loven en bieden. Heb je echt honger, dan is er zeker een marktvrouw te vinden, die je het een of ander toestopt. Mijn man, die daar graag eens met dezen en genen een praatje maakte, ontmoette daar ook een vrouw, die iederen dag wel acht of tien brooden opsneed aan arme drommels, wier zaakje heelemaal niet ging, of aan hongerige jongens. Ze zei: „Ja, dominee, mijn zakie gaat goed en dan mot je mekaar een beetje helpen”.

De Jodenbreestraat en Hoogstraat, daar is ook dikwijls wat te beleven, al is het lang niet altijd even mooi. Maar, zeggen de kinderen, thuis kunnen ze je niet altijd gebruiken en krijg je gauw een „klap om je kop”, als je iets doet, dat vader of moeder niet naar zin of humeur is.

Toch hebben die jongens en meisjes evenals ieder ander kind behoefte aan gezelligheid en rust en ik geloof, dat dat verklaart, waarom alle clubs in „Irene” altijd over- en overvol zijn. Het binnenkomen in

een schoone, rustige en verzorgde omgeving, waar je een goed woord en een kopje thee wacht, is voor straatkinderen van onschatbare waarde. Daarom ben je ook dikwijls rijk als jongen of meisje, als je nog een „opoe” bezit, die, doordat zij zwak is of slecht ter been, altijd thuis te vinden is en je verhalen wil aanhooren. Wij hebben gezegende „opoes” gekend, die ware, groote liefde aan hun kleinkinderen bewezen. Velen van die oudjes brachten hun kleinkinderen mee naar de Oude Kerk en den „Dinsdagavond” en daar mijn man de kinderen altijd in den dienst opnam en zij den dominee goed kenden, vonden ze het ook heel prettig.

Eén „opoe” kenden wij (zij moet op straat in een wagentje rijden en kwam daar ook mee op onze bijeenkomsten), die blijkbaar voor haar kinderen en ontelbare kleinkinderen het liefste wezen was, dat op aarde bestond. Haar huisje was ongekend verward, en het hielp niet, dat je het zoo nu en dan liet schoonmaken. Maar dat scheen aan de liefde niets af te doen. Een van haar kleinzootjes was helaas door den kinderrechtter in een Opvoedingsgesticht geplaatst, maar na eenige maanden was hij opeens spoorloos verdwenen. Waar vond men hem terug? Bij „opoe”, want hij had zijn heimwee naar haar niet langer kunnen bedwingen.

Dan: de jonge mannen en vrouwen uit den „pauperstand”. Wat gaan ze doen, wat leeren ze? Och, hun vaders en moeders en dáár weer ouders van, hebben altijd van de hand in den tand geleefd, en dat heeft ze eigenaardig optimistisch gemaakt. Van regel in hun leven is geen sprake. Is er toevallig een schuit te lossen, dan werk je zoo’n dag als een ezel, en rust je den volgenden dag weer eens uit. Maar iederen dag op tijd zijn en vast werk doen, ze zouden het niet kunnen. En de vrouwen en de meisjes? De laatsten, de hoogst enkelen uitgezonderd, kunnen geen nette dienstmeisjes worden in een gezin, waar alles naar orde en regel gaat; daar is haar natuur te ongedurig voor en te gewend aan afwisselingen. Eens een pakhuis of kantoor schrobben, dat doen ze met al de kracht en stuwning, die in ze is. Of: een groote wasch doen bij eenvoudige burgermensen. Maar dan verder

gaan ze weer de straat op, waar altijd wat te beleven valt in zoo'n volksbuurt.

De flinke vrouwen gingen, voordat „Maatschappelijk Hulpbetoon” er was, veel met een kar met negotie de stad in. Zoo'n kar kun je voor dertig cent per dag huren. Is er dan goedkope visch of goedkoop fruit, dan ga je daar mee venten, en maak je een daggeldje. Ik maakte eens een bezoek bij een oud, heel arm vrouwtje, van tachtig jaar. Zij woonde 2 hoog achter: een tamelijk ruime kamer, waarin een tafeltje met een paar schoone couranten er op, een theeblad, en naast het theeblad een oude Bijbel; verder een bed en een piepklein fornuisje met een kleinen zak brandstof er naast. Tegen den muur stond een getimmerd kastje met wat aardewerk, voor de ramen een paar plantjes van stekjes, van een buurvrouw gekregen. Zij was een zeldzaam vrome vrouw en had een reusachtige bijbelkennis, want, zei ze: „Dat is nou zoo heerlijk, nu ik nog maar alleen ben, kan ik 's morgens eerst een poos rustig in Gods Woord lezen”.

Die vrouw had de allergrootste armoede gekend en moest dikwijls met haar kinderen, toen ze klein waren, achter de boomen gaan zoeken naar wat koude aardappelen of korsten brood, die de menschen daar neergegooid hadden voor de beesten. Maar haar geloofs- en gebedsleven was haar kracht geweest.

Op dien bewusten morgen, dat ik haar bezocht, was er juist een dochter ook bij haar en zaten wij met z'n drieën over alles en nog wat te praten. Het oude moedertje had op het fornuisje een beetje water opgezet en al gauw kreeg ik een dampend kopje bruin vocht voor mij, waar ik bij kleine teugen van dronk. De dochter, die veel van haar moeder houdt en heel trotsch op haar is, zei: „Mijn moeder kon zóó prachtig roepen op straat, toen ze vroeger met de kar er op uitging! Hè, moeder, doe het nog eens voor mevrouw”.

Daar kwam de herinnering op uit verre tijden, toen zij des zomers met aardbeien ventte. In die dagen werden die in Amsterdam verkocht in heel kleine mandjes. Met oude, krakende stem en een langen uithaal klonk het door de kamer: „Zes centen een volle mand; twaalf

centen een paar; kom nou!" De dochter keek mij triumphtelijk aan met zoo iets als: „Wat zegt u daar wel van?"

Bij het heengaan beging ik een grooten flater, want, terwijl ik de hand van het moedertje drukte en er ook wat indrukte voor wat „versterkende middelen" (dat vinden ze allemaal een heel mooi woord) zei ik: „Nou, opoe, het was gezellig, hoor! En wel bedankt voor het kopje koffie". Toen keek ze mij verontwaardigd aan en zei: „Mensch, het was thee!"

U moet weten, dat ze thee veel deftiger vinden dan koffie en daarom was er voor mevrouw, al was het het ochtend-koffie-uurtje, thee gezet. Maar het was alleen maar bruin geweest zonder smaak, dus had ik het voor koffie gehouden en niet gedacht aan de groote eer, dat er voor mij „thee" gezet zou worden. Och, och, wat speet het mij, dat ik het niet had kunnen proeven. Ons oudje is kort geleden naar het Vaderhuis met de vele woningen gegaan, nadat ze maanden lang kostelijk door de diaconessen verzorgd was.

Op al die losse schroeven van dan eens werken, dan eens niets doen, trouwen jonge menschen en vormen weer een gezin. Zoo gaat het geslacht na geslacht. Nu zegt onze Heiland wel: „De armen hebt ge altijd met u" en wij moeten ook voor ze doen wat wij kunnen, maar er moet toch ook een hartstocht in ons zijn om de kinderen van die menschen op te vangen, hen aan orde en netheid te wennen, hun liefde voor een vak bij te brengen, opdat zij ook eens een nuttig mensch in de maatschappij kunnen worden. Zeer zeker is, dat daar oneindig veel liefde, geduld en wilskracht voor noodig is.

Wat wij van hen kunnen leeren, is de hulpvaardigheid voor een medemensch, want nooit zullen ze een zieke of een ongelukkig oudje in den steek laten. Zij voelen zich in dat opzicht als kinderen van één huisgezin. Daarom is het ook moeilijk om ouder wordende menschen uit de Binnenstad naar een Oudeliedenhuis te krijgen. Ze weten wel, dat buurvrouwen en buurmannen, en zelfs de kinderen, van alles voor ze willen doen. Al word je dan in zoo'n tehuis nog zoo netjes opgepast, je blijft oneindig liever in je buurtje, waar je altijd

geleefd hebt en ieder mensch en kind kent, die je, als je ziek wordt, dag en nacht omringen met hun, misschien onhandige, trouw en hartelijkheid, en je weet, dat ze tot je laatsten ademtocht bij je zijn en je de oogen zullen toedrukken met een geroerd hart. Sinds er ouderdomsrente is en getrouwde oude menschen vijf gulden per week ontvangen, willen ze nog te meer tot het uiterste in de Binnenstad blijven wonen. De Oudeliedenstichtingen zijn ontzaglijk verbeterd de laatste jaren. Toch komen ze er heel dikwijls eerst, als een langdurige kwaal de verzorging in eigen huis onmogelijk maakt. Zoo wordt de Oudeliedenstichting voor een belangrijk deel tot een Oudelieden-ziekenhuis. Dat is óók zeer mooi. Maar de oorspronkelijke gedachte van: een mooie, rustige oude dag in de Stichting, zonder verdere zorg, verdwijnt daarmede.

Als je bent heengegaan, dan ben je eigenlijk voornamer dan je ooit bij je leven geweest bent! Zelfs de armste menschen probeeren trouw hun „begrafenisfonds” te betalen, de „Bus”. Denk U nu eens in, wat een som van honderd vijftig of tweehonderd gulden beteekent voor de nabestaanden. Het is eenvoudig een ongekeerde rijkdom en het houdt in: 1e. dat je een paar uur zult rijden in een rijtuig (daarom zal een binnenstadter nooit iets willen weten van rouwauto's, dat gaat veel te gauw); en ten 2e. dat je zoo'n dag eens allemaal broodjes eet met kaas en vleesch. En dan blijft er misschien nog wat over voor een nieuw pak, anders huur of leen je dat zoo'n dag, want vader, moeder of „oome” of tante moeten in dat alles toch geëerd worden. Bij al de droefheid van zoo'n dag, en die droefheid is echt, (want de levens zijn daar nauw aan elkaar verbonden, al laat je dat in het gewone leven niet zoo blijken) is er, ik zou haast zeggen een „feestelijk” waas over dat alles, natuurlijk vooral, als de gestorvene oud en wat verder in de familie was, zoodat de smart wat zwakker wordt gevoeld.

Mijn man keek altijd onder het „Gemengde Nieuws” in de courant na, of er in de Oude Binnenstad droevige sterfgevallen door ongelukken waren en ging dan daar naar toe: bijvoorbeeld, wanneer een

schipperskind voor de oogen van moeder verdrongen was. — Dan was er nog veel meer droefenis, maar die vindt u in alle kringen: een jong leven, dat in een enkelen dag van heftige ziekte aan het gezin wordt ontrukkt. Dan weer: arme kerels, die op een vlierinkje eenzaam stierven. — Tuberculose-lijders met bitter lijden. — Ook waren er, die in de verbittering om hun onbegrijpelijk lijden tot God gekeerd werden, en bidden leerden.

De Diaconessen deden alles om lichamelijk en geestelijk leed te verlichten. Overleed iemand 's nachts, dan werd de „Zuster” nog gehaald om de laatste diensten aan zoo'n gestorvene te bewijzen. Eens 's nachts om vier uur had zij die diensten bewezen en zou zij weer huiswaarts gaan. Maar toen zij het steegje uitkwam op een van de Burgwallen, hoorde zij fluisteren: „Zuster, Zuster”. Ze keek op en zag een van die ongelukkige jonge vrouwen, die de straat opgestuurd was, om met een man terug te komen. „Zuster kent u mij niet meer?” Bij ontkenning: „Toen ik zeventien jaar was, lag ik bij u op de zaal, maar toen... was ik nog een net meisje!” U kunt wel begrijpen, wat er toen besproken werd tusschen die twee vrouwen. Maar, zooals bijna altijd was het slot: „Laat mij maar; ik kan niet meer anders worden”. Dit is een terrein, zoo zwaar, zoo moeilijk, dat men er haast hopeloos onder zou worden. Maar nooit mogen wij het: „frappez toujours” („klopt, klopt”) bij de Overheid en bij de enkele zielen nalaten. Steeds moeten wij deze ongelukkigen in ons gebed opnemen.

Een van de aandoenlijkste begrafeniszen, die mijn man in de Binnenstad leidde, is zeker wel geweest die van onze „Roeltje”. „Roeltje” was een man. En „Roeltje” was niet heelemaal gewoon, hoewel zijn moeder en zijn vrouw zeiden, dat hij „een beste jongen” was. Maar doordat „Roeltje” niet heelemaal gewoon was, was hij, vrees ik, ook wel eens in de war met „het mijn en dijn”. Daar dat in een gewone menschenmaatschappij nu eenmaal niet gaat, verbleef onze „Roeltje” wel eens in het gevang. Hij begreep per slot ook wel, dat dit zoo zijn moest. Kwam hij daarna terug, dan had hij weer z'n goudvisschen, z'n duiven en z'n kaart-vrinden.

Maar ziet, op een keer, dat „Roeltje” weer het grootste gedeelte van zijn dag op straat doorbracht, hing hij over een brug „kringetjes te spugen” (een zeer geliefkoosde bezigheid in Oud-Amsterdam). Een „meheer” tikte hem op den schouder en zei: „Woont hier dichtbij ook een fietsenreparateur?” „O, jawel, meheer”, zei „Roeltje”, „kijk maar, hier schuin over”. De „meheer” met zijn fiets daarheen. Nu wilde het ongeluk, dat eenige uren later die fiets gestolen was en, ik zou haast zeggen „natuurlijk”, verdacht men „Roeltje” daarvan en werd hij opgehaald en in de gevangenis gezet. Maar in dit geval was hij onschuldig. Dat hij nu gearresteerd werd, griefde hem zoozeer, dat hij in de cel met potlood op een stukje van een bruin boodschappenzakje schreef: „Ik hep et niet gedaan”. Daarna maakte hij een eind aan zijn leven. Hoe was de buurt ontgaan. Toen mijn man naar de begrafenis ging, stond de heele omgeving vol met menschen op straat. Mijn man verkondigde het Woord Gods. In diepe, diepe afgronden staat een mensch huiverend te staren. Wie zonder zonde is, werpe den eersten steen. Barmhartig en genadig is de Heere, lankmoedig en groot van goedertierenheid.

Vertel ik dit om over leelijke dingen laks te leeren oordeelen? Neen, ik wil trachten den zondaar en de zondares teeder lief te hebben. Ik kan het alleen in het geloof aan den glans van Gods heiligheid en van Zijn geduld met een verloren mensch. Vertel ik het dan om een tip van den volks-humor op te tillen? Inderdaad, de onverwachte wending in de gebeurtenissen, de wonderlijke complicaties, de sappige taal onzer vrienden, het heeft ons dikwijls over kolken van wanhoop als tot een brug gediend. Maar ook de humor kon ons hart alleen wat balsemen, als wij daar achter wisten van de genezing Gods, aan gebrokenen van hart voltrokken.

Dan kwam er weer een arme jongen in de pastorie met een zelfgefokt kanarietje. Voor den dominee. Het kooitje, zelf opgespaard. Wij kenden den zolder van de fokkerij. Het was geen installatie als in „Artis”. — Een koord-danser kwam. O, wat kon die redeneeren en wat was er bij hem thuis een felle uiengeur in de woonkamer. Heele

zakken stonden er op den grond. Die werden schoongemaakt voor „inleggerijen”. — Een man met een marmotje kwam ook altijd op „Dinsdagavond” en in de Oude Kerk. Een preek van mijn man over het getal 666 trof hem zeer. Toen hij op zijn laatste ziekbed Gods heerlijkheid verwachtte, begeerde hij het Sacrament van het Heilig Avondmaal, hetwelk hem werd bediend. — Ik denk ook aan die eenvoudige weduwe, die margarine ging eten om aan de Oude Binnenstad het verschil in prijs met natuurboter te offeren.

Waren we moe van alles, van zegen en zorgen, dan trokken we een middag naar de buitenzijde van de stad Amsterdam om een uur van de zon en een wijd uitzicht te genieten. Dan was de bedompte geur van het ongeregeld-gewasschen-zijn van lichaam en kleedij onzer vrienden weer te dragen. Verder gingen we vrijwel nooit uit. Eén winter kreeg ik m'n man er toe een abonnement op de Donderdagavond-concerten van Dr. Mengelberg in het Concertgebouw te nemen. Een paar keer ging hij er heen. Maar de Oude Binnenstad en haar smarten nam hem zoo in beslag, dat hij, ondanks zijn liefde voor muziek, er niet meer heenging en zijn kaart aan anderen gaf.

Maar 's zomers gingen we een maand weg, — met de afspraak om dan nièt over ons werk met elkaar te spreken. Doch dit laatste mislukte altijd. Horizonten en perspectieven openden zich! — Dan bezochten we musea, zagen we in Parijs Molière en in Londen Shakespeare opvoeren, zaten neer in oude kathedralen van Canterbury, Londen, Hereford. Ik herinner mij, hoe mysterieus op een Zondagmiddag het orgelspel klonk door de kathedraal van Winchester. Mijn man wilde daar verblijven, omdat Theodore Woods daar Bisschop in de Church of England was geweest. Voor mij was, net als voor de moeder van Pearl Buck, „schoonheid een soort zuurstof, die aan haar leven en geest kracht gaf”.

XX. VOLKSKUNSTAVOND

Alles heeft een bestemden tijd: „Daar is een tijd om te weenen en een tijd om te lachen”, zegt de Prediker. Ook het lachen behoefden onze vrienden, die zó'n groot deel levensschaduw en moeite te torsen kregen. Wat was er heerlijker werk en oogstte meer dank dan een zonnigen, vroolijken avond in elkander te zetten voor menschen, die bijna niet weten, wat zon is. Daartoe dienden dan de „Volkskunstavonden” in de „Werkende Stand” op den Kloveniersburgwal. Het gebouw was voor ons doel uitnemend geschikt, midden in de parochie gelegen, met een goed geventileerde zaal, en niet deftig.

Het podium werd met bloemen versierd, zoodat, als de schare geïnviteerden de helderverlichte ruimte binnenstroomde, zij dadelijk een gevoel van blijdschap en van verheffing kon krijgen. Al hadden ze kaarten en al wist dus ieder, dat hij een plaats had, ook bij de „Volkskunstavonden” stonden ze lang voor het openen der deuren in file op de gracht. Ze wisten bij de tweede maal, dat er een galerij was, ook nog met veel plaatsen, maar allen begeerden beneden te zitten. Het gaf dan wel eens moeite om ze de galerij-trap op te laveeren.

Wij begonnen met gebed. God werd om Zijn zegen gevraagd. Ook hier weer werden de u nu bekende liederen van een programma gezongen. Dan een causerie in den volksgeest, gevoelvol en humoristisch. Amsterdammers zijn voor humor zeer vatbaar, óók voor humor over zichzelf. Ik geloof, dat ze in dit opzicht verschillen van plattelanders en bewoners van kleinere steden. Maar de kunst was om bij alles de dingen op een mooi peil te doen blijven. Kunstzinnige declamatie. Schoone muziek. Altijd vonden wij echte kunstenaressen en kunstenaars bereid om het beste dat zij bezaten, aan onze menschen te schenken. Soms speelde mijn man viool en Piet van Egmond accom-

pagneerde. De violist werd om zijn persoon gewaardeerd. De clubkinderen droegen stukjes voor. Grootere meisjes gaven tableaux-vivants, soms wat sentimenteel. Amsterdammers beminnen humor en het sentimenteetele. Het laatste wellicht nog meer dan het eerste. Door dat sentimenteetele zijn ze ook zoo ongelooflijk mild. Waar kregen we zoo ontzaglijk veel giften voor goede doeleinden als in Amsterdam? „Vlot verdiend geld”, mompelt u misschien. Dat kan zijn. Daar heb ik zoo geen verstand van, al kreeg ik hoe langer hoe meer eerbied voor den Amsterdamschen koopman, van den patriciër op de grachten — tot den man en de vrouw met een wagentje met negotie. Vlot verdiend geld? — maar zeer zeker óók: vlot gegeven geld!

Voor de tooneelstukjes en tableaux-vivants waren vele meters crêpepapier en satinet tot costumes verwerkt. Tot in den nacht zat ik te werken om van geel satinet groote en kleine schoentjes te fabricceeren, want de kleine medewerkertjes konden toch niet met gehavend schoeisel ten tooneele verschijnen. Op die manier kostte de costumeering een kleinigheid. De clubleidsters en -leiders gaven zich groote moeite, dat alles goed ingestudeerd was. Mijn man vond gestuntel, gestotter en gesouffleer bij z.g. christelijke feesten altijd een gruwel. Als eerevoorzitters van allerlei vereenigingen hebben predikanten daar meer ervaring van dan ik.

Nog zie ik onze Zuster Annie binnenkomen met de „kleuterclub”. De groote lichten in de zaal waren uit. Daar kwamen in nieuwe witte nachtjaponnetjes, op bloote voetjes (eerst gewasschen) en een brandend kaarsje in de hand de kleine kleuters opmarcheeren en zongen het liedje van „Kaarsjes in den nacht”. Wat was dat lieflijk, en welk een feest voor de moeders, want de mooie, nieuwe nachtjapon kwam mee naar huis. Dan bij de viool de liederen van Jacob Hamel. Allen zongen van „Jarig Jetje” of „IJs met slagroom”.

Van dat „IJs met slagroom” (de heele zaal meedoen! en ze déden meel) wil ik u nog een aardigheid vertellen. Toen het vijf en twintig jaar geleden was, dat mijn man eind-examen deed op de „Openbare Handelsschool” van Amsterdam (die was toen nog in het „Huis met

de Hoofden" op de Keizersgracht bij de Leliegracht), hielden zij, die van dat eind-examen nog over waren, een maaltijd in Bracks-Doelenhotel in de Nieuwe Doelenstraat. Daar zaten de mannen, die een groot deel van hun carrière al achter den rug hadden. De Directeur der Nederlandsch-Indische Handelsbank presideerde. De meesten waren lange jaren in Indië, Amerika en China geweest. Eén slechts werd predikant. Maar óók één werd Directeur van de „Vami", dat is de groote melkhandel van Amsterdam.

Toen wij nu weer een „Volkskunstavond" hadden, ging mijn man hem op zijn kantoor op de Prinsengracht bezoeken en zei: „Geeft u mij nu eens 900 ijSCO's cadeau voor de Oude Binnenstad". U weet, wat ik zoeven schreef over die Amsterdammers met dat snelbewogen hart. Nooit lang over zoo iets delibereren. De zaak met de ijSCO's was dus dadelijk in orde. Maar onze menschen in de „Werkende Stand" wisten daar niets van. Toen ze nu braaf in spreek-koor geroepen hadden: „Ijs met slagroom" — werd daar op het podium een gordijn weggeschoven en kwam een echte „Vami"-ijskar oprijden met piccolo's in uniform. Toen steeg, ondanks en vanwege het koude ijs, de geestdrift tot gloeihitte.

In de pauze: de op den kook-cursus in „Irene" gebakken versnaperingen. Dan was er ook tentoonstelling van al de werkjes, op de clubs vervaardigd. Mijn man en de Zusters-diaconessen waren overal in de zaal en praatten met iedereen. Je hoorde van licht en van smart. Je noteerde even, waar den volgenden morgen, soms denzelfden avond laat (als alle anderen rustig naar huis waren getrokken) nog aan moest worden gedacht. Mijn man noemde dat ook: huisbezoek — net, als wanneer hij 's Zondagsmiddags gracht op gracht af, steeg in steeg uit, door de parochie „wandelde", en altijd op straat of hoog naar iemand, die uit het raam hing (ik vertelde u, dat de Amsterdammers in de Binnenstad daar verzot op zijn), een gesprekje richtte.

Eens werd er een prachtig aangekleede pop, die we gekregen hadden, verloot op een „Volkskunstavond". In de pauze: „trekking". Een „opoe", die altijd met twee kleindochtertjes op den „Dinsdagavond"

kwam, won de pop. Daar stond ze op het podium, oud zorgenvrouwtje, de pop in de armen. Daverend applaus.

Dan weer een goochelaar. Een der onderwijzers aan de Christelijke School in de parochie goochelde prachtig. Wie van den staf was, had het privilege wat dichterbij te zitten — maar ondanks dat begreep je toch niet, hoe hij uit leege doozen van alles te voorschijn tooverde. — Of een mooie film. O, daar hadden wij ook nog eens een vreemde verrassing mee. „Misunderstood” („Verkeerd begrepen”) van Florence Montgomery zou gedraaid worden (900 Meter à één cent per meter filmhuur). Een onzer jonge vriendinnen zou het boek tevoren lezen en een inleiding van een minuut of tien voorbereiden. 's Middags vóór den „Volkskunstavond” zou de film voor haar proef-draaien in de leege zaal. Wanhopig belde zij vlak voor den eten op: „Dominee, ik kan vanavond die inleiding niet houden, want in het boek sterft het jongetje en op de film krijgt hij een tweede moeder...” — Of onze poppenkast. Daar was de heele zaal ademloos bij. Lichten uit. Spotlight uit het scioptikon op het tooneel van de poppenkast.

Wij besloten den avond met te zingen:

„'k Wil U, o God, mijn dank betalen,
U prijzen in mijn avondlied,
Het zonlicht moge nederdalen,
Maar Gij, mijn Licht, begeeft mij niet”.

XXI. HET RUSTSCHIP „INGEBORG”

Van het kampeerhuis „Ingeborg” vertelde ik u. Maar nu het rustschip „Ingeborg”! Er was al lang iets, dat mij aan mijn ziel knaagde. Gij zoudt zeker hetzelfde hebben. Denkt u eens in, dat je heel ziek bent geweest als arm mensch of kind of in een ziekenhuis gelegen hebt. Nu moeten, om de kosten, de ziekenhuizen je wel zoo gauw mogelijk ontslaan, als de bepaalde ziekte geweken is. En dan moet je als vrouw, man, jong meisje of kind, weer terug naar die heel kleine woning, waar alles om je heen draait, en waar geen geld is om je versterkende middelen te geven. Je hebt nog zoo'n wanhopige behoefte aan rust en wat licht voedsel. De straat op? Daar ben je veel te slap voor. En waar zou je heen, in de nauwe straten, steegjes of grachten, vreeselijk!

In Amsterdam wordt hierbij prachtig tegemoetgekomen door de Vereeniging „Parkherstellingsoorden”, onder protectoraat van „Het Nederlandsche Roode Kruis”. In onzen tijd was daar voorzitter van Dr. P. A. de Wilde. In twee plaatsen in parken en op twee daarvoor ingerichte schepen, de „Wilhelmina” in het Oosterdok en de „Willem Fenenga” in den Amstel, vroegere oorlogsschepen, kregen en krijgen herstellende zieken en door de Consultatie-bureaux voor T.B.C. aangewezen patiënten rust, zon en goede voeding. Honderden zieken herwinnen daar jaarlijks hun gezondheid. Wijlen Prins Hendrik bezocht de schepen herhaaldelijk als Voorzitter van het Nederlandsche Roode Kruis en gaf Zijn volle sympathie aan dat werk. Onze dochter werkte een tijd op de „Wilhelmina” onder Zuster Nauta en vond het heerlijk daar te zijn. O.a. de stad en de diamantslijpersvereeniging „Het koperen-stelen-fonds” gaven geldelijken steun. 's Nachts zijn de patiënten thuis. De herstellende kinderen krijgen ook onderwijs. Het aantal hersteld-ontslagenen of zéér-veel-verbeterden is ongeveer tweemaal zoo groot als dat der weinig-verbeterden of naar ziekenhuis of sanatorium door-

gezondenen. Buitenlucht en goede voeding doen ontzaglijk veel goed. Naast de echte zon helpt de hoogte-zon. Vooral na ernstige ziekte of operatie zijn de resultaten dikwijls prachtig.

Mij zweefde naast dit heerlijke werk echter nog iets anders voor den geest. In de Oude Binnenstad waren vele zwakke, ingezonken, verschoven menschen, die medisch-gesproken niet in aanmerking zouden kunnen komen voor een verblijf in een Parkherstellingsoord of op een der Herstellingsschepen. Die wilde ik zoo graag wat aangesterkt zien; wat uit hun dagelijksche vaalheid opgetrokken; wat vervroolijkt; wat verkwikt naar lichaam en ziel.

Wij hadden al op verschillende plaatsen gezocht, de binnenplaats van de niet-meer-gebruikte Zuiderkerk bezien. Maar het was daar te vochtig en te weinig zonnig. Op een Zaterdagavond hadden wij in „Irene” een stafvergadering. Het was al half elf geworden. Daar werd gevraagd: „Heeft nog iemand iets te vragen of op te merken, voor wij eindigen?”

Ik zeide: „Ik wou vragen, waar toch het plekje in de Oude Binnenstad is, waar zwakke volwassenen en kinderen een rust- en voedingskuur kunnen doen?” Ja, waar? Parken zijn er in de Binnenstad niet, als u het nietige plantsoentje voor het Victoria-Hôtel bij het Centraal-Station niet meerekent. Ineens zag ik het. „Ik weet het, we moeten ze op een schip brengen”.

Ja, een schip. Maar wat zouden wij, vergeleken met dat prachtige schip de „Willem Fenenga” in den Amstel? Waar zouden we een schip vandaan halen? God had alles voor ons gereed — alleen op dat oogenblik wisten wij dat nog niet. Wij hadden in Amsterdam een ouderling, die een Beurtvaart op Delft onderhield, een groot vriend van Ds. Hoedemaker, en met een stille, vrome vrouw. Die twee gingen in Schiedam wonen. Op een Zondag waren zij weer eens in hun geliefd Amsterdam, gelogeerd bij een groot schuitenvoerder, die tot onze parochie behoorde, geboren en getogen in de Oude Binnenstad, een man met een gouden hart, een nederig, geloovig man. Schuitenvoerders zijn zij, die de lading uit de groote zeeschepen op

kleinere zolderschuiten transporteeren naar de Amsterdamsche pakhuizen; een groot bedrijf weer op zichzelf.

's Zondagsmorgens waren zij in de Oude Kerk. De vroegere ouderling kwam met zijn echtgenoot den dominee een hand geven na den dienst en wat anders nooit gebeurde, zoo kwam ook de schuitenvoerder in de consistorie. Toen mijn man dezen zag, zeide hij ineens: „U wordt mij gezonden. Ik kom u vanmiddag over een zaak uit de Binnenstad spreken”. Maar onze edele vriend antwoordde: „Dan kom ik wel bij u”.

's Middags vertelde mijn man hem van de vergadering den vorigen avond laat in „Irene”, van die zwakken en rustbehoevenden en zeide: „Kunt u mij niet een schuit van u geven?” Hij antwoordde zonder een oogenblik aarzeling: „Ik heb alle sympathie voor de idee. Maar ik wil het nog even met mijn vrouw bespreken”. Toen wisten wij wel, hoe het zou afloopen. We kregen een schip. Den volgenden dag, 's Maandags, deelde hij ons mede, dat een ons onbekend zakenman, met wien hij op de Beurs over dit alles had gepraat, hem had gezegd, dat hij in Zaandam nog een houten huisje had, dat mooi boven op het schip kon worden aangebracht.

Toen dreigde de bekende kink in de kabel. Bij bespreking met den heer G. de Jong, den aan alle schippers in Nederland bekenden Directeur van het „Onderwijsfonds voor Scheepvaart”, die ook altijd in de Oude Kerk kerkte, een rots in trouw, zeide deze: „Dat krijgt u nooit gedaan. Dat mag niet. Je moogt niet al maar in de Oude-Zijds-Voorburgwal met een zolderschuit blijven liggen”. Mijn man: „Verbiedt de Wet het?”

De Burgemeester van Amsterdam, Dr. W. de Vlugt, was ons zeer gezind. Hij behoorde tot de menschen, die ons altijd aanmoedigden, en daar waren wij hem erkentelijk voor. De Burgemeester zeide: „Bespreekt u deze zaak met den Directeur van het Precario (de belastingafdeeling, waar ook het liggeld voor schepen onder resorteert)”. Dat gebeurde, de Directeur, Mr. A. F. L. Stapel, begon het gesprek met: „Wijlen Dr. D. Klein Wassink, de predikant van Eelde, was

Bij de foto: .....Het verrukkelijk Amsterdam”

„U staat dan nog niët op”
(blz. 174)

„Dozijntje” (blz. 173)

familie van mij". Toen begreep mijn man al, dat „Precario" meeleeftde met ons ideaal: Amsterdamsche burgers bij lichamelijken en geestelijken nood een weinig van dienst te zijn met het Rustschip.

Een vriend, de architect G. A. Roobol, lid van den gemeenteraad, maakte belangeloos een teekening voor het rustschip-gebouwtje, want het Zaausche huis kon er niet zóó op. De „Schoonheids-Commissie" moest het ontwerp zien; het mocht op den Oude-Zijds-Voorburgwal het stadsaspect niet schaden. De stadsbouwmeester Ir. Hulshoff gaf de kleur aan. Een zeer bevriende Aannemers-firma leidde den bouw. De zitkamer werd 5.78 Meter bij 3.85 Meter, en het dek van de zolderschuit van binnen geheel met celotex bekleed voor de warmte. Dan was er een groote ruimte met een zonnenscherm gedekt (later ook van glazen wanden voorzien), een houten verschansing van 0.80 Meter hoog, geheel met bloembakken er op. De Firma Frankenhuyzen gaf alle planten ten geschenke, evenals wij vroeger van „Corona" in de Kalverstraat de palmen voor het „Verkoopje" in de pastorie kregen. Die voorruimte heette het „heiligdom". Aanvankelijk flitste door mijn man de gedachte om de verschansing met prikkeldraad te voorzien tegen de straatjeugd. Hij waagde het op hun sympathie. Prikkeldraad behoort niet bij het Evangelie.

Maar hoe moesten de kosten gedekt worden? Mijn man had aan de hand van de exploitatie-berekening der „Parkherstellingsoorden" een begrooting opgemaakt. De voeding was f 0.31 per persoon per dag. Daar kwamen de verdere kosten natuurlijk nog bovenop. Weer brieven geschreven. Het geld stroomde toe. Dr. G. F. Gezelle Meerburg, destijds Directeur van het Tesselschade-Ziekenhuis aan het Leidsche Boschje, nam belangeloos het medisch toezicht op zich. Later lieten wij honderden doosjes maken van het formaat van een poederdoosje uit een apotheek, met een foto-tje van het scheepje er op. Wie zoo'n doosje nam, zou er iedere week één cent in doen en dat aan een der Diaconessen afdragen. De Oude Binnenstad nam die doosjes met ontroerende geestdrift onder verzorging.

Er kwam een speciale Diacones om voor de patiënten te zorgen.

Mijn man had een uitvoerige uiteenzetting voor haar geschreven met het oog op de lichamelijke en geestelijke hulp aan hen, die op het scheepje hulp zouden ontvangen. Bezoek van familie werd niet toegestaan. De patiënten gingen immers 's avonds naar huis. Er werd uit den Bijbel en uit andere goede lectuur voorgelezen. Het moest een gezin zijn aan dek, een gezin, waar God met blijdschap werd gediend.

Bij de openig van het rustscheepje kreeg ons oudste bestuurslid, mejuffrouw Dorine Matthes, den sleutel ter hand gesteld. Gearmd met mijn man staken zij den Voorburgwal over, en zij opende de deur. Het scheepje ligt aan den Oude-Zijds-Voorburgwal vóór „Irene”. Het kreeg den naam „Ingeborg” om vooral aan de eerste gasten te doen gevoelen: „Het is hier precies als in „Ingeborg” op de Leusder Hei”. Het was ook een beetje zoo genoemd, omdat men aanvankelijk aarzelde: „Zouden de menschen zoo wel midden in Amsterdam op een schuit willen liggen?” Amsterdammers zijn doodsbenauwd, dat iemand iets aan ze „gek” zal vinden. Later hadden wij alleen moeite om aan de patiënten mede te deelen, dat ze nu ondershands plaats moesten maken voor andere gegadigden.

Als u nu in Amsterdam een „rondvaart” door de grachten doet, die prachtige halvemaan-vormige grachten, met die gevels, dat antieke donkerpaarse vensterglas, dan komt u op den terugweg door den Oude-Zijds-Voorburgwal tusschen de Oude-Zijds-kolk en den Grimburgwal (bij het Binnengasthuis), een der meest schilderachtige gedeelten van de stad. „Die „rondvaart” was ons ook weer wèl gezind, want mijn man had bij den exploitant ervan, op het Damrak, huisbezoek afgelegd. — De uitlegger op het mooie bootje vertelt van Amstel's schoonheid en historie. Van de smarten achter de gevels kan hij dan moeilijk spreken.

Maar dan komt u ook langs „Ingeborg”. Ingeborg Kohlbrügge had het moeten beleven! Haar over-grootvader, de groote Kohlbrügge, werd op het Damrak geboren, dus vlakbij. „Draagt elkanders lasten en vervult alzoo de wet van Christus”, schrijft de heilige Paulus.

XXII. AVONDSTILTE

Op den 19en April van het jaar 1930 kon men in het Amsterdamsche Kerkbeurtenblad het volgende lezen: „In vroeger jaren werden er 's zomers in de Oude en Nieuwe Kerk orgelconcerten gegeven. Steeds was daar een niet onbelangrijke groep luisteraars. Voor hen was het jammer, dat deze concerten eindigden, alsmede voor de kunstenaars, die tot God's glorie en menschenwijding hun talent ontplooiden.

Nu hoop ik dezen zomer zevenmaal in de Oude Kerk (Oudekerksplein) op Donderdagavond van 8 tot 9 uur een korte bijeenkomst te leiden, die ik noemde „Avondstille”. De bedoeling is, dat daar vele menschen uit de groote drukte van het stadsleven een oogenblik verkwikt worden, ik hoop tot God getrokken, vertroost, tot stilte gebracht, — door schoone muziek, en een woord van enkele minuten door mij. Vermaarde kunstenaressen en kunstenaars hebben geheel belangeloos mij medewerking beloofd, omdat zij door mijn ideaal getroffen werden, dat de dienst van God heilig en schoon moet zijn. — Moge voor velen de „Avondstille” inderdaad brengen, wat de naam bedoelt”.

De allereerste „Avondstille”, hoè ligt ze mij nog in het geheugen! Prachtig weer, waar wij dankbaar voor waren. Maar zouden er menschen komen? Samen hadden wij in de Oude Kerk gezocht naar de plek, waar de mooiste acoustiek zou zijn voor koren of kleine muziekgezelschappen. Die plek vonden wij naast het trouwkoor onder de gekleurde ramen in de Maria-kapel. Hoè prachtig golfde de muziek en zang van daaruit de heele Kerk rond. Was er één zangeres of één zanger, dan stond die boven bij het groote orgel, dat dan accompaneerde. Ook voor den violist of fluitist was dat weer de beste plaats. De prachtige tonen vielen als een milde regen op de luisteraars neer.

Mijn man had in allerlei bladen advertenties over de „Avondstille”

geplaatst, niet alleen in de christelijke bladen, maar ook juist in de neutrale bladen en „Het Volk”. Later kwamen een paar socialisten bij mijn man, die geregeld die avonden bezochten en vertelden hem, dat zij gedacht hadden, dat die advertentie als een flauwe grap bedoeld was! Hoè ver waren ze toen van de waarheid af, maar dat zullen ze wel begrepen hebben na hun komst in de Oude Kerk.

De eerste avond dus. Wij waren wat vroeg gegaan, maar hoè verbaasd waren wij, reeds files van menschen voor de Kerk te vinden. Mijn man vroeg bij avondbijeenkomsten in de Oude Kerk altijd, of de politie wilde toezien, dat de vrouwen uit de slechte huizen de menschen niet zouden hinderen. Dien eersten avond stond voor zoo'n huis in een steegje, waar wij doormoesten, een agent, maar die arme vrouwen zaten daar met haar valsche roode lichtje heel onbeschaamd voor het raam. Ik maakte even een praatje met den agent en zei o.a.: „Wat is dit nu jammer, zou ik niet aan die vrouwen vragen, of zij zoo vriendelijk zouden willen zijn, zoolang er dienst in de Kerk is, de gordijnen te willen sluiten?” Blijkbaar hoorden zij dat in dat nauwe straatje en de slecht gebouwde huisjes, want ze stonden op, deden dat nare licht uit en sloten de gordijnen, wat zij verder iedere week, dat er „Avondstille” was, gedaan hebben. Mochten er ook van haar opstaan, die met vreugd naar 't Huis des Heeren gaan.

Wat het is om op zomeravonden die prachtige Kerk binnen te treden bij het vallende avondlicht, dat moet men doorleven. Ik tenminste ben niet bij machte dat te beschrijven. Ik had mijn vaste plekje en zat er altijd al vroeg, omdat mijn man steeds bij den ingang der Kerk wilde staan, opdat de menschen, die wat wilden vragen, hem dadelijk zagen. Ieder ontving bij het binnenkomen van de Kerk een programma en zocht dan stil een plaatsje op. Daar zaten ze bij honderden en honderden, uit alle deelen der stad op een weeschen avond om naar de Schriftlezing, meditatie en wonderschoone muziek te luisteren in die in schemer gehouden Oude Kerk, waar men, ik zou haast zeggen tastbaar kon voelen, dat God in ons midden was. Maar daar hadden wij immers ook om gebeden. Dikwijls hebben wij mogen vernemen, welk een rijke zegen er

van die avonden is uitgegaan. Ik weet nog, dat ik mijn man verzocht had, dien eersten avond te beginnen met het allen samen zingen van:

„Hier ver van 't aardsch gewoel,
 Zoeken w' U weer;
 Spreek met Uw liefdestem
 Tot ons, o Heer.
 O, zie ons voor U staan,
 Zie ons genadig aan,
 Laat ons niet ledig gaan
 Van U, o Heer!”

Toen deed de prediker een kort gebed en hoorde de stille luisterende schare het Woord des Heeren uit Jesaja 40: „Troost, troost mijn volk, zal ulieder God zeggen”, en wat daar verder volgt over het gras en de bloem die verdort en afvalt, maar dat het Woord onzes Gods zal bestaan tot in Eeuwigheid.

Of een anderen avond: Jesaja 55: „O alle gij dorstigen, komt tot de wateren en gij, die geen geld hebt, komt, koopt en eet, ja komt, koopt, zonder geld en zonder prijs, wijn en melk”. — Of uit het leven van onzen Heiland, die zegt: „Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven”. Of over Hem, die het afgedwaalde schaap zoekt. Och, men heeft al de rijkdommen maar voor het grijpen in Gods Woord en in zulke stille uren leert men het weer verstaan: „Wat baat het een mensch, of hij de geheele wereld wint en lijdt schade aan zijn ziel”. En dan: de Godgewijde muziek en de korte meditatie of het voordragen van de vrome verzen van Jan Luyken door onzen vriend Ds. Le Roy, aan wien God de gave daartoe zoo rijkelijk geschonken heeft. Veel en veel te gauw gaat zoo'n uur voorbij en na het zingen met hart en ziel van die groote schare en het uitspreken en meedragen van den zegen door den prediker, is het geen wonder, dat honderden nog bleven toeven in de stilte van de kathedraal en er eenige oogenblikken ronddoelden.

Ook waren er altijd, die na den dienst graag een gesprek onder vier oogen met den prediker wilden hebben, waar mijn man dan altijd ge-

legenheid voor gaf. Toen wij al in Utrecht woonden, vertelde ons een jonge man, die indertijd slagersknecht op de Nieuwmarkt in Amsterdam was, welk een verrukking en verheffing die „Avondstiltten” voor hem geweest waren, na dagen, dat hij niets dan banale winkelpraatjes gehoord had.

O, wat was het een schoon gezicht, rijk en arm, waaronder natuurlijk ook de ons toevertrouwde schapen, zóó van de straat, daar in groote eenheid terneer te zien zitten. Velen waren er ook, die in werkkleedij, eerst dat uur kwamen meemaken. Voor ons was het ook een verkwikking het geheiligde gezicht van onzen lieven dominee Gunning en zijn vrouw tusschen onze vrienden te zien zitten. Na zijn emeritaat als predikant van Serooskerke op Walcheren was ds. Gunning van „Pniël” in Amsterdam komen wonen. Het was altijd jammer om die avonden, die steeds meer menschen samen brachten, te moeten beëindigen. In Jesaja 56 vers 7 komen de woorden voor: „Ik zal ze verheugen in Mijn bedehuis”; dat hebben duizenden in die jaren mogen ervaren.

In de week voor Kerstmis was er in de Oude Kerk een „Kerstavondstiltte”. De ruimte voor den kansel werd met groen getooid. De kronen brandden nu niet als 's zomers gedempt, maar hoog op. De torenklok luidde. Dat gebeurde bij de „Avondstiltten” altijd. Duizenden trokken eerbiedig onder het groote orgel den tempel binnen. Daar klonk het lied:

„Hoe zal U ontvangen?
 Hoe wilt Gij zijn ontmoet?
 U, 's werelds hoogst verlangen,
 Des stervlings zaligst goed?
 Dat ons Uw Geest verlichte,
 Houd zelf den fakkel bij,
 Die, Heer! ons onderrichte,
 Wat U behaaglijk zij.

Uw Sion strooit U palmen
 En twijgen voor den voet,

En ik breng U in psalmen
 Mijn jubelenden groet.
 Mijn hart zal 't feestkleed dragen
 Van altijd jeugdig groen,
 En van Uw lof gewagen,
 Zoo veel mijn lied kan doen”.

Een Advents-liturgie werd gelezen. Mijn man wilde in samenkomsten aan het Kerstfeest voorafgaande, nooit het Kerstevangelie verkondigen, want dan ware de eerste frischheid van de heerlijke Boodschap op den Geboortedag van Christus al bij voorbaat weggenomen. Wel klonk in de liturgie: voorspelling, vervulling, verwachting — alles profetisch.

Ik herinner mij een meditatie op een „Kerstavondstille” door Z. E. Slotemaker de Bruïne; zie hier er een gedeelte uit:

„Wat ik u wil meegeven, zal zijn in een beeld. In Italië was er een prachtige oude kapel. Maar daar er een nieuwe kerk gebouwd werd, en het oude kerkje niet meer werd bezocht, verhuurde men die kapel als pakhuis. De kapel was in koepelvorm gebouwd. Als men naar boven keek, zag men, dat het middenstuk was weggenomen en door een stuk glas vervangen, terwijl daaromheen het prachtige schilderwerk nog aanwezig was. Wat stelden die schilderijen voor? Knielende menschen met uitgestrekte handen. Waar strekten zij die handen zoo wanhopend naar uit? Naar dat stuk glas, dat overdag een beetje licht gaf, maar 's nachts niets dan duisternis was! Is de wereld nu ook niet zoo? Overal uitgestrekte handen! Niet alleen de wereld, alle landen, maar ook de enkele, zondige mensch strekt zijn handen uit. Waarheen? Om, als alles gaat goed, een klein beetje licht te ontvangen, en als de zware tijden komen van beproeving in duisternis te blijven? Wat mankeert er dan?

Is het niet precies als in dien koepel? Daar had men de schildering van het Kindeke Jezus weggenomen en nu strekten die handen zich naar dien kleinen lichtstraal van overdag.

Wat moet er dan gebeuren? Is het niet, dat èn de wereld èn de

enkele mensch het Kindeke Jezus weer in het midden moet plaatsen?"

Het was veel mooier en indrukwekkender gezegd, dan ik het nu neerschrijf, maar toch zult u kunnen begrijpen, dat de menschen dat beeld nooit meer zullen kunnen vergeten.

Tot de eigenaardigheden van de „Kerstavondstille" behoorde ook „de rondgang". Vóór de meditatie begon, ging een stoet diaconessen de Kerk door met met hulst en crêpe-papier versierde mandjes, gevuld met krentenbroodjes. De koster, die groote liefde had voor zijn Kerk, had een plattegrond van het Kerkgebouw gemaakt. Ieder kende zijn vak-zitplaatsen ter bediening. En zoo was de rondgang in een enkele minuut geschied. Ook de groote meisjes uit ons Diaconie-Weeshuis en de jonge matrozen van het opleidingsschip „Pollux" uit het Oosterdok, die altijd 's Zondags met den commandant in de Oude Kerk kwamen, stonden terzij. De dominee op den kansel werd ook bediend. Het was immers het „Kerstfeest-voor-iedereen!" Pakjes werden er daarom bij de „Kerstavondstille" nooit uitgedeeld. Dat gebeurde op een anderen dag. In de Kerk waren wij allen dezelfde, kleine menschen, de harten omhooggestrekt naar den Vader.

Den avond voor Kerstmis 1934 hadden we in de Oude Kerk een geweldige samenkomst. Van den toren buiten bliezen bazuinblazers. Later schalden de klanken ook in de Kerk. Langs de muren stonden in rijen vijftien zangkoren opgesteld, die uit alle hoeken van de Kerk Kerstliederen zongen. De liturgie en de meditatie deed mijn man. Alle koren samen zongen daarna het „Stille Nacht, heilige Nacht", en de gansche schare met de bazuinen en het geweldige orgel eindigde met het „Eere zij God". Op de orgel-galerij stond een klein troepje binnenstadsjongetjes en zong een lied a capella. Dat klonk hemelsch. De kleine Kerke Christi.

Ook herinner ik mij nog met groote aandoening de „Avondstille" van 2 Augustus 1934. Er werd daarbij een gedachtenis gehouden aan Hare Majesteit Emma. Cornelis Pameyer speelde een „marche funèbre" van Beethoven. Dat deed hij op zijn wijze, verheven-romantisch, pure kunst — zooals hij ons die schonk al de jaren, die wij in de Oude

Kerk waren, de Kerk, waar J. Pieterszoon Sweelinck rust; een kunstenaar bij de gratie Gods. Hij speelde daar óók voor ons, dertig jaar geleden, toen wij als bruid en bruidegom de Oude Kerk en het groote, verborgen leven binnentrokken. Een jonge vrouw speelde dien 2en Augustus 1934 wonderschoon fluit, daar onder de hooge gebrande ruiten. Een maand later zegende mijn man haar huwelijk in, een nobel bruidspaar, met den text: „Deze verborgenheid is groot, doch ik zeg dit, ziende op Christus en op de Gemeente” (Ef. 5 : 32). Een half jaar later werd de jonge vrouw, wier fluitspel zoo teeder door de kathedraal had geruischt, in de Verheerlijkte Kerk opgenomen. Inderdaad, die verborgenheid was groot.

Ziehier de liturgie van een „Avondstille”:

„Verzoeken voor acht uur niet te spreken” 1).

1. Openingswoord en gebed.
2. Samenzang

„Op d' ongewisse baren van d' Oceaen,
In stormen en gevaren, grijp, Heer, mij aan.
Behoed mij daar voor zinken door Uwe macht”.

3. Orgel-improvisatie.
4. Solo-zang.
5. Lectuur uit de Heilige Schrift.
6. Koor-zang 2).
7. Meditatie.
8. Solo-zang.
9. Twee minuten stilte.

---

1) Vóór acht uur speelde ook niet het orgel. Men hoorde alleen de stilte — en dan het klokkengelui hoog in den toren.

2) Er mocht alleen in de *Nederlandsche* taal door solisten en koren gezongen worden. Wonderlijk genoeg gaf dat telkens moeilijkheden. Men moest leeren, dat het kunstzinnige in de liturgie der schare (die alleen haar Moedertaal spreekt) geheel dienend was.

10. Koor-zang.

11. Gebed.

12. Solo-zang:

„Jezus neemt de zondaars aan;
Roept dit troostwoord toe aan allen,
Die van 's levens rechte baan
Op den dwaalweg zijn vervallen.
't Rechte pad leert Hij hen gaan,
Jezus neemt de zondaars aan”.

13. Samenzang:

„Jezus neemt de zondaars aan,
Mij ook heeft Hij aangenomen,
Mij den hemel opgedaan,
'k Mag vertrouwend tot Hem komen.
'k Juich dan zelfs aan 't eind der baan:
Jezus neemt de zondaars aan”.

14. Zegen.

SLOTWOORD

In Januari 1935 werd Ds. Berkelbach van der Sprenkel, met wien wij in dien korten tijd, dien hij in Amsterdam predikant was, zoo heftig-veel, geestelijk en geldelijk, in het kerkelijke leven hadden door-gemaakt, tot Hoogleeraar aan de Utrechtsche Academie benoemd. Den 4en October daarop volgde de benoeming van mijn man aldaar. Beiden waren zij van 1 Februari 1898 in dezelfde gymnasium-klassen te Gouda geweest, hadden ze in Utrecht en in Leiden aan de Univer-siteit gestudeerd en hun examens gedaan. Beiden stonden ze in 1932 op de voordracht als Professor te Leiden.

De nieuwe taak zou zijn om jonge mannen te bezielen tot het heilig ambt van den dienst des Woords. De eerste, die op dien benoemings-middag tot ons kwam, was Dr. Gunning. Hij knielde met ons en bad voor de Kerk en voor ons. Het afscheid van onze binnenstads-vrienden en van de Amsterdamsche Kerk en van de Stad was onuitsprekelijk zwaar. Wij hadden alle keien van de Oude Binnenstad wel willen kussen. Maar laat dit een kostbaar kleinoed van herinnering in ons hart blijven.

Wat ik nooit geweest was, werd ik nu: een gewone huisvrouw — enkel in haar huis. In het begin had ik het gevoel in een luchtledige wereld te zijn terechtgekomen. Wel kwamen er nog vrienden uit de Oude Binnenstad, soms zelf dertig tegelijk, en zaten ze als vanouds allen samen in onze suite; en ieder kreeg een bloempje. We gingen met ze eten in het „Jagershuis” te Zeist. Ik zie nog een vrouwtje een heerlijk stukje kalfsvleesch achter tegen haar bord zetten met beide handen. Dat ging in een papieren servetje mee naar huis — en velen volgden dat voorbeeld. Koninklijke, priesterlijke heldinnen...

U moet, nu ik aan het eind van mijn verhaal ben, niet meenen, dat

alléén de allerarmste Amsterdammers de ware schapen en lammeren zijn der kudde, die Christus weidt. De Goede Herder noodigt allen tot Zich. Wij begeerden, dat allen Zijn stem zouden hooren, van welken stand zij ook waren; en van die begeerte uit hebben wij ook geleefd (getracht te leven), in het Boerendorp; in de Villa-gemeente; in het verrukkelijk Amsterdam.

Hoevelen hebben er in den omgang met ons iets gevoeld en aanvaard, ja aanvaard, van de Liefde Gods, die ons dreef? Ik weet het niet. Ik weet het niet. Ik hoop in het Hemelsche leven hiernamaals op verrassingen. — Heb ik iemand van u, die mijn boek hebt gelezen of niet gelezen, gehinderd om den Heer te aanschouwen: vergeef het mij. Het was althans mijn bedoeling niet. Ik hoop in het Hemelsche leven hiernamaals op oneindige barmhartigheid Gods.

Maar ik moet gedenken aan de vrouw van Lot: niet omzien. Mijn vertellingen schreef ik niet, omdat ik aan de Oude Binnenstad mij vast wou blijven klemmen. Maar ik schreef over Odijk, Bloemendaal en Amsterdam, opdat mijn kinderen zich later hun jeugd, de vreugden en de afgronden hunner ouders zouden herinneren. En toen men mij vroeg het handschrift te laten drukken, gingen mijn gedachten uit naar de aanstaande predikantsvrouwen (ook naar de aanstaande predikanten), ook naar hen, die reeds in de pastorie leven, en naar vele andere „gewone” menschen, in de hoop, dat mijn liefde (misschien vond u die hier en daar: dwaze liefde) anderen mocht ontvonken tot het dienen van den Heiland in eerbiedigheid, blijdschap, imaginatie en zelfvergetelheid. Hij is dezelfde, gisteren, heden, ja heden, — en tot in Eeuwigheid: Deo gloria.

INHOUD

	Blz.
Ter Inleiding	7
Woord Vooraf	13
I. Intreedag 30 September 1906	15
II. In de dorpspastorie	28
III. Koosje	33
IV. Een nieuw huis en een nieuwe titel	42
V. Waar liefde woont	48
VI. Una Sancta	53
VII. Een stoel en een schaking	57
VIII. De oorlog	61
IX. Bloemendaal	69
X. De Keizerstraters	82
XI. In de Nieuwe Kerk van Amsterdam	86
XII. Eerste Amsterdamsche Jaren	97
XIII. Naar de Binnenstad van Amsterdam	120
XIV. Dinsdagavond op het Oudekerksplein	125
XV. Diaconessenarbeid	141
XVI. Liefdedaden	153
XVII. Bij Sarrasani	159
XVIII. Kinderen van één Vader	163
XIX. Van de wieg tot het graf	176
XX. Volkskunstavond	186
XXI. Het rustschip „Ingeborg”	190
XXII. Avondstille	195
Slotwoord	205

